

K

Művészet és Gondolat

KALLIGRAM

■ 2022 · DECEMBER ■

XXXI. ÉVFOLYAM, 2022. DECEMBER

T A R T A L O M

- 3 **TATÁR GYÖRGY 75**
- 4 **PAJOR TAMÁS** ■
A filozófus fizetése (vers)
- 6 **VAJDA MIHÁLY** ■
„Nehéz hát zsidónak lenni” (kisesszé)
- 8 **KORNIS MIHÁLY** ■
Mi nem szerelem 5. (regényrészletek)
- 13 **ISMERETLEN KÖZÉPKORI SZERZŐ** ■
Laurin rózsakertje/ A Walberan-epizód (elbeszélő költemény, részlet)
- 28 **ALEXANDRIAI PHILÓN** ■
Káin és Ábel (Részlet Horváth Judit fordításában)
- 30 **FÉNYES BALÁZS** ■
Jirmeja próféta és a diaszpóra-lét keretei (tanulmány)
- 35 **RUFF TIBOR** ■
Ius zelotarum – A merénylet joga (tanulmány)
- 41 **SOMLYÓ BÁLINT** ■
„Tudnak-e szenvedni?” (tanulmány)
- 46 **NAGY ÁRPÁD MIKLÓS** ■
Egy utolsó mohikán – A paphosi későantik amulettől (tanulmány)
- 55 **RUGÁSI GYULA** ■
A csipkebokor elhamvadt (tanulmány)
- 63 **KISS ANTAL** ■
Jákob és az angyal (grafika)

- 64 **BALLA ZSÓFIA** ■
Egy árgyélus kisfiú
Ítélet után (versek)
- 65 **PETRAD VOŘÁKOVÁ** ■
Varjak (regényrészlet J. Hahn Zsuzsanna fordításában)
- 76 **SZABADOS ATTILA** ■
Töredék a közepéből
Egy fémtál alján
Anyám írt egy hosszúverset (versek)
- 78 **YU ZEMIN** ■
Mennyei ketrec (regényrészlet, 1. rész)
- 89 **OLÁH ANDRÁS** ■
megjelölve
[visszalapoztam]
szünetjelek
tétjeink (versek)
- 91 **AYU UTAMI** ■
Larung (regényrészlet)

A borítón Daniel Arsham cementszobróról készült fotó részlete

KALLIGRAM
Művészet és Gondolat

FŐSZERKESZTŐ: Mészáros Sándor
ms.kalligram@gmail.com

SZERKESZTŐK:

Ágoston Attila (koordinátor)
oz.kalligram@gmail.com

Száz Pál

palika.100@gmail.com

Szilágyi Zsófia

szilagyi73@gmail.com

Tóth-Czifra Júlia

toth.czifra.julia@gmail.com

Oláh Péter

olah.peter.kalligram@gmail.com

GRAFIKAI SZERKESZTŐ: Hrapka Tibor

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG ELNÖKE:
Grendel Lajos †

A SZERKESZTŐBIZOTTSÁG TAGJAI:

Földényi F. László,
Keserű József,
Márton László,
Németh Zoltán,
Hizsnyai Zoltán,
Rédey Zoltán

Szerkesztőség:
KALLIGRAM, spol. s r. o.
Staromestská 6/D
P. O. Box: 223
SK-810 00 Bratislava 1
Tel.: 00421/ 2 54415028

FELELŐS KIADÓ: Mészáros Sándor

Szlovákiai megrendelések:

oz.kalligram@gmail.com, valamint
a Szlovák Posta alábbi címén: Slovenská
pošta, a. s.; Stredisko predplatného tlačé;
Uzbecká 4; P. O. Box 164; 820 14 Bratislava
214; e-mail: predplatne@slposta.sk

Magyarországi elérhetőség:
ms.kalligram@gmail.com

Támogatóink:

Kisebbségi Kulturális Alap

(Realizované s finančnou podporou
Fondu na podporu kultúry národnostných
menšín)

Nemzeti Kulturális Alap

**KULT
MINOR**

Kiadja a Kalligram Polgári Társulás/OZ
Kalligram, Hlavná / Fő utca 37/19,
SK-929 01 Dunajská Streda / Duna-
szerdahely [IČO:42291810] és a
Pesti Kalligram Kft., 1094 Budapest,
Tűzoltó u. 8. sz. fél em. 2. Adószám:
12241273-2-43

Nyomja: Expresprint s.r.o., Partizánske
Példányszám/Náklad: 700 db/ks
Ára / Cena: 700 Ft / 2,5 EUR.

Magyarországon terjeszti
a Relay Hírlapkereskedelmi Rt.
és a regionális részvénytársaságok.

EV 358/08 ISSN 1335-1826

Havilap, megjelenik az adott hónap
10. napjáig.

www.kalligramoz.eu

TATÁR GYÖRGY 75

Minden jel arra vall, hogy az igazán impozáns Festschrift Napja egyszer s mindenkorra leáldozott, az ünnep az idővel pazarló bőséggel bánó epikus korszakokban otthonos csupán, az ideges, vibráló feszültségekkel teli, s főleg mérhetetlenül kisstílusú jelenünk inkább a képregény hősöknek kedvez. Azt hiszem, ezt mindannyian pontosan tudjuk, de legalább a zsigereinkben érezzük.

Ezzel a rezignált látellel egyetemben – őszinte köszönetet mondva Mészáros Sándornak és a Kalligram szerkesztőségének –, barátunk, Tatár György 75. születésnapja, s egyúttal életműve előtt tisztelegve ajánljuk az olvasók figyelmébe ezt a szerény Festschrift-töredéket: – az állandó tettestársak.

Rugási Gyula

A filozófus fizetése

Az élet egy majdnem üres lap csak a fényben látszik, hogy már kicsit hajtogatott
A gyűrött éleknél jut eszembe, amit anyám mindig hajtogatott

Ez túl igaz, hogy szép legyen, csak a reklámban sikerül minden
A tejútrendszer hideg,
aki bejut egyszer, vágyja, hogy majd kikerül innen

Szóval a papír törésénél olvashatatlan, épp
a legfontosabb sorom
Az alján meg nem fér ki, lehet, ez jel, hogy nem is olyan fontos végső soron

Pedig ez még csak
a kiizzadott piszkozat,
a tiszta lap tesztfázisa
Mert egyedül csak
átgondolt önkívület lehet
a fehérember eksztázisa

Pedig a lépéshez lendület kell mindegy, hogy víz, beton, vagy mezőpázsit
És a kockázat az ár,
ha a minden romlik el,
nincs belőle másik

Akkor hátulról kezdek
a versbe, de ahogy látod szemből beszélek
Szívemben a Tíz Ige, előttem a törvény szülte bőséges veszélyek

De eleget féltem már,
verslábamra állok és
a nagy titkot kutatom, mi az
Ha igazat mondok, összedől a világ, ezért hazudok,
de ez legalább igaz

Emlékszem a jövőre,
más volt, mint lett a múlt,
a lapból az imágó kivágva
Hiányok világa mögöttem, megettem, de előttem kihányom, hiába

Mondanám Évának: Ne vegyen a fáról, és Ádámnak, hogy ne egyen utána
Merthogy elkapja a vírust
visszafelé szólnék,
de még engem utálna

A pszichopatika kígyója lopózik, mára, mint
járványgörbe bújít farkas
Itt lábatlankodik,
de azért menetel a fején
a sok kis talpas

Beleszülettünk a módosult tudatállapotba, így nehéz felfejteni a szálat
Amit gyártunk, közepesen van, csak ami eleve volt őszinte, mint az állat

A történelem leszakadt redőnyű, korlátozottan eltávós idegosztály
Az égre nézve esdeklek:
maradj velem, ha már egyszer idehoztál

Nem vagyunk egyformák, én legalábbis semmiképp sem vagyok egyforma
Hűl a sors-entrópia,
az eredeti lassan kópia,
de szeretném, ha felforrna

Nem értem a szürkülő érben gördülő vért, a görbülő térben törpülő bért
A filozófusnak legyen több fizetése, ha már megszereli
a létet, ha helyettünk ért

Még valamit akartam,
ja igen, hogy elfelejtettem,
mit kellett elfelejtenem
Ezért nagyon is tudom,
mi van, vagy tán nincs is,
csak a vádat kéne ejtenem

Hát ez itt a végtelen
és az ember védtelen
az agy reméli, leméri
Túl a kételyen, mert
nincs egyszerre két helyen,
de a szeretet megéri

„Nehéz hát Tatár Gyurinak zsidónak lenni”

E olvastam *Az angyal színeváltozása*-t. Könyved újból arra ösztökél, hogy szembenézzek a magam zsidóságával. Hogy írásaid megváltoztatták-e önképemet, mint zsidóét, megmondani nem tudom, őszintén szólva: nem hiszem; de – bevallom – ez nem is zavar. Biztos lesznek olyanok, akik majd a szememre hányják, hogy a múltkorjában még valami mást mondtam erről. Mások meg azt vetik majd a szememre, hogy hiába olvastam érdeklődéssel szövegeidet, nem tanultam belőlük semmit sem. De hát nem elég, ha a szövegek újból szembenézésre ösztökélnek?

Nem tehetek róla, de ha zsidóságomról esik szó, mindig a shoával kezdem. Azzal, hogy a német megszállás tíz hónapja, azon belül a négy hónapig tartó nyilasuralom, meghatározta egész életemet. Az tett azzá, aki vagyok. Megeshetett volna, hogy a katasztrófa, a megértése annak, hogy én **más vagyok, elfogadhatatlan**, az addig is tudott zsidóságot erősíti meg bennem [nem tudom, hogy mit tudtam, de csak-csak jelentett valamit a számomra, hogy az evangélikus elemiben zsidó hittanra jártam; emlékeim kitörölődése folytán persze még ezt sem állíthatom biztosan; talán 1941-ben úgy tekintettem a zsidó hittanóra, mint négy évvel később a latin órára: zsidó hittan, evangélikus hittan, latin nyelvóra, francia nyelvóra], ahogy persze az is megeshetett volna, hogy menekülök zsidóságotól. Inkább az utóbbit látom valószínűnek, mert ahogyan a vészidőszakot túlélő s itt maradt magyar zsidók túlnyomó többsége, én is elhittem magammal, hogy a kommunisták segítségével megteremtünk majd egy olyan világot, melyben minden ember egyenlő. [Ugyan már! Tíz éves voltál mindössze; bizonyára nem hitettél el magaddal semmit. Szajkóztad, amit a környezeted mondott. Ez is lehetséges, sőt, ez a valószínűbb. Talán nem is igaz, amit mindig állítasz, hogy a gyerekkorodra ugyan nem emlékszel, de 1944. március 19. óta kontinuusak az emlékeid. S talán a felszabadulás után közvetlenül még beszélgettetek a szüleiddel.] Egyszer azt hittem talán, hogy a történelem legújabb fordulata felszámolja a zsidóságot. Nem emlékszem, hogy a szüleimmel szó lett volna egyáltalában a zsidóságról; de az – akkoriban kizárólag zsidó – barátaimmal sem beszéltem zsidóságról, vészidőszakról, üldözetről.

Nem volt szó a zsidóságról a 311. számú Vörösmarty Cserkészcsapatban sem; egy-két évtizede tudtam csak meg, hogy a Vörösmarty a Frankel Leó (Kunfi Zsigmond-, Zsigmond-) utcai zsinagóghoz tartozott, jöhetett az tudtam, hogy zsidó csapat; csak hogy ez nem jelentett a számomra semmit. Nem volt szó a zsidóságról a Zójában, Zója DISZ-csoportban sem, holott – amint később rájöttem – a házmestergyereket kivéve, akit okkal-ok nélkül valamiért mindig leszidtunk, egytől egyig zsidók voltunk. S ekkor már nagykamaszok, majdnem felnőttek. Nem volt szó zsidóságról vegyiparis barátaimmal sem, akik persze mindketten zsidók voltak. Amint már a rendszerváltás után egy osztálytalálkozón kiderült, osztálytársaink, akik az „okosoknak” nevezték minket, „fedőnevünket” egymás között lefordították zsidóra.

Tudtam tehát, hogy zsidó vagyok, hogy ne tudtam volna a vészidőszak után, de erről senkivel nem beszéltem, s magamban is mélyre temettem zsidóságot. S aztán egyszer csak elő-

bújt rejtekéből. Mikor? Ha jól emlékszem, itt már jól-rosszul azért biztosan emlékszem valamire, a hatvanas években. Izraeli-arab háborúk? Valószínűnek tartom. De ez idő tájt bújlik elő a vészorszak a történelmi emlékezetből is. Gera György *Terelőútja*, Ember Mária *Hajtűkanyar*-ja, Száraz György *Egy előítélet nyomában*-ja, s talán még más is, a hetvenes évek elején jelentek meg. (Magam a Gera regényről csak jóval később szereztem tudomást, a másik kettőről azonban már első megjelenésükkor.) Magam is, környezetem is öntudatosan zsidóvá váltunk. Hogy ez azután, mármint a zsidóság, mit jelent egyáltalán, fokozatosan vált kérdéssé bennem, bennünk. Mi az, hogy zsidó? Ki zsidó? Idevágó elmélkedéseimet összegyűjtöttem 2007-ben megjelent, *Sisakrostélyhatás. Kísérteteim* című kötetemben, annak II. szakaszában. Minthogy az I. szakasz amolyan bevezetésnek tűnik, kétségtelen, hogy zsidóságom **legfontosabb kísértetem**ként jelenik meg itt. De vitathatatlanul valami kísértet-féleként. Kérdezed, kedves Gyuri, hogy ez mit jelent. Nem tudok kérdésedre válaszolni. Nem én vagyok zsidó, hanem a zsidóság, mint kísértő szellem van jelen az életemben?

Idézek egy szöveget a „kísértetek könyvéből”:

„Jaspers írja egy levelében Hannah Arendtnek: 'Hogy mi az, hogy valaki zsidó, az világosabbnak tűnik a számomra, mint az, hogy mi az, hogy valaki német. **A zsidóság nem más mint a bibliai vallás és az isteneszme, valamint a szövetség eszméje: ezek nélkül, nekem úgy tűnik jól, a zsidó megszűnik zsidó lenni.**'¹ Hannah Arendt válasza: 'Ami meg a zsidókat illeti: Magának mindabban, amit állít, történelmileg igaza van. Ennek ellenére fennáll az a tény, hogy számos zsidó, hozzám hasonlóan, a vallás szempontjából teljesen független a zsidóságtól és mégis zsidó.'² Ha nem óhajtom ezt a „**mégis zsidó**”-t, minden asszimilációról való gondolkodás kulcskérdését, a fajelmélet szellemében egyszerűen vérségi ügynek tekinteni, akkor meg kell fontolnom a következőket. Vitathatatlannak tűnik a számomra, hogy nincsen történelem, amely ne tartalmazná a kérdéses embercsoport eredetét, geneziséjét. S ha egy csoport története természetesen nem is azonos az eredetével, az eredet teremti meg a további történet lehetőségét. Egy igen szofisztikált értelemben tehát igaz („történelmileg igaz van”), hogy a bibliai vallás, az isteneszme és a szövetség eszméje nélkül a zsidó megszűnik zsidó lenni, mert enélkül az eredet nélkül, e szövetség nélkül nem léteznék a diaszpóra zsidó történelme, ez a holocaustban végződő történelem sem; az, aki az utóbbihoz nem mint saját történelméhez viszonyul (s így azután a bibliai valláshoz, az isteneszméhez és a szövetség eszméjéhez még ezen keresztül sem), az valóban nem zsidó többé.”

S ideidéznek még egy lábjegyzetet a szövegemből: „... nevésségesnek tartanám, ha úgy elemezném a kérdést, mint valamilyen objektív szociológiai problémát, mely személyes létezésemmel semmiféle vonatkozásban sem áll. Igen, **én is az vagyok**, jóllehet nyelvi-kulturális identitásom egyértelműen magyar, magyar állampolgár vagyok és csakis magyar, 'politikai felelősségemet' kizárólag Magyarországon óhajtom gyakorolni. Mit jelent akkor a *számomra* az, hogy magyar **zsidó** vagyok?”

A bibliai vallás, az isteneszme, a szövetség eszméje? A kinyilatkoztatás? Vajon ezek kísértenek, kínoznak engem? Lehetséges. Hiszen tudom, hogy mindazt, ami a két kőtáblára van írva, ha az idő előrehaladtával talán módosul is, s talán nem is olvasható, mindig tudnunk kell. Tudnunk kell mi áll rajtuk, mert az **érvényes**. Nehéz hát zsidónak lenni. Ideidézem egy régebbi, ki tudja milyen régi esszém befejező sorait:

„...nem lehet-e vajon nem akarni többé értékeket, nem akarni megvalósítani a 'jót', hanem egyszerűnek jónak lenni. Ja, hogy mondanám meg, azt meg hogyan kell, meg hogy miért is legyünk jók, ha mások nem azok? De hát éppen erről van szó! Arról, hogy mindkét kőtábla üres vagy éppenséggel értékekkel-parancsokkal televesett, de nem olvasható.” S nekünk, zsidóknak, mégis tudnunk kell, mi áll rajtuk.

Istened éltesse, Gyurikám!

Vajda Mihály: Filozófiával szokott volt foglalkozni

1 Arendt-Jaspers levelezés, 60. levél, 131. o.

2 u.o., 61. levél, 134. o.

Mi nem szerelem 5.

részlet az I. könyvből

A második elemi második félévétől az ötödik végéig, ha épp nem vertek az iskolai szünetekben és iskola után az idegesebb osztálytársaim közül azok, akik megkapták a kellő indíttatást ahhoz, hogy verjék a zsidót, ha úgy néz ki, mint én, dupla szemhéja van, behozza ide. A náciizmus rémtetteit is az osztályba, meg mindenféle ilyesmi, azt mondja, hogy csak a Ligeti barátjának hozza, az meg a Halálgyárat hozza be neki, őt nem verik, érthetetlen, engem ezért harmadiktól a tanítás szüneteiben, meg tanítás után után is, de azt én elfelejtem, amint hazaérek – részint azért, mert gyorsan futok, részint meg azért felejttem el rögtön, nem örök életemre, csak ötödik közepéig, mert a lakásunk nekem a Ház, mint egyes játékokban hívják, enyém a vár, tied a lekvár, megmenekültem, minek foglalkozzam idejétmúlt izékkal, ők is csak taszigálás közbe' merik, a szemük forog, a pofámba lihegni titokban, zsidó, én meg akkor sikítok, lefagynak.

Elmegy a kedvük.

Ha szép az idő, azonnal lefutok a Petőfi térre, viszem a rollert, nem lefutok, oda is azon száguldok, és utána végig a korzón, ahová nem is járnak a verős osztálytársak, jellemző, imádok a tavaszi napfényben lezúgni a következő nagy tériig, volt grund, de játszótér lett, két-három dunaparti hotelpalota volt a helyén, de lebombázták, és most beszáguldozom ott az összes utat, tele van szellemekkel, szerencsére láthatatlanok, ők nem azok, akik nincsenek, ezek véresek és vannak, szerencsére láthatatlanok, hallani meg végképp nem hallok őket, senki.

Viszont,

és ezt akarom mondani, összes többi, amit eddig mondtam, nem is ér, hogy második végétől ötödik közepéig, visszatért belém az ujjongás, hogy élek, sok hülye hibám van, és rengeteg szégyellnivalóm, de hogy élek, érzem, ez egy képességem, nem mondom senki-nek, de ujjongok, mostanában felfedeztem, gondolkodom, amin nagyon meglepődtem, mondjuk már máskor is gondolkodtam, de így nem tudtam, felnőtten, most tudok és repülök, a rollert nem is kell kormányozni, szálllok is, sutyiba', a rollerral együtt, nem látja senki, felemelem, boldog vagyok.

Én olyan boldog voltam nyolcéves koromban!

Nem csak az ujjongás, hanem az értés. De az sokkal előbből jött vissza. Katasztrófa? Másképp mondom, azt se tudom, mi a katasztrófa, valamilyen fa, kataszteri hold fa, na,

hogy itt valami nagy szomorúság van,

ami nélkül nem érteném az ujjongást, remélem, nem csak az enyém, létezem, vagyok, nem csak én, de a legtöbbben fel se fogják, én meg folyton belehempergőzök abba, hogy vagyok, nem értem, miért nem tudják, hogy ők is vannak, ha csak álmukban is, de akkor is, nem álomnak érezzük, szerintem nem is az, ez az örök élet, most is, ahogy hajtom lábammal a rollert, érzem, az benne a jó, és hogy ez nem hülye érzés, onnan tudom, hogy az élet háttere

– mondják a sznobok, most tudtam meg, van ilyen szó is, sznob, ezek azok, akik úgy tesznek, mintha értenék, amit nem is értenek, –

az örök élet, nem akarok unalmas lenni nektek, Meg nem születettek de magamban imádom, hogy átélhetem, élet, annak viszont hátsó fala a szomorúság, de nem is fal, rettetés és változtathatatlan történet – történet? –, a jelenvalóság, mondják a sznobok, de én már nem félek, mint amikor úgy riadok fel, mintha széttépett volna az, ami fölébresztett, ez sem pontos, magamra riaszt,

vagyis inkább a körülményeimre, de az nagyon kell, hogy el ne felejtsem,

talán egy évesen, talán fél évesen, az is lehet, hogy később, de nem sokkal, a szájam is tátva maradt a réműlettől, úgy megdöbbsentem, mikor először egyedül maradtam, nem is biztos, de például ez a nem biztos két szó is a kettős felismerés része:

lehet élni, de

milyen áron?

Elmondhatatlan.

Borzalom

és szégyen,

bár nem is kéne, hogy szégyen legyen, mondjuk nem én tettem, nem én teszem, velem teszi – ki? – hogy lássam – mit lássak? –, és ne csak életnek lássam,

nem érted, még nem érted,

az élek-nek érzem a súlyát, az élek-nek az értékét, ha van hozzá szívem, és legyen szívem, legyenek szives! Olyan jó, ha van hozzá szívem.

Apa a múlt vasárnap, amíg Anya kint főzött, intett, inkább parancsolt, de én ilyenkor boldogan húzom fel a cipőm, imádom Apával Anya nélkül sétálni, lemegyünk:

spácíren kisleány,

körülnézünk, mi a helyzet,

kinyitjuk a szemünket az új magyar csodákra.

Kapkodom fel a cipőm, a dzsekim, ez az ő nyelvezete, öregfiú, kopog az ősz az ablakon, húsz éves már sosem lehetsz, mert még mindig annyi, jó negyvenes, izmos, kajakos pocakos, épp elégedett, mint ahogy én is,

velem van,

most mi, férfiak

„a világ két jó haverje körülnéz” című játékunkat játszunk

és

amikor jön velünk szembe egy nagydarab, nem öreg nagyságos asszony, piros retiküllel, mintha tolatna, minket meg se lát, vagy hát, szóval úgy tesz, rengnek a mellei, nem feszés a melltartó, föl tartja a fejét, mintha mim valami pizsok foltok jönnének szembe vele, de a feje alatt elég nagy a néni, fogadnék, háború előtről ismeri Apát, bögyösen eltolat, Apa azt mondja:

– Egy bolt ment el mellettünk.

– Hogy érted?

– Sajnálom. Nem tud korosodni. Mint a legtöbb asszony, ha még nem volt boldog. Magára aggat mindent. Sömá.

Utána nézek.

– Ne nézz utána. Tudja. Mi ilyeneknek nem nézünk utána. De látjuk.

Húsz centit nőök, amiért Apa ennyire bevesz, a legfelső körbe, ilyeneket azért eddig nekem még nem mondott. Mintha tudná, hogy erre vagyok szomjas.

Erre vagyok szomjas?

– Szegényke! A nőknek sokkal rosszabb, fiam. Pláne ha nem születtek. Bizsus volt, míg hagyták. Már nem ismer meg engem. Szerencse is kell az élethez, fiam.

Megáll az utcán, széttárja a karját:

– Meg-állít-hatatlanul hízik! Mint én.

Ilyen mondataival fél órát elvolnék: – Megmutatom neked a tavaszt!

Oly tavasziasan, félénken süt a nap valóban, éjszaka eshetett, a tócsákon ragyog, langyos szellő járkal a Városház utcában, végigmegyünk a Kossuth Lajcsin is, és akkor Apa

– nem választom szét, mit mond a szájával, mit a tartásával, a lépésével, a pillantásaival, amivel tereli az enyémet is oda, arrafelé, amit ő lát –

kirakatokat és nőket lát,

a nőket és a kirakatokat,

ebben a sorrendben, de a kirakatokat részletesebben nézi,

először az árat, azután az árut, mintha a sorsunk, a jövő

múlna azon, hogy megérti-e a női formák és az árák, áruk,

hol restelkedő, hol büszkélkedő üzenetét, mert akit ő lát,

annyiféleképpen tudja látni, hogy néha el is hallgat, néma.

Az épp jelenlevő szép nő látványa elnémítja, de mintha végig hallanám,

nem a hangját, hanem a gondolatait, ilyenkor nekem is szánja őket, biztos vagyok benne, de ebben nem vagyok egészen biztos mégse, mert néha annyira elhallgat, hogy az már mégis csak neki van, úgy tűnik, magának, de én bőven elvagyok avval is, amit gondol, és a testtartása...

– Mi az érdekes a nőkben? Tudod már?

– Minden.

– Jó. Bárcsak igaz volna! Érdekes a nőkbe: a különlegességük. Hogy nem férfiak, nem akarnak vetélkedni veled, figyelnek rád, azt akarják, hogy te is figyelj rájuk, csak rájuk figyelj, a többit ők majd elintézik. Naná. S mindenük van. Mindenük, Ezt láttad? Nem gyermek, de még nem tud semmit. Azért teszi magát ennyire ki. Aki már nő – nem teszi ki. Kinn van. De mintha nem lenne kinn, úgy csinál. És most ezt a virágot láttad?

– Mit?!

– Semmit. Akkor még nem látod.

– Látom.

– Igen. Hát persze sokkal jobbak, mint mi. Ha nem ezerszer rosszabbak. Az ritka, de nagyon vigyázni kell.

– Mire? Hogyan?

– Azt én se tudom. Anyád mindenesetre csoda. Okos és szép. És jó! Nem azért, mert a te édesdrága mamád, s nekem a feleségem, hanem ő így született. Érti a szívem, egyfolytában érzi. De a lelkem is. Nézd meg ezt a nőt! Milyen nehéz! Milyen átkozottul nehéz lehet a közelében, egyáltalán, a közelébe férközni valahogyan, ez már nem az én játékom, harminc év főrja van, de... azt tudom. és akkor te is tudd: nem a szem a lélek tükre, hanem a női test.

Megriadok. Lenézek a földre.

– Csitulj! Ez csak egy ilyen előtörő szó belőlünk, hogy test. Mert nőnek annyira feltűnő a... mindenféléje. De...képzeld, az a lelkük! Hát ilyet... Az a lelkük! Nincsen eltakarva. Nem tudják megtenni, azt hiszik, hogy tudják, azért öltöznek úgy, mint a párdúcok, vastagon, rétegesen, kétségbeesetten, mert tudják. Egy nő merő lélek. Ott van, a testében. Azért tudjuk egy életen át szeretni őket. Már akit. De nem kell mindet kerékbe törni magadnak, magad alá. Azért te megfizetsz. vagyis ők. A teste a probléma. Mint a férfinak is. Gyúr. Tudsz követni, angyalkám?

– Totál.

– A nőnek lelke van, mindenekelőtt. Ezt édesanyádból is tudhatod. Nehéz. Olyan szerencséje, mint nekünk van, az ritka. De olyan az ő szíve, olyan intelligens, bátor, mint a lángeszeknek. De nő. Nem könnyű.

– Hú... – teszi hozzá. S már nem vesz levegőt. Most van az, hogy már megint nem tud nem nézni arra, amerre – talán nem akar. De nem tud.

– Na látod, ez egy jó nő – mondja ki végül – Ne bámuld, mint borjú az újkaput, hagyd hogy a szépsége végig ömöljön benned a fejed búbjától le, a talpadig, nézd meg a vádliját, rosszul mondom, söpörjön végig rajta a szemed, de csak egyszer, egyetlen pillantással elég, azt is úgy, mintha mögötte a hazafias Népfront plakátját, próbálnánk elolvasni, úgy is tudja, hogy őt nézzük, de titkoljuk, udvariasságból, hogy neki ne kelljen zavarba jönnie, mert hiszen mindent lát, az első pillanattól. Ki kérte, hogy nézzed? Ő. Mert ez csak a lelle, És hogy jövök én ahhoz? Még jó, hogy megállt kirakatot nézni. Felfogtad? Vannak dolgok, amikről nem beszélünk. Ha látjuk. Mert arról nem lehet. „Arról”, olyan nincs is. Ordenaré. Nem is igaz. Ez bennünk az állat. Férfiakban sok van abból, kell is, igénylik a nők, de hát... a nőkben is sok van.

Megáll, megtorpan, gondolkodik.

– A lélek határtalan. Azért nem szabad beleesni kapásból. Egy seggbe. Már bocsánat. Nincs még tennivalód! Pusztán látni kell, és összekötni azután a többijével azt is, hátha rájössz, hogy miért kell tőle azonnal messzire szaladni. A fenék nem lehet iránymutató. Képzeld a Parlamentet kupola nélkül.

Bár...

Sok mindent elárul. A szívét, a hölgynek, sajnos nem. Csupán annyit, ha úgy van, hogy kerüld! Azzal még neki is szívességet teszel.

– Miért?

– Mert az egész számít.

S hozzáteszi:

– Látod?

– Látom.

– Azt te csak hiszed! Ez a becsapós. Nem ő csap be, hanem a szemed. Még csak nem is tehetnek róla.

– De tehetnek róla! – fakad ki belőlem.

Aztán nem beszélünk.

A szívemre hatott.

Én minden megnézett nőt szégyellek, akkor még, magam előtt. Más úgyse tudja azt. Dehogy magam előtt! A bennem lévő valaki előtt, aki megmentett a Kígyó Hajú nőtől. Itt van, szerencsére.

Mostanában, hát vagyis öt éves korom óta mindig, egymással meg nem beszélhető módon vagyunk azonosak. Nem érzem a belső Másiknak magam, de nem választom külön a gazemberségemtől se. Látom, amit látok.

Minden előtttem áll

Későn, sokkal később, úgy ötven körül ébredtem rá, harminc körül kezdtem kapiskálni, és hatvan is elmúltam, mire megértettem, hogy minden őutána van és benne. Szeretem. Mondjuk mindig tudtam, de jöttek kutyapiszkos évtizedek, tizennégy éves koromtól hatvannégyig kábé, s mikor kínban voltam kétségbeestem önmagamtól, mintha – nem mint ha! – egy önmagát romboló kristályüzlet volnék. Sose sikerül tisztának maradnom. Mint kilenc éves koromig. De mi az, hogy tiszta? Ördög köcsög, így is mondhatom, azt hittem, az valék, a lelkifurdalás.

Mindenért, az égegyadta világon mindenért.

Még jó, hogy el tudom képzelni, mit érez egy nő, ha nézik a fenekét!

És a mellét. Azért nem rossz érzés.

– Nem szép?

Kérdi a háta mögött összefont kézzel sétáló apám, gyorsabbra veszi, hogy ne lássunk, meg minden mondhatatlanul jó alakú nagylányt. Mintha azt mondanám, szimpatikus törorok veszedelmet.

Van olyan?

Hallom Apa hangját, vagy a gondolatát? Nem akarom tudni.

– Ezt ma látnunk kellett. Neked is látnod kell. Itt a tavasz. Virágzanak a nők. Vannak rajtuk dolgok. Vannak rajtuk dolgok?

Előnt a pirosság.

– Vannak.

Tűnődött.

– Bennük vannak, a testükben vannak. Ott vannak! Nem mindenki kell majd, aki kell. Anya az én felmentő seregem. Nehogy így mondd neki!

– Miért nézel annyira kisgyereknek Apa?

Lehajol, megpuszil.

– Micsoda tavasz!

Föltartja az arcát az ég felé.

– Eljöttünk Nap Nénihez, és most itt vagyunk. Első alkalommal, amikor lehetett. Te már nagyfiú vagy?

Kérdi váratlanul és udvariasan, hozzá félrebillenti a fejét, érdeklődve, mint a Schön bácsi, karácsonykor, mikor meg szokta kérdezni, hány éves vagyok.

Ezért meg kell ismételnie:

– Te már nagyfiú vagy?

– Nem.

– Dehogynem.

Alig várja, hogy felnőjek, mielőtt ő meghal.

– Irány a nokkedli! Anyádnak egy szót se. Nem keresünk más nőt.

■ **Kornis Mihály** (született Kertész) (Budapest, 1949. május 10. –) József Attila-díjas magyar író, drámaíró, rendező és tanár, a Széchenyi Irodalmi és Művészeti Akadémia Irodalmi osztályának tagja 2013-tól.

Laurin rózsakertje /

E l b e s z é l ő k ö l t e m é n y . R é s z l e t

/ A Walberan-epizód

A *Laurin* igazából nem is egy szöveg, hanem a XIII. és XVI. század között keletkezett, különböző versformákban íródott, különböző nyelveken és nyelvjárásokban megszólaló szövegek halmaza, amelyek nagyjából ugyanarról, Veronai Dietrich fejedelem és a tiroli hegyekben élő törpék harcairól, továbbá Dietrich és a törpekirály, Laurin párviadaláról szólnak. Ennek valamiféle történelmi alapja is lehet, esetleg az, hogy egy régi germán törzs seregei – talán a gótok, talán a longobárdok – leigázták Dél-Tirol őslakóit, akik a Svájcban élő rétorománok rokonai lehettek.

Egyetlen kivétel van a szöveghalomban, az itt olvasható „Walberan-epizód”, amely nem Dietrich és Laurin küzdelmeiről, hanem a történet folytatásáról szól, és közvetlenül kapcsolódik a legrégebbi Laurin-szöveghez, amelyet a német szakirodalom „Ältere Vulgatversion”, vagyis „régebbi közkeletű változat” néven tart számon. A közkeletű változatok nagyjából egybehangzóan úgy fejeződnek be, hogy Laurin, aki adáz haragot érez rózsakertje elpusztítása miatt, törbe csalja Dietrichet és lovagjait, de végül vereséget szenved tőlük, és fogságba esik. Dietrich magával hurcolja Veronába, ott Laurin megkeresztelkedik, és kibékül Dietrichkel.

Itt kezdődik a mi epizódunk: Laurin nagybátyja, Walberan útnak indul Palesztinából Itáliába, hogy kiszabadítsa unokaöccsét, aki egyáltalán nem óhajt kiszabadulni. Van ennek a történetnek némi disztópikus színezete is: a korabeli Európa köztudatában láthatólag élt a szorongás attól, hogy a kereszties háborúk helyszínre áttevődik Európába. Ez végül az oszmán előrenyomulással be is következett.

Azt hiszem, ezt a tárgy nem áll távol a *Politikai gnózis* című remek tanulmányt író Tatár György problémaköreitől, ezért a Walberan-történetet neki ajánlom. A teljes *Laurin rózsakertje* a Kalligram Kiadónál jelenik meg a közeljövőben.

Márton László

1.

- Halljátok tovább, szép sorjában!
Míg Laurin ott volt Veronában,
Sintram, a törpe követet
sok barlangos hegybe küldetett.
Ura balsorsát panaszkolta.
Nem tudta, él-e még, vagy holt-e.
Panasszal kereste meg a törpéket:
milyen nagy baj érte a hadinépet;
- 1720 hogy Dietrich úr eszeveszett
haragjától mind odaveszett.
Siet a követ, nemhiába,
szomszéd földre, Lombardiába
egy törpéhez, neve Alberich.
Nagyhírű király, messze földekig.
Istennek panaszkolja a bajt,
amely nagy királyt halálba hajt.
Ez neki jaj, de fáj:
meghalt Ortnit lombard király.
- 1730 „Ójaj, jaj! Bárcsak élne még!
Segitene ő, a derék
a barátomért bosszút állni
és Dietrichnek bűnhődést találni.”
Csakhogy Alberich el nem fásul.
Küldönceinek hivatásul
parancsa messzire nyúlik:
menjenek tengerentúlig.
Ott is van egy törpe-birodalom.
Nagyúré ott az uralom:
- 1740 minden törpén uralkodik,
aki tengerentúli hegyben lakik.
Az egyik hegy neve Arménia:
ott él ez a nagy királyok fia.
Továbbá uralma alatt
van Sion-hegy, hacsak el nem szalad.
Továbbá ura ő, a bátor,
egy hegynek, amelynek neve Tábor.
Akik az Indiai-hegyben
éltek, szolgálták ők is egyben.
- 1750 Akiknek Kaukázus-hegy a hazája,
szintén mint királyukra néznek rája.
A fejedelmüknek tekintik
a hegylakók, ez igaz mindig,
ahol folyik az Eufrátesz,
és erre nagy kincseket rátesz
a hegy azzal, hogy minden drágakő
a hegyből itt kerül elő:
a Paradicsomból jön e folyam,
vize szelíd, csakis olyan.
- 1760 A törpe-király márpedig
sok pogány népen is uralkodik.
Az őt szolgáló kardok, lándzsák
a Kánaánt is leigázták.
Ott ellene óriások keltek hadra,
- de ő az eszüket összezavarta.
Nincs oly nagyúr, ha uralomra kap,
akinél ő nem még hatalmasabb.
Ez a király Laurin nagybátyja:
jó, ha mindenki tisztán látja.
- 1170 A nagy király neve Walberan.
Nála nagyobb úr nincs talán.
Elolvassa a levelet,
amely bú-bajnak ad helyet,
és a hírnök a tényállást elmondja,
hogy vérét sok törpe hiába ontja:
olyan panaszsikoly kimegy
torkából, hogy csak reng a hegy.
„Ó, jaj! Lelkem félelme kél!
Tudod-e, hogy halott vagy él?
- 1780 Mondd, hogy ő még életben van:
részesítlek nagy javakban!” –
„Ne félj, uram, ő még életben,
bár igen súlyos őrizetben.”
A király: „Akkor jut segedelem!
Kiszabadul, tarthat velem,
úgyhogy többé nem lesz fogoly.
Így lesz ez hamar, szándékom komoly.
Akárki is ez a Veronai,
Laurint elengedni muszáj neki,
- 1790 mert ha nem így tesz, lekasabolom,
vagy lehet örökös rabom
ő és egész kísérete:
garast sem ér az élete.
Kuksoljanak bár pokolbugyorban:
bosszúm barátomért eléri őket sorban.”
Kiküldött számos követet,
járjanak be rónát, hegyet.
Adják elő, miféle vész
sújtja őt, és legyen mindenki kész
- 1800 az ő sérelmét megbosszulni,
ha nem akar kegyvesztettségbe hullni.
Azt a parancsot parancsolta,
legyen hadainak vonulta
a Numparier hegye elé.
Sok büszke törpe ott helyét lelé.
Délcegek voltak, szemrevalók.
Jöttek csatlósok, lovagok.
Négy hét, míg ilyen nagyra nő
a sereg: ez volt a határidő.
- 1810 Összegyűltek mind a lapályon
– így igaz, szavamban ez álljon –,
a Mambre folyó völgyében
mind össze voltak gyűlve szépen,
ahol Walberan sátorozott.
Állításom határozott:
még a Klemfeket is legyőzi ő
ezzel a sereggel, a dicső.
Volt százezer főnyi serege,
és a rónán tizenötezer embere.

1820 Ezek jól fel voltak fegyverezve.
 Sereglett mindnyájuk száza, ezre.
 Hatvanezret ő kiválasztott
 – minden más vitézt a mezőn marasztott –:
 ezek válogatott vitézek.
 A harccal bátran szembenéznek.
 A kánaáni földről hozott
 száz harcost: erejük fokozott.
 Ők a legjobb vitézek voltak:
 Harcban ellenséget megtoltak.

1830 Érzésük sarkantyúzza karcol:
 hogy csak annak jó, aki harcol.
 Amikor talált harcost, eleget,
 feltölteni a sereget,
 és készült követni az útirányt,
 kétezenként rendelt egy kapitányt
 a kánaáni óriások közül.
 Parancsa a fülekben ül,

nem hagyva helyet hiánynak:
 ki-ki fogadjon szót a kapitánynak!

1840 Csodálatos história:
 a hadat senkinek sincs módja látnia,
 amelyet Walberan furfangosan vezet.
 Így menet közben nincs ütközet.
 A hadtápkészletet viszi már
 számos teve és dromedár.
 A kikötő felé, ha az este beáll,
 ki-ki felül, és reggel leszáll.
 Lingunra bízva a menet
 – olyan vitéz, hogy rettenet! –:
 1850 hogy harcosait magával vigye.
 Abban fog állni az ügye,
 hogy amely hadihajóra lel
 a kikötőben, mind oldozza el,
 és ne hagyja partnál a gályát:
 nyílt vízre nyisson neki pályát.

1723. *Lombardia*, „Lampart”: a középkorban nemcsak a mai Lombardiát, hanem egész Észak-Itáliát jelentette.
1724. *Alberich*: a Nibelungok történetéből ismerős törpe-vitéz. A kéziratban itt, nyilván tollhiba miatt, „Allnech”, máshol „Albrech”.
1742. *Arménia*, az eredetiben „Armonia”, Örményország eltorzított neve. Itt és az alábbiakban félig fiktív, félig földrajzilag dokumentált helynevek következnek.
1745. *Sion*, az eredetiben „Synon”.
1747. *Tábor*, „Thabor”: magányosan álló hegy Palesztinában, a keresztes háborúk idején többször gazdát cserélt. Európában számos hegyet és magaslatot neveztek el róla. (Az egyik leghíresebb a dél-csehországi Tábor nevű kisváros, a radikális husziták főhadiszállása, de akár az óbudai Tábor-hegy is eszünkbe juthat.)
1748. *India*, „Indea”, a szöveg szerint ez is csak egy hegy.
1750. *Kaukázus*, „Kaukazas”.
1763. *Kánaán*, „Chanachaz”. Már az Ótestamentum is emlegeti a Kánaánban lakó óriásokat.
1802. *azt a parancsot parancsolta*, „er pot daz gepot”: erősnek érződő, szokatlan figura etymologica.
1804. *Numparier*: azonosíthatatlan helynév.
1812. *Mambre*: azonosíthatatlan folyónév.
1816. *a Klemfiek*, „die klemfheit”: vagy szövegromlás, vagy azonosíthatatlan uralkodócsalád neve, esetleg fiktív hely- vagy népnév.
1827. *száz harcos*: ők lehetnek a kánaáni óriások.
1835. *kétezenként*: az eredetiben „xx tausent”, azaz „húszezer” olvasható, de akkor kétmillió főnyi volna a sereg, ami még ebben a kontextusban is valószínűtlen.
1841. *a hadat senkinek sincs módja látnia*: vagy Walberan varázslattal láthatatlanná tette egész hadseregét, vagy egyszerűen csak éjszaka menetelnek.
1845. *teve és dromedár*, „abent [=olbent] und kamerley”: kétféle napkeleti málhás állat.
1846. *kikötő*, „hab”: nem biztos, hogy kiépített kikötő. Lehet, hogy csendes, védett öbölről van szó.

2.

Tette a parancsot a levente.
 Volt félelem és vész hajókra mente.
 Úgy őrjöng Lingun csapata,
 hogy élve maradni csoda!

1860 Aki a fedélzeten hajós,

annak a helyzete bajos.
 Lingun őket tengerbe veti.
 Azt hiszik, az ördög vezeti
 seregét a hadihajóra.
 Menekülésnek üt az óra.
 Ki-ki a városba szalad.
 Kicsi és nagy futva arra halad.

Meg nem mondhatták ezenközötte,
 ki volt, aki a hajókat elkötötte,
 1869A és amíg javában támadtak,
 1870 hogyhogy olyan gyorsan vízre futottak?
 Sokan a tengerbe fulladtak.
 Lingun vitézai továbbhaladtak.
 Mondom, ahogy a kútfőm adta:
 őket senki sem láthatta.
 Elkötött Lingun a kikötőben
 tizenöt vitorlást és száz gályát bőven.
 Ezt a zsákmányt a bátor
 odavitte, ahol a parton a tábor.
 Meglátván Walberan a hajókat,
 1880 intézi tanácsadóihoz e szókat:
 „Adjatok bölcs tanácsot, eleget!
 Hogy osszuk el a sereget
 a hajóinkon egyenletesen,
 ha átkelünk a tengeren,
 hogy szerencsés legyen az utazás,
 és egy hajót se érjen károsodás?
 Cselekedjünk oda kihatva,
 hogy baj nélkül érzünk a partra!”
 Így szól egy nagyr, Polias a neve:
 1890 „Menj csak, ahová visz a harc heve!
 Mi felosztjuk a sereget,
 amilyen jól csak osztani lehet.
 Viszont gondolj arra, nemes uram,
 nem volna helyes csakugyan,
 ha úgy támadsz, hogy nem üzensz hadat
 a Veronainak: nem jó példát mutat!
 Tudasd vele, mi az akaratom,
 mielőtt haddal meglátogatod,
 és országába betörünk,
 1900 hogy legyen érthető előjelünk:
 mit akar és ki az, aki hadat visel.
 Becsületedre válik, ha így teszel!”
 Szól Walberan: „Így jó! Ez az igazság!
 Követeim őt látogassák!
 Kell egy jártas-keltes követ.”
 Szól Polias: „Az Schiltung lehet.”
 1906A Tudásában nem lelsz hiányt:
 ismer sok országot, sok tartományt.
 Biztosra veszem, jó követ lesz:
 érényeinek örvendezhetsz.” –
 1910 „Történjen így!” – szól Walberan.
 Hívja Schiltungot jókorán.
 Amikor meglátja Schiltungot,
 megüt szép, udvarias hangot:
 „Schiltung, te kedves jóbarát,
 keresd fel követként Dietrich udvarát!

A herceg nagyrnak üzenj hadat,
 Laurin elleni gaztette miatt,
 tudniillik foglyul ejtette.
 Nem marad büntetlen e tette!
 Legjobb lovagjait hívja össze,
 akik vannak közel és messze!
 Megtámadom Verona előtt.
 Aki védekezésre szán erőt,
 az, mondhatom, bajba kerül.
 Rab lesz vagy meghal: nem menekül!
 Mert ha csatába szállni mernek,
 majd annyi váltságdíj alatt hevernek,
 amennyit fizetett rokonom.
 Igaz szívemből mondhatom:
 1930 ha nem az ördög oltalmazza őket,
 Verona előtt mind leböghet!”
 Schiltung nem sokat vesztegel:
 a nagyúrtól búcsúzik el.
 Indul Walberan követe.
 Csatlakozik kísérete.
 A kíséret vele haladt,
 teste pompás ruha alatt.
 Ez a ruházat minden, csak nem gyatra.
 Ő kész a követi szolgálatra.
 1940 Átkel a tágas tengeren.
 A fősereget hagyja távol-szeren.
 A fősereget indították.
 Útjukat mind végigfutották
 Walberan és a vitézek vele.
 Alig telt három hét bele,
 már a habokon ringatóztak.
 Olyan kedvező széllel hajóztak,
 hogy egy hétfő reggel a szerencse
 őket vitte oda, ahol látszik Velence.
 1950 Látván Velencét a kormányos,
 urától kérdeznie célirányos:
 „Uram, mit kívánsz, mit tegyek?
 Jó lesz, ha Velence felé megyek?
 Vagy a környéket irányozzam?
 Mondd el, mit akarsz, röviden vagy hosszan!
 Vagy maradjunk a kikötőben,
 hogy legyen időnk elhajózni bőven?” –
 „Bizony” – szól a mórok királya –,
 „ne hidd, hogy szívemet a düh kivájja.”
 1960 Szemet arrafelé kell vessünk,
 amerre Verona felé továbbmehessünk.”
 Akkor ők nyomban kikötöttek.
 Kunyhóknak alapot vetettek,
 és felverték a sátrakat.
 Volt nekik abból egy rakat.

1869A Itt valószínűleg hiányzik egy sor. Értelemszerűen pótoltam.

1906A Itt is kimaradhatott egy sor. Pótoltam.

1949. *Velence*: a korai középkorban és a keresztes háborúk idején csakugyan fenyegették az Adriai-tengeren felhajózó szaracénok.
1956. *kikötő*: ezúttal is kikötésre alkalmas öbölről van szó.
1961. *Verona*: Velencétől nyugatra fekszik, akkori fogalmak szerint öt-hat napi járóföldre.
1963. *alapot vetettek*, „man slug an die hol”: a kunyhók alatt kiásták a földet, ezt a gödröt fedték be ágakkal és lombbal.

3.

- Most Walberant táborozni hagyjuk,
 szemünket Schiltung felé forgatjuk.
 Ő Veronába ért hét nap alatt:
 mondom, ahogy élém akadt.
- 1970 Hogy történt a városba lovagolta,
 az emberektől tudakolta,
 melyik a legjobb fogadó,
 ahol jó pénzért szállás kapható.
 Mutattak neki egy vendégházat:
 azzal, úgy látta, nem hibázhat.
 Amikor aztán oda szállt,
 a fogadós elébe állt.
 Barátságosan üdvözölte.
 Schiltung a köszönetét közölte,
 úri gesztussal nem maradt adós.
- 1980 Így szólt: „Mondd meg, jó fogadós,
 adj nekem egy kapaszkodót:
 hol találok az uralkodót,
 aki Verona hercege?
 Követként hírt kell közölnöm veled,
 amelytől meg nem kímélhetem.” –
 „A városban van a fejedelem” –
 így szól a gazda –, „és amit neki
 mondandó vagy, az őt könnyen elérheti.
 Ha akarsz vele találkozni,
- 1990 az udvarban kell mutatkozni.
 Ott meglátod a drága herceget,
 Akinek szól az üzenet.”
 Schiltung indult tehát,
 öltvén vörös ruhát,
 ő és egész kísérete.
 Tisztesebb külsőt elérhet-e?
 Voltak ők tizenketten,
 ahogy forrásomból kivettem.
 Csupa erős vitéz:
- 2000 bátorság belőlük kinéz.
 Szebb törpéket nem láttak itt soha:
 mindnyájukon pompás ruha.
 Amint az udvar felé mentek,
 bámész szemek rajtuk pihentek.
 Őket bámulja minden polgár.
 Dietrich úr termében honol már,
 amikor a követség odavetődik.
 Kíséretétől érdeklődik,
- hogyan ismernek-e valakit,
 2010 és akik jönnek, honnét vannak itt.
 Vendégek ismeretlenek mindegyre.
 Hildebrand úr veszi őket szemügyre.
 Azt mondja: „Csupa erős levente.
 Kérdés, hogy ez bármit jelent-e.
 A törpék, akik szolgálnak neki,
 mind-mind Laurin vitézei.”
 Dietrich úr hívatja Laurint,
 az máris jön, hívás szerint.
 Szól Dietrich: „A kíváncsiságtól égek.
 2020 Kedves Laurin, kik ezek a vendégek?”
 Laurin a vendégeket megnézi,
 választát Dietrichhez intézi:
 „Ő egy dicséretes fejedelem,
 Kánaánból van itt jelen.
 Hogy milyen üzenetet közvetít,
 vagy eléd milyen óhajt vetít,
 arra én is kíváncsi volnék.
 Szavam hozzád többet is szól még:
 ő egy nagyon bátor vitéz,
 2030 erre vagyok esküdni kész.
 Ő a nagybátyámat szolgálja,
 aki Walberan, Kánaán királya.”
 Párbeszédükből ennyit leírtunk,
 miközben már belépett Schildung.
 Őt pedig a Veronai
 kedves fogadtatásban részesített.
 Ennek megörül a követ:
 jön tőle udvarias köszönet.
 Őt Laurin is fogadja. Közli,
 2040 hogy szívből jövően üdvözli.
 Ezt örömmel fogadja a követ,
 jön tőle sűrű köszönet.
 „Amire szól a megbízásod,
 azt jobb, ha magadban el nem ásd.” –
 2044A „Gazdám, a kánaáni király,
 aki Arméniával szövetségben áll,
 küldi neked üdvözlését,
 de nem tűri annak szégyenletét,
 amit Laurinnal elkövertél.
 Ezért az ellensége lettél.
 2050 Királyom megtámadja ezt a várost:
 készülj a védelemre mármost.
 Királyom biztat: csak védekezz.
 Üzeni, Dietrich, neked: jól van ez.

Még azt is üzeni királyom
 – előled eltitkolni nem kívánom –,
 ha csataterre kiállni merészelsz,
 nyilván sok jó vitézt vezényelsz.
 A legjobb vitézeket válaszd!
 Hadat királyom olyan módon áraszt,
 2060 hogy tieid számát add meg nekem,
 hadd tudja a fejedelem.
 Részéről ugyanannyi harcost
 az ostromlók között akar most.
 Vagy ha párviadalra állsz ki,
 akkor sem kell az alkalomra várni.
 Ne sokáig tátsad a szádat!
 Nadrágba ereszd hitvány pisádat
 2067A odakint, a városkapu
 előtt, aztán: útilapu!”
 Hozzátette: „Vagy inkább kardvas
 2070 és rablánc, ami lesz nektek alkalmas!”
 Dietrich úr felelt neki jóval
 udvariasabb és szelidebb szóval:
 „Mit vétettem az uratoknak,
 hogy hadai felénk mozognak,
 és földemre vezeti seregét?
 Hiába van hívem, senki se véd
 láthatatlan harcosok ellen!
 Adja értenem és figyelnem,
 hogy áll valóban a dolog,
 2080 miért, hogy országom kockán forog,
 nehogy aztán urad ok nélkül
 gerjedjen rám haragra végül!
 Azt is mondd el neki részletesen,
 hogy attól még kétségbe nem esem,
 mert rám hoz egy nagy sereget.
 Találok jóbarátot eleget,
 akik mellettem készek védekezni.
 Mit ér a fenyegetés? Ezt, ni!”
 Szólt Ilsung, a lovag:
 2090 „Minek fenyegető szavak?
 A királyod ilyeneket
 taknyos könyköknek mondhat, meglehet.
 Vitézeknek harcmezőn a helyük!
 Hadd lakmározzanak a keselyűk
 az elesett hősök húsából.
 Fenyegetőzés: vaskarika fából!” –
 „Hitemre” – ezt mondja Wolfhart –,
 „ez a gög nem ijeszt, nem árt.

Nem hallottam még olyan bunkóságot,
 2100 amire szívem ennél inkább vágyott.
 Ha idejönnek a város alá,
 jut nekik annyi sok harc és halál,
 hogy falaikat nem látják meg épen
 Arméniában vagy hol a fenében.”
 Schiltung nagyúr azt mondta erre:
 „Ifjú lovagok helyes elve,
 hogy szót szóba ki-ki akkor hímezett,
 ha üzenet jött, és ő a címzett.
 De most halljuk a herceget!
 2110 Elvégre neki szól az üzenet.”
 Dietrich úrnak szem előtt az ügye:
 „Wolfhart, csillapodj, hallod-e!
 Próbáld ezt az elmédbe tolni:
 követnek nem illik így válaszolni!”
 Ő maga választ ilyet ad:
 „Követ úr, tudja meg urad:
 ha országomba beteszi a lábát,
 annak drágán adja meg árát,
 amíg csak van lehetetem,
 2120 és bizalmamat Istenbe vetem.”
 Így szólt erre Laurin, a törpe:
 „Schiltung, ha nagybátyámat járod körbe,
 légy nála az én követem,
 és mondd neki, hogy üdvözlöttem.
 Jövele kedves nekem!
 »Feltéve, hogy e derék fejedelmet
 jószándékkal látogatja kegyelmed!«
 Ez esetben szívesen látja
 Veronai Dietrich, és lesz barátja.
 2130 Mondd neki: mi ketten barátok vagyunk.
 Viszálykodásnak nem hagyunk
 helyet soha kettőnk között,
 amíg csak lelkünk el nem költözött.
 Kérd meg, erényeire hivatkozva,
 hogy semmit se rabolna és kobozna
 nemes Dietrich fejedelemtől,
 amíg itt nem áll, velünk szembe-szemtől.
 Ha majd meglátom itt, a város előtt,
 bölcs tanáccsal meggyőzőm őt,
 2140 hogyan lehetnek jóbarátok,
 semmi harcot nem hozva rátok.
 Ha a Veronait leküzditek,
 mellette holttestemet lelitek!”
 Ezt hallva, Schiltung búcsúzott,
 és Veronából elhúzott.

1979. *úri gesztussal*, „zuchtigleich”: azaz Schiltung szavaiból kitűnik, hogy nagyúri neveltetésben volt része.

1994. *vörös ruha*: a vér színe maga is hozzátartozik a hadüzenethez.

2044A. Az eredetiben láthatóan hiányzik egy sor. A szöveg értelméhez igazodva pótoltam.

2067. *hitvány pisádat*, „ewer übel pissen”: a német irodalomtudósok igyekeznek kevésbé megbotránkoztató jelentést tulajdonítani ennek a sornak, kevésbé meggyőzően. Schiltung, aki az imént a fogadóssal „zuchtigleich”, azaz jólnevelten beszélt, Verona hercegével szemben átvedlik bugrissá.

2067A. Ezt a sort a rím kedvéért kettétörtem.

2089. *Ilsung*: Laurin tanítója és térítője, ld. 1638. sk.

2091-2093. Romlott szövegű sorok. Hendrikje Hartung értelmezését tartom meggyőzőnek.

2126. »Feltéve...«: Laurin fikciója révén Schiltung szájába adott mondat.

.....

4.

A had Velencénél táborozott,
Schiltung jövetelét várta ott,
már éppen nyolcadik napja,
ebből nagy félelmét Velence kapja.
2150 Amikor Schiltung a táborba lovagolt,
a királynak valaki szólt,
hogy Schiltung végre megérkezett.
Ennek Walberan örvendezett.
Jókedvűen ment vele szembe,
hozva magát víg értelembe:
„Isten hozott, Schiltungocskám!
Erős és bátor vitéz vagy te jócskán!
Amíg élek, neked hálás leszek.
Mondd csak: Laurinról milyen hírt veszek?” –
2160 „Uram, szavamból kiderül,
hogy ő jól van, sőt remekül.
Küldi neked üdvözlését.
Kéri: szívleld meg ötletét,
cselekedj úgy, ahogy ő kéri,
és ahogy szavam helyette kiméri:
hogy vonulj kíméletesen,
a kérésének engedelmesen.
Dietrich földjén ne fosztogass,
és hogy más se tegyen így, odahass.
2170 Ne hagyj magad nyomában senki károst,
míg meg nem pillantod a várost.
A készleteket be tudod szerezni,
seregednek nem kell éhezni.
A Veronai harcra kész,
hadinépe teljes egész,
földjét és embereit főleg
megbosszulja saját kezűleg.
Neki jó lovagjai vannak,
érte a halálba rohannak,
2180 mégis azt kívánják javából,
hogy véres fejjel fuss el Veronából!” –
„Hitemre, így kell esnie:
Veronának engem kell majd lesnie.
Laurinnak – kétségbe nem vonom,
hogy igen kedves rokonom –
teljesítem a kívánságát:
megtiltom, hogy az itt lakók jószágát
károsítsa a seregem.
Mindet épségben lássa szemem!
2190 Nem fosztatnak ki, le sem égnek
tanyái ennek a vidéknek;

csakis maga a város
lesz hadam ostromától káros.”
Az indulást kihirdetteti,
magát fennszóval hányja-veti:
„Senkitől semmit nem szabad rabolni,
míg el nem kezdünk ostromolni.”
A teljes békét megtartani kellett
bitó és hurok terhe mellett.
2200 Követet küld a Veronai végre
városokba és a vidékre.
Üzen a népnek: meneküljenek!
Menedéket várakban kérjenek.
Atyafiság és szolganép,
aki érte a harcmezőre lép,
lőháton mind-mind odarebben
csillogó-villogó seregben.
Vagy uruknak elégtétel jut,
vagy ki-ki a halálba eljut!
2210 Másnap aztán kora reggel
Walberan indult a sereggel.
Letáborozott a város előtt,
amíg szánhatott rá időt.
Felverték tehát a mezőn
sok sátrat, nagy fényűzést képezőn.
Az a városiak számára látszott,
hogy a sátrak közt patak vize játszott,
viszont, bármerre néztek
a védők, nem látszottak a vitézek,
2220 kivéve Dietrich urat, Hildebrandot,
Dietlaubot, Wittiget, Wiegandot
és Wolfhartot, a daliát.
Ez pedig történt amiatt,
mert ujjacska-gyűrű volt ujjukon,
Laurintól kapták: ilyen okon.
Mondogatták a városbeliek,
látva: sátrat ver a sereg,
és a város előtti mezőn
nagy lárma van keletkezőn:
2230 „Minket más meg nem óv, csak Isten!
Saját erőnk nem elég, hogy segítsen.”
Dietrich úr pedig mostan
kihirdette az egész városban:
ki-ki maradjon a falakon belül!
Ha kimegy valaki, élezébe kerül.
Tanácsuraitól kezdte kérdezni:
„Hogyan lehetne védekezni
támadó ellen, ha láthatatlan?
Ennek veszélye óhatatlan!”

2240 Felelte mester Hildebrand:
 „Legtöbb gonddal legyünk azok iránt,
 akik közel laknak az ellenséghez,
 mert annak ravaszága velünk végez.
 Ami legfontosabb nekünk:
 meg kell népünket védenünk.
 Mi öten látjuk őket:
 figyeljük jól a ránk töröket!

2247A Ötünkre egy-egy kapu jut,
 mindnyájan őrizzünk egy várkaput,
 hogy be ne törjön az ellenség faja,

2250 így a népnek nem lesz baja,
 ez a védők célja és óhaja.”
 Ment ki-ki, hogy feladatát ellássa.
 Rájuk volt bízva egy-egy kapubástya.
 Dietrich úr abba a terembe ment,
 ahol Laurin volt odabent.
 Így szólt: „Barátom és bajtársam,
 most hozzám való hűségedet lássam!
 Kérlek, tanácsot adj nekem!
 Látod, milyen a helyzetem.”

2260 Laurin szólt: „Jó herceg, Veronai,
 készen állok megtartani
 hozzád való hűségemet.
 Higgy nekem: láthatja szemed.
 Neked a legjobb tanácsolom;
 azzal bizonyosságát adom.
 hogy életemet és személyem
 épségét adnám, hogy a tied éljen,
 csak azt látnom ne kelljen,

hogy téged legyűr az ellen.

2270 Csakhogy most nincs olyan tanácsom,
 amelynek bármi hasznát látom.
 Hatalmad kiszolgáltattott,
 ha Walberan rád támadott.
 Keze alatt sok dalia,
 akikkel módja van támadnia.
 Ha más nem tudna rendelkezésére állni,
 csak a sok hústorony kánaáni,
 te őt akkor sem győzhetéd le.
 Azt a képet festem elédbe:

2279A ő egymaga olyan erős,
 2280 hogy le nem győzi semmiféle hős.
 Még nem akadt olyan dalia,
 akinek sikerült őt lebírnia.
 Engedj ki hozzá, hogy megnézzem,
 és a szándékát kifürkészem,
 hátha a kibékülést elintézem,
 így menekvésedben lesz részem.”
 Dietrich úr mondja: „Legyen így!

2290 Hűségeddel bajból kivígy!
 Ha egyszerre vagy bölcs és hű,
 úgy elméd, a sűrű szövésű
 végbeviszi, amit látsz jónak:
 hűséges tartalma hű szónak.”
 Pompás ruhába öltöztette,
 mielőtt a városból kivezette.
 Adott mellé tizenkét leventét,
 akik viseltek cifra mentét.
 Útjuk egyenes, határozott

2300 arra, ahol Walberan táborozott.

2149. *nagy félelem*: nyilván attól tartottak a velenceiek, hogy Walberan őket készülni megtámadni.
2172. *be tudod szerezni*: tudniillik jó pénzért, szépszerével.
2198. *teljes béke*, „ganczer frid”: mármint a polgári lakossággal szemben. A „frid, vride” egyébként nemcsak a mai értelemben vett békekötés és az azt követő állapotot jelentette, hanem a fegyverszünetet és mindenféle békés megállapodást is.
2199. *bitó és hurok terhe mellett*, „pey dem halz und pey der wid”: korabeli jogi szakkifejezés. A „wid” (mai német Weide) jelentése fűzfa, vagyis fűzfafesszöből font hurok. Kenderkötél híján ezzel akasztottak.
- 2247A. Értelemszerű kiegészítés, részben a rímpár kedvéért.
- 2279A. A sort kettétörtem a rímpár kedvéért.

5.

Laurin a sátrat felismerte,
 amint szegélye a földet seperte.
 Walberan a hírért hallotta,
 hogy sátra előtt Laurin, ott a’.
 Ennek ő szívből megörült.
 Ültő helyéből felpenderült.
 Úgy szólalt meg, lépve Laurin elé,

hogy örömét adta belé:
 „Isten hozott, jó Laurinom,
 2310 hűséges, kedves rokonom!
 2311-2312 Hogy itt látlak, annak szívből örülök!
 Boldogan összeölelkeztek ők.
 Nagybátyjának Laurin szintén örült.
 Mindkettő a fűbe leült.
 Amikor már ültek a fűben,
 szívük repesett a derűben.

Laurin kíséretére kerül a sor:
 jut korszokba márc, kupákba bor.
 2320 Aki csak közéjük került,
 szintén a pázsitra leült.
 Rokónának Laurin hálálkodott,
 a nagy királynak nagy hálát adott,
 amiért vele ilyen sokat törődik,
 ami abban is tükröződik,
 hogy átkelt, rá való tekintettel,
 a tengeren egy egész hadsereggel.
 Így szólt: „Kedves nagybácsikám,
 neked hálás leszek mindig ám
 2330 hozzám való jószágodért,
 amelyet ki-ki becsül és megért.
 Adja Isten, hogy én ezért
 teljes hálámat kifejezzem,
 bár jószágod mellett az meg se rezzen.
 Mégis volna egy érésem.
 Teljesíteni ezt uraságod ne késsen.
 Mindjárt mondom, mit kérek tőled.
 Bátyám, ha megadod, szívem feléled,
 és véget ér szormorúságom,
 2340 amely gyötör, lelkembe vágón.
 Szólt Walberan: „Hatalmam jót ad.
 A búbánatot elhárítom rólad.
 Ami tőlem telik, megteszem:
 nem kell aggódnod, úgy hiszem.
 Azért keltem át a tengeren
 – akár üdvre, akár vészre legyen! –,
 hogy téged ne hagyjalak bajban,
 vagy feküdjön holttestem a talajban.
 Azt is megkapod hát, úgy gondolom,
 2350 amit kívánsz, jó rokonom.”
 Így szólt Laurin: „Ha tényleg teljesíted,
 akkor kegyelemben részesíted
 a Veronait, és leszel barátja,
 mint neked én, ezt Isten látja,
 mert ő csakis jót tett velem,
 az igazságot ebben lelem.
 Ha ő úgy a hatalmamban lett volna, mint
 én az övében, megölöm alkalmasint.
 Továbbá olyan sokat tett értem,
 2360 hogy nincs idő azt elbeszélnem.
 Egymásnak hűséget és barátságot
 ígértünk: esküvel érvényre hágott.
 Ezért, kedves nagybácsikám,
 kegyelmedet azzal terjeszd ki rám,
 hogy fogadd a barátságodba őt.
 Hűsége jelent nagy erőt.
 Nála hübb férfút nem látni még,
 aki fölött kéklík az ég.
 Megrémül a dicsérettől Walberan:
 2370 nincs abban mérték és arány,
 és el nem képzelhette volna,
 hogy a kérés Dietrichért szólna.

Egy darabig a földet nézte,
 aztán kapott egyszer csak észbe.
 Így szólt: „Hajnalig kell idő,
 hogy eldöntsem, legyenek mitevő.
 Másfelől te is neki megmondd:
 ne legyen senki, aki békét megbont.
 A város így elkerüli a romlást.
 2380 Én is tiltom a békebontást
 bitó és hurok terhe mellett.
 Maradj itt, míg rád nem reggellett;
 akkor majd mondom, mi a határozat,
 te pedig vidd a hírt: ha üdv, ha kárhozat!”
 Laurin folytatja a kalandot,
 magához hívhatja Wielandot.
 „Vágtass, ahogy visznek patás inak;
 mondd meg a Veronainak,
 ideiglenes békét kötöttem,
 2390 amíg hozzá vissza nem jöttem.
 Pontosan beszéld el neki;
 jó lesz, ha tanácsomat követi.”
 Wieland beüget a városba,
 mondja a híreket urának sorba.
 „Hol van Laurin?” – kérdi a herceg. –
 „Nagybátyjánál telnek neki a percek.
 Ottmarasztalta éjszakára;
 híven hagyatkozom szavára.
 A többi újságot majd ő maga mondja.
 2400 Kegyelmednek legyen a békességre gondja.”
 A békére nagy csinnadratta
 mellett Dietrich a parancsot kiadta.
 Aztán harmadnap reggelén
 Laurin elindult Verona felé.
 Amikor Dietrich úr meglátja,
 nagyúri módon ezt kiáltja:
 „Kedves Laurin, Isten hozott!
 A reggelt bearanyozod.
 Mondd el nekem a híreket!
 2410 Jó lesz, ha benned egy hír sem reked.” –
 „Uram, hallj teljes bizonytságot,
 amit a nagy király veled tudatni vágyott.
 És ha ez tetszésedre van,
 meglesz a békekötés biztosan.
 Van udvarodban lovag egyre-másra,
 akik vágnak összezsapásra,
 és csak csatázni, mást sem akarnak.
 Nyíljanak hát erre alkalmak!
 Így hát vasárnap hajnalán
 2420 látható alakban jön Walberan
 ide, a városkapuhoz,
 népe a várároknál sorakoz.
 Olyan bátor vagy, úgy hiszi,
 van benned mersz, hogy támadj neki.
 Hasonlóképpen a lovagjaid:
 gyávábbnak őket se hidd.
 Mindnek bátor a szíve és a vére!

Ha Walberan a harc elől kitérne,
 még azt hinnéd, hogy megijedt.
 2430 Márpedig sohasem látsz ilyet!
 A bátorság-próbára készen áll.
 És aki vele harcba száll,
 akár lovon, akár gyalogosan,
 az jelenjen meg pontosan!
 Nyílnak harcra bőven alkalmak
 azoknak, akik harcolni akarnak.”
 Azt mondja Dietrich fejedelem:
 „Ez a híradás tetszik nekem.
 Ha bennünket Isten segít,
 2440 jöhet a kapuig az ellenfél!”
 Övéit értesítette;
 számukra kikürtölte,
 hogy álljanak vasárnap jókorán
 fegyverben, ha jön Walberan,
 hogy győzelmükkel megmutassák:
 az ő oldalukon az igazság.

Szólt Wolfhart uraság: „Hitemre,
 én szállok harcba első ütemre.
 Az első összecsapást én kezdem,
 2450 még ha ez lesz is a vesztem!”
 Ilsung szólt nagy önbizalommal:
 „Mebánják nem egy alkalommal,
 hogy országunkban felkerestek minket.
 Érzek magamban erős ingert
 visszavágni, ha rám támad a király.
 Akkor neki halni muszáj.”
 Szólt Hidebrand, a bölcs:
 „Szerénységet magadba tölts!
 Ami derék lovagra vall,
 2460 nem az, ha fennhangon szaval,
 hanem az, ha a helyzet éles,
 fegyverével az ellenség felé les.
 Aztán, ha örvendhet a diadalnak,
 majd róla mások eleget szavalnak.”
 Így hát a harcra készülődnek
 mindkét részen a legkülönbek.

2311-2312. Két rövid sort a párrímek folyamatossága kedvéért összevontam.

2319. *márc*, „met”: mézsör.

2386. *Wieland*: ő is Dietrich kíséretéhez tartozik, egyébként Wittig apja.

2420. *látható alakban*, „unverporgen”: az ismeretlen Énekmondó nem tud megválni a láthatatlanság motívumától, viszont a cselekményben kihasználni sem tudja.

6.

Vasárnap kora hajnalán
 felfegyverkezik Walberan.
 Fegyverhozóit fegyverekét küldi,
 2470 és felszerelését felölti.
 Előletek el nem palástolom:
 fegyverzetét csodák közé tolom.
 Nem volt az sem vas, sem acél.
 Ámuldozzatok: ez a cél!
 Van egy állat: a neve szalamandra;
 a Trimonin-tónak a partja
 a lakhelye Arméniában,
 ahová megy bárki hiában,
 hacsak nincs sok esze a kobakjában.
 2480 Próbálja ez a lény, a ravaszdi,
 az életét bölcsen oltalmazni.
 Én csak azt kívánom magamnak:
 soha ne vágjak neki ilyen kalandnak.
 Olyan neki a bőre,
 hogy senki át nem szúrja egyelőre,
 legyen mégoly kiváló fegyvere,
 hacsak az állat vére nincs vele.
 Ha azzal be van kenve kardja,

életét a szörny meg nem tartja.
 2490 Olyan tulajdonsága van e vérnek:
 ha cseppjei a kardhoz érnek,
 az olyan éles lesz, olyan kemény,
 hogy az ellenfélnek nincs remény.
 A bőre zöld, akár a fű.
 Walberan páncélja ilyenszerű.
 Ha magára ölti e vértet,
 sem vihartól, sem csatától nem félhet.
 A zöld csillogás megmarad,
 mintha volna a vért smaragd.
 2500 A hőst borítja ez a páncélfajta.
 Kovács nem dolgozott soha rajta.
 A páncélt borítja harci háló;
 fonadéka olyan kiváló,
 hogy még senki sem látta elszakadni.
 Igazat fogok elébetek adni:
 hogy ezen háló anyaga
 Arábia legszebb aránya,
 és az állat véréből szívós.
 A kard lecsúszik róla, olyan síkos.
 2510 Harci köntöse fémlemezekből,
 munkálva Kaukázus-beliéktől,
 ezekre aranyból rákalapálva

Hold és Nap, az égbolton állva,
 mellettük pedig csillog
 2514A többrendbeli csillag.
 Csillagok közt átdugva pálca, lengő,
 annak végén több aranycsengő,
 ezekből szól olyan édes csergés,
 mint seregnyi madár nyomán csicscsergés,
 amikor magasba szárnyalnak,
 2520 és együtt adnak hangot a dalnak.
 Ráadtak még egy sisakot,
 amely arannyal volt kirakott.
 Volt rajta pompás drágakő
 annyi, amennyi neki kő.
 Keményné tette őt a szalamadra vére.
 Hiába jó a fegyver éle,
 rajta egy karcolást sem tud ejteni:
 kár volna véka alá rejteni.
 A sisakon egy korona,
 2530 fénye a tükrös üveg rokona.
 Ennek a fénynek a társa
 kis és nagy drágakövek ragyogása.
 A koronát egy gyűrű körülfogja,
 végtelen körforgásának a foglya.
 Rajta elől fénylik a Nap;
 helyet a Hold a túloldalra kap.
 Nagy volt a fortély és művészet,
 amely úgy forgatta az egészet,
 ahogy az égbolt is forog.
 2540 Úgy volt csinálva ez a dolog,
 mintha fújná Affricus lehelete.
 Egy mestertől nagyobb mű lehet-e?
 Továbbá ott volt mellette,
 mint a Tengeri Csillag felkelte,
 2544A egy nagy drágakő, bárki lássa,
 öröm volt már a pusztá látása.
 A Nap, amelyet forgat a körsüveg,
 csiszolva volt, mint gömb-üveg.
 Anyaga nemes karbunkuluskő,
 amelyből fény olyan derűs jó,
 2550 amelyet a hajnalpír mosolya kap,
 amikor felkel a Nap.
 A Hold egy szép piros rubint,
 mint a parázs, fénye suhint
 2553A a csillagokkal egyetemben
 a karbunkulussal átellenben.
 Ez a korona úgy ragyog,
 hogy azt hiszik kicsik, nagyok,
 mind, akik a koronát látják,
 és az ámulattól a szájukat tátják,
 hogy ez a mű ugyanolyan,
 2560 mint az égen valódi-komolyan.
 Azt is tudja meg férfi, nő,
 2562-2563 hogy olyan fényes volt a drágakő,
 a sisakforgót úgy megvilágította,
 2565-2566 hogy emiatt senki meg nem pillantotta

Walberan arcvonásait:
 a kövek fénye elvakít.
 Díszes pajzsot hoztak harmadjára:
 2570 viadalban még nem zúzták ripityára,
 rajta Nap és Hold – nem marad el ő sem –
 oda vannak szögezve jó erősen.
 A pajzsheveder jó szabás, jó anyag:
 megannyi szép selyemszalag.
 Egy kardot is kap, hüvelyébe tolva;
 anyagát, Indiában kovácsolva,
 a mester a legjobb acélból vette.
 A szalamandra vére tovább keményítette.
 Ez a kard más fegyvertől nem fél:
 2580 keményebb, mint bármely ellenfél.
 Amit a hős érint vele,
 az máris hullik kétfele.
 Egy paripa érkezik – még ilyet! –:
 ez semmitől meg nem ijed.
 Hű, de bátor! Hű, de erős!
 Spanyolországból kapta őt a hős.
 A nyeregtakaró fényes érc:
 egyben van, nem csúfítja férc.
 Rátapasztva aranyhold
 2590 és csillag számtalan volt,
 és számos aranycsengő:
 hangjuk messzire zengő.
 Ha a paripa ugrálva táncolt,
 a csengők hangja úgy viháncol,
 mintha madárraj csicseregne,
 és hangja szerteszét peregne.
 És még csak most jön a nyereg:
 két arany oroszlán formálja meg,
 amint egymást mancsukkal marcangolják:
 2600 ezáltal a helyére tolják
 a pompás nyeret.
 A paripa vágtát perget.
 Halld a sok csengettyűt:
 2603A mind, mind, mind cseng együtt.
 Kapott még egy pajzselőzékét,
 kiegészítve a sok ékességet;
 aranyból van, és olyan gyönyörű:
 szinte nem is valószerű.
 Színaranyból van összerakva,
 illeszkedik a kengyelvasra.
 2610 Tartja mancsával az egyik oroszlán,
 a másik felét a másiknak osztván,
 a másik félkengyel fölött,
 így mindkettőnek mancsra jött.
 Ha jól kapaszkodik az oroszlánba,
 pontosan illik a kengyelhamba.
 Ha Walberan a nyeregben zötyög,
 fegyverzete rémítően csörög.
 Mármost az idő megérett:
 mögötte az egész kíséret.
 2620 Mind-mind felszerelve szépen,

díszes harci öltözetében,
olyannyira, hogy napjainkban
sem csatában, sem egyéb harcainkban
nem látható szebb harci öltözet,
erre színigazság a fedezet.
Igazi hősök voltak valahára,
mind rátermettek a csatára.
Walberan tizenkettőmagával
megy addig, ahol húzódik a várfal.

2630 Fújta tizenkét harsonás:
volt is nagy harsogás!
A város csendjét elrabolta.
Dietrich úr az övéinek parancsolta,
hogy a harchoz készüljenek.
Ez bölcs parancs volt és remek.
Indul Walberan és csapata
a kapuhoz, ahol lesz a csata,
egy pompás lobogó alatt,
amelynél pompásabb még nem akadt.

2640 Színarany az egész felület,
szebbet kívánni sem lehet.
Díszítése ibolyaszín,
közte csillag: csupa fény, csupa csín.
Amikor a városig az utat megtették,

és őket a városlakók észrevették,
mind felrohantak a falakra,
úgy néztek a királyi alakra
és a többire, aki mögötte jön.
Szájukon álmélikodás-özön.

2650 Azt állítják: fényes egekből
egy egész angyal-hadsereg dől.
Ha a nap kisüt,
a drágakövek fénye úgy kiüt:
a vitézeket ragyogása
miatt már-már senki se lássa.
Ezek égiek: rebesgetik.
Szépségük innen eshetik!
Az összes polgár egy ütemben
özönlik Dietrich úrral szemben.

2660 Elmondják: hatalmas szépség-csodája
színhelye lett a városkapu tája.
Így szólnak: „Nagyságos fejedelem,
ez egy angyal; a mennyből van jelen,
és olyan csodálatos a serege,
hogy le nem írja azt rege.”
Dietrich úr azt mondja őszintén:
„Szolgálatok hírekkel szintén.
Walberan nekünk azt üzenté:
a kapu előtt vár a regimentje,
2670 így lesz a csata módja-rendje.”

.....

2475. *szalamandra*, „salomander”: a tűzben élő vagy éppen tűz-szellemként szereplő mitikus lényvel kapcsolatos ókori eredetű hiedelmek elevenen éltek a köztudatban egészen a reneszánszig. A szalamandra-motívumot ugyanakkor a Nibelung-mondakörből ismerős sárkány- és sárkányvér-rege elgyengített travesztációjának is tekinthetjük.
2484. és 2494. Mindkét helyen a „haupt” (=fej) szó szerepel. Ehelyett Holz – meggyőzően – a „haut” (=bőr) szó olvasását javasolja.
- 2514A. A rímpár kedvvért kettétört sor.
2530. *tükrös üveg*, „spiegelglaz”: a foncsorral bevont üveg az írásmű keletkezésekor újdonságnak és ritkaságnak számított. Muranóban állították elő, az ottani üvegfúvók féltve őrzött titka volt.
2533. *gyűrű*, „rinck”, azaz nem az eddig megszokott „ujjacska-gyűrű” (fingerlin): inkább valamilyen kör alakú képződményről lehet szó.
2541. *Affricus* (vagy *Africus*): a délnyugati szél latin neve.
2544. *Tengeri Csillag*, „merstern”: a Sarkcsillag.
- 2544A. Értelemszerű kiegészítés.
- 2553A. Itt egy sort kettétörtem. A 2562-2563. és a 2565-2566. sorok viszont sorösszevonásokból adódnak.
2587. *fényes érc*: a kéziratban szereplő „erckein” szó értelmezhetetlen. Megfogadtam Holcz javaslatát; ő ezt olvassa: „ercze fein”.
- 2603A. Kettétört sor.
2604. *pajzselőzék*: a kéziratban szereplő „lauter man” (=fénylő férfiú) Hendrikje Hartung szerint egy ófrancia kifejezés félrefordítása. Átvettem az ő értelmezését.

.....

- Kíséretével Dietrich ezenközött
szintén pompás fegyverbe öltözött.
Testükön remek a fegyverzet,
lelkükben munkál nagy önérzet.
Hordtak ragyogó harci öltözéket
nemességük csillogtatása végett.
A városkapunál topogó
sereg fölött röpköd a lobogó,
róla piros fény záporozván.
- 2680 Középtűt egy arany oroszlán.
Ha a lobogó belekap a szélbe,
az oroszlán úgy ugrál, mintha élne.
Na most kinyitják a kaput,
a közember mind összefut.
A közrendű nép apraja-nagyja
kíváncsisága jeleit adja.
- 2686A Kívánnak Dietrichnek győzelmet.
Kiáltják: „Járjon szerencsével kelmed!”
Akár gazdag, akár szegény,
mindenütt egy a vélemény.
- 2690 Kilépve a kapu elé,
Dietrich uraság ott lelé
a jövevényeket és Walberant.
Fegyverük fénylett egyaránt.
Ezt csodálja a Veronai:
mintha az égbolt csillagai
viszonoznák egymás ragyogását.
Ez okozza Dietrich csodálkozását.
„Hitemre” – így ad hangot ennek –,
„ezek a mennyországból jönnek!”
- 2700 Indul Wolfhart, vágója gyors:
sorsot húznak, övé a lovagi sors.
Így az összecsapást ő kezdi.
Szemközt egy harcos a lovát ereszti,
mégpedig nagy híru vitéz:
a világ a hőstetteire néz.
Schiltung, ez a neve neki;
nagyúr, mindenki ismeri.
Meksarkantyúzva a lovak,
lándzsát emel mindkét lovag
- 2710 hegyük a pajzsra rászégezve.
Schiltung talál, Wolfhart ügye veszve,
ez a küzdelem eldőlt.
Wolfhart lovastul bukfenchezve feldőlt,
és a földre zuhan:
ő már fel nem tápázkodik ugyan.
Ott hever eszméletét vesztve.
Ezt Schiltung rögvést észrevette,
máris leugrik a lováról,
a nemes ellenfélre rászól:
- 2720 „Nagyuram, talpra igyekezzél!
Sarkantyúdon átbukfenceztél.”
Amikor Wolfhart tér magához,
- felkelvén, vereséget átkoz.
Az esés miatt szegyenben a feje,
de csak annál nagyobb az ereje.
Kardját harci dühvel kivonta,
teljes erővel Schiltungra rontva,
osztott szörnyűséges csapást.
Gyávulni Schiltungot se lásd:
- 2730 kitart férfias akarattal.
A kardja rettentően vagdal.
Csépelik egymást keresztül-kasul,
emitt bőszen, amott vadul.
Wolfhartra harci düh van hatással:
Schiltung kezéből egy csapással
pajzsát kiüti, és összetöri.
Amikor Schiltung ezt észreveszi,
alkalmaz egy mesterfogást:
Wolfhart testén keres fogást.
- 2739A Az pedig, megfosztván esztétől,
2740 kardját elhajítja kezéből,
és szorítja Schiltungot puszta kézzel.
Bár gondolná, hogy „többet ésszel...”!
Schiltung nagy erejével cipel é
a hatalmas király elé.
Ott Dietrich nagyszerű lovagja
magát Walberan úrnak foglyul adja.
Ezt látták mind az emberek.
Dietrich úr és a veronai sereg
iszonyatos dühbe gurul.
- 2750 Elhatározzák: mind odavonul.
„De nem!” – Laurin mondja ezt –,
„kár volna dühösködni feszit,
és ne nagyon siessetek,
mert megbánjátok, és szegyen lesz veletek!”
Dietrich úr szól nagyúri módon:
„Ne emésztődjetek aggódón!
Meküzdök a királlyal én magam,
és a harcnak máris vége van.”
Halljátok Laurint, a vitézt:
- 2760 „Szándékod hoz fejedre vést!
Dietrich úr, ez nem lesz jó ötlet:
aki vele kiállt, mind legyőzött lett.
Walberan szerfölött merész!
Tartson tőle vissza az ész.
Ereje, mint együtt sok vitéz.
De még ha hiába szól is a szájam,
annyit engedj, hogy megpróbáljam:
hátha úgy lehetnél, mint társ a társsal,
mert máskülönben földhöz nyársal.”
- 2770 Dietrich úr erre feleli:
„Ha Walberan vesztemet felleli,
tőle akkor is megvédelmezem
országomat, míg tart lélegzetem.
Ha én leszek a vesztes, ám lásd,
de ha nem fejtek ki ellenállást,
az rám nézve óriási szegyen.

Hogy nekem gyáva hírem légyen,
 azt én el nem viselhetem.
 Adjátok lándzsámat nekem!
 2780 Amott indul Walberan ellenem.
 Megyek, jószerencsémhez folyamodva,
 hátha Isten pártomat fogja!”
 Elindul a sereg iránt.
 Ez harcra ingerli Walberant.
 Így szól: „Lándzsámat ízibe!
 Ellenfelem vágat ide,
 Dietrich úr, a Veronai.
 Be fogom neki bizonyítani,
 hogy amit követett Laurinnal el,
 2790 azért bűnhődést érdemel!”
 Mindkét nagyúr vágat előre,
 egyenesen a harcmezőre.
 Sok helynek kell részükre jutni:
 a lovagnak legyen tér nekifutni.
 Behúzódnak pajzsuk mögé,
 úgy vágatnak egymás felé,
 mint két vad sólyom, ha összecsap:
 dühük új meg új lángra kap.
 Walberan Dietrichet eltalálja:
 2800 lovastul a földre kaszálja.
 Dietrich sem adósa neki:
 lándzsáját Walberannak röpteti.

Dietrich úr felugorni fog;
 Walberan a nyeregben meginog.
 A Veronai miatt
 a földre lesuvadt;
 kezében erős, éles kardja.
 Másképp Dietrich úr sem akarja
 fogadni Walberant, csakis gyalog.
 2810 Walberan védekezve acsarog.
 Dietrich teljes erővel odasújt.
 Walberannak védelmet kardja nyújt.
 A lovagság díszé-virága voltak,
 és nagy erőkifejtést gyakoroltak.
 Csapkodták egymás sisakját kegyetlenül,
 számtalan szípkar repül
 az erős csapások nyomán,
 ütleteg osztó kéz után.
 Walberan támad, a helyzet tiszta:
 2820 Dietrich úrnak kell húzódnia vissza
 hosszan, kísérete felé.
 Ezt mindkét oldal észlelé.
 Amazt súlyosan megsebezte ez,
 mégis, Dietrich úr hiába sebez,
 fufangokat kár is kifőzni,
 Walberant úgysem tudja legyőzni.
 Annak fortélyai elől visszavonul,
 és védekezésre szorul.

2686A. Értelemszerű kiegészítés.

2715. *ő már fel nem tápázkodik:* vagy erős költői túlzás, vagy a narrátor úgy tesz, mintha a nézők egyike volna.
 Valójában Wolfart alig nyolc sorral később talpra áll.

2750. *Elhatározzák:* vagyis meg akarják szegni az előzetes megállapodást, amely szerint a kíséret nem avatkozik a párviadalba.

8.

Hildebrand mester látja ezt,
 2830 Laurin felé kérdést ereszt.
 „Adj tanácsot, merész lovag:
 hogy békélhetnek meg a nagyurak?”
 Szólt Laurin: „Hűségemre gondom,
 nekem van nagybátyámra gondom,
 hogy Dietrich úrral kibéküljön,
 vagy engem öljön meg: arra készüljön.
 2837-2838 Ti Dietrich úrral törődjétek,
 én nagybátyámhoz sietek.
 2840 Ne hagyjuk, hogy tovább harcoljanak!”
 Már indulnak is az urak,
 hogy véget vessenek a küzdelemnek.
 A két küzdő lovagnál ott teremnek.
 Átölelik egyiket, másikat:
 a küzdelem abbamarad.
 Laurin a nagybátyjának mondja, hogy:

„Kedvemért, kérlek, csillapodj!
 Teljesítsd azt, amit ígértél,
 amikor követjárásra kértél!”
 2850 Ő így felel: „Amit ígértem neked,
 el nem sikkad, el nem reked.
 A kedvéért megteszem szívesen.”
 Laurin köszöni ezerszeresen,
 hogy Walberan cselekszik hűségesen.
 Nagybátyját rögtön felszólítja:
 jó lesz, ha sisakját eltávolítja.
 Hívására jön is egy szolgálta
 a kíséretből: az a dolga,
 hogy a sisakot őrizze meg.
 2860 Mindkétfelől a két sereg
 kiált erre hangos hurrát.
 Hildebrand odavezeti urát.
 Ketten barátságot esküsznek;
 az esküszóban nagy erők fekszenek.

- Ki-ki paripája előkerül:
a két nagyszerű hős nyeregbe ül.
A kíséret velük üget;
derű színezi kedvüket.
Dietrich úr Walberant kéri mármost:
- 2870 keressék fel együtt a várost.
Erre a jövevény nagyúr igent mond.
Maga mellé több embert volt,
de csak az jön, az a tizenegy vitéz,
aki volt a porondnál harcra kész.
Nagy multság kerekedett,
amellyel Walberan elégedett.
Szólt ének, hárfa, hegedű:
multság, ilyen- és olyanszerű.
Sokféle húros zeneszerszám:
- 2880 volt bizony multság, ezerszám.
Éjjelre, kérte a Veronai,
maradjanak a vendégei.
Mi erre a válasz? Csakis „igen”.
Hildebrand úr ott van jelen,
Dietrich úr őt arra kéri,
hogy intézze úgy, ahol éri:
érezze jól magát vendég és városlakó.
Így lett: a vígség messzire ható.
A lakók a vendégeknek örülnek,
- 2890 a vigalmak jól sikerülnek.
A városban hangos, buja
szavakkal zeng a hejehuja.
A herceg kínál sokféle jót,
kedves barátoknak valót.
Törődött a kényelemmel
– Walberan ezt felmérte szemmel –,
hogy nekik minden megfeleljen
– ezt akarta Dietrich – e helyen.
A kastély nagytermében főleg
- 2900 a padlóra sok pompás szőnyeg
volt gondos kézzel kiterítve,
hogy a vendégek jókedvre derítve
lakomázhassanak felette.
Akinek dolga ez volt, nem feledte,
hogy a falat borítsa már itt
aranyszövésű falikárpit.
Az asztalokon a teríték
Nagyúri vendégségre bizonyíték.
Vendégeit a gazda asztalhoz hívja,
- 2910 közben annak sincs semmi híja,
hogy öntsenek színany tálba
vizet, kézmosáshoz kínálva.
Leültetik a nemes vendégeket,
ahogy azt kívánja a tisztelet.
Laurin is az asztal fölé hajolt:
a társaság hajnalcsillaga volt.
Az ülésrendet mondja a Veronai;
rang szerint kell kialakítani!
Felhordják most az étkeket
- 2920 apródok, rajtuk ékes öltözet.
Hű, de díszes az a ruha!
A pohárnok nem henyel soha,
tölti a legjobbféle bort,
legyen bármely ország, ahol kiforrt.
Hiányt szenved bárki? Aligha.
- 2926A Mindenki mindennel jóllakik ma.
Multság is van: semmi más,
mint egy seregnyi harsonás.
Szól síp és dob és hegedű,
húrok hangja csupa derű;
- 2930 nyirettyű, hárfa, cimbalom.
Énekszóról is szól dalom,
legjobb énekesek torkából,
hogy jókadv legyen a javából.
Dietrich mindet erre buzdítja,
őket az éjszaka nem búsítja,
vigadoznak hajnalig.
De amikor reggeledik,
Walberan feltápszakodik.
Walberant megkéri a házigazda,
- 2940 hogy távozását egy nappal elhalassza.
„Arra is kérlek, nemes király,
hogy aki nagyúr a seregdedben áll,
mondd meg nekik – ez így lehessen! –,
hogy ki-ki a városba beügessen.”
Ennek a polgárok örültek,
a vígságnak nekilendültek,
mert megértették pontosan ebből,
hogy részük lesz a nagyúri kegyből.
Örömrivalgás kerekedik
- 2950 az egész városban pedig.
Támad nagy jókedv, ragyogó,
zúg a húr és zeng a vonó,
ami vigasság elgondolható.

2927A. A sort a rímpár kedvéért kettétörtem.

[A befejezés hiányzik. – A fordító megjegyzése]

A Laurin-költemény szerzői ismeretlen személyek. Több évszázad névtelen (többnyire bajor és tirioli) énekmondóinak köszönhetjük a fennmaradt változatokat.

Márton László (1959) író. Legutóbbi munkái a Kalligram Kiadónál: *A Nibelung-ének* (műfordítás, 2020), *A kárpótlás* (regény, 2022).

Káin és Ábel

Részlet Alexandriai Philón *Quod deterius potiori insidiari soleat*
(*A hitvány a kiválóbbra támad*) c. művéből

(47) „*Felkelt Káin Ábel, a fivérére ellen, és megölte*” (Gen 4, 8) – első látásra ezt a verset úgy értjük, hogy Ábel az, akit megöltek, de ha alaposabban megvizsgáljuk, azt jelenti, hogy Káin saját magát ölte meg. Így kell tehát olvasnunk: „*Felkelt Káin, és megölte*” – önmagát, nem pedig valaki mást. (48) Mindez pedig teljesen ésszerűen történt vele. Az a lélek ugyanis, amely elpusztította önmagában az erény és az Isten iránti szeretet tanát, az erény szerinti élet számára immár halott. Így tehát Ábelt, bármennyire is különös, meg is ölték, de közben él is. Az esztelen lelkéből kihalt ugyan, ám mégis éli az Istenben lévő boldog életét. Erről tanúskodik lentebb az Írás kinyilatkoztatott szava, amely világosan kimondja, hogy (Ábel, pontosabban a vére) „*bangot*” hallat, és „*kiáltja*” (Gen 4, 10) mindazt, amit a vele rokon rossztól elszenvedett. Hiszen hogyan tudna beszélni az, aki már nincs többé?

(49) A bölcs tehát, miközben a halandó élet számára, úgy tűnik, halott, a halhatatlanság életét éli; a hitvány viszont, miközben élete a rosszban telik, a boldog élet számára halott. Mert igaz ugyan, hogy az élőlények, és egyáltalán a testek esetében, amelyek egymástól elkülönülten léteznek, nagyon is lehetséges, hogy más legyen a cselekvő és más a szenvedő. Hiszen amikor az apa, hogy jobb belátásra térítse, megveri a fiát, vagy a tanár a diákot, más az, aki megüt, és más az, akit megütnek. Ám az olyan létezők esetében, amelyek egységet alkotnak, a cselekvő egyben a szenvedő is, és a kettő sem időben, sem irányában nem különbözik, hanem azonos időben történnek és önmagukra irányulnak. Amikor például az atléta edzés előtt bedörzsöli magát, akkor nyilván egyszerre mind be is van dörzsölve, ha pedig valaki megüti vagy megsebzí magát, ő maga kap ütések és sebeket, aki pedig megnyomorítja vagy megöli magát, ő az, aki megnyomorodik és meghal. (50) Mít is akarok mondani mindezzel? Azt, hogy a lélek nem az egymástól elkülönült dolgok közé tartozik, hanem azok közé, amik egységet alkotnak, ezért amit – ő így gondolja – cselekszik, azt valójában elszenved, mint ahogy nyilvánvaló ez a mostani esetben is: abban a hitzemben, hogy az Istennek igen kedves tant pusztította el, valójában önmagát ölte meg. Bizonyíték erre Lámech, Káin istentelenségének a sarja, aki így szól a feleségeihez, a két meggondolatlan gondolathoz: „*megöltem egy férfit, és nekem lett sebem, egy ifjút, és nekem lett zúzódásom*” (Gen 4, 23). (51) Nyilvánvaló ugyanis, hogy ha valaki megöli a férfiaságot, önmagán ejt sebet: az ellentétes betegség, a gyávaság sebé; és ha a nemes dolgok gyakorlása során megifjodó erejét sorvasztja el valaki, zúzódásokat és nagy gyötrelmet mér önmagára, amelyek

* A zárójeles megjegyzések a fordító magyarázó kiegészítései

rádásul nem kis szégyennel is járnak. A Türelem (Rebeka) is azt mondja, hogy ha (Ézsau) megöli a Gyakorlást és fokozatos Előrehaladást (Jákobot), akkor ő nem csupán ezt az egy sarját veszíti el, hanem mindegyiket (Ézsaut is), és teljes gyermektelenségre jut (Gen 27, 45).

(52) Láthattuk tehát, hogy aki bajt okoz a nemes jelleműnek, önmagát bünteti meg. Nos, ugyanígy, aki viszont elismeri a kiválóbbak elsőbbségét, látszólag nekik, valójában önmagának okoz jót. Szavaim mellett tanúskodik a természet és a vele összhangban megalkotott törvény, amely kereken és világosan így rendelkezik: „*Tiszteld apádat és anyádat, hogy jól menjen sorod*” (Ex 20, 12, vö. Deut 5, 16). Nem azt mondja, hogy azoknak a sora, akiket tisztelsz, hanem a tiéd. Ha megadjuk a tiszteletet az értelemnek, mint összetett lényünk apjának, és az érzékelésnek, mint anyjának, akkor általuk nekünk magunknak lesz jó dolgunk. (53) Mármint az értelem iránti tisztelet abban áll, hogy hasznos, és semmiképp sem holmi kellemes dolgok által törődünk vele – hasznos pedig számára mindaz, ami az erényből származik. Az érzékelés iránti tisztelet pedig az, amikor nem engedjük, hogy egyetlen lendülettel rávesse magát a külső érzékelhető dolgokra, hanem az értelem, amely képes irányítani és vezetni a bennünk lévő értelem nélküli képességeket, kordában tartja. (54) Ha mind a kettő, az értelem és az érzékelés is megkapja ezt a tiszteletet, akkor én, aki használom őket, szükségképpen jól fogok járni. Ha pedig az értelemtől és az érzékeléstől tovább tereled a gondolkodásodat, és az apának járó tiszteletben a világ nemzőjét részesíted, az anyának járó tiszteletben pedig a bölcsességet, amely által a világ elnyerte tökéletes formáját (vö. Péld 8, 22-31), akkor neked magadnak lesz jó sorod. Hiszen sem a mindenben teljes Isten, sem a legfőbb és tökéletes bölcsesség nem szorul semmire, úgyszólván aki törődik velük, az nem nekik tesz jót, akiknek szolgál – hiszen nekik nincsen szükségük semmire –, hanem a leginkább saját magának. (55) A ló- és a kutyatartás mestersége esetében, amely a lovakkal illetve a kutyákkal való törődés szakértelmét jelenti, igaz az, hogy ezeknek az állatoknak a számára biztosítja mindazt, amire szükségük van; ha nem biztosítaná, ez gondatlanságnak számítana. Ezzel szemben a vallás gyakorlásáról, amely az Istennel való „törődést” jelenti, nyilván nem állíthatjuk, hogy az Istent a számára hasznos dolgokkal látja el, miután nincs semmi, ami az Ő hasznára lenne. Ő semminek nem is láthatja hasznát, hiszen nem szenved hiányt semmiben, és nem is létezik semmi olyan, ami a hasznára lehetne egy azt minden tekintetben meghaladó lénynek. Éppen ellenkezőleg, Ő az, aki folyamatosan és szüntelenül hasznára van mindennek és mindenkinek. (56) Amikor tehát a vallás gyakorlását az Istennel való törődésnek nevezzük, olyasféle szolgálatra gondolunk, ahogyan a szolgák viseltetnek az uruk iránt: elszántan arra, hogy a parancsot vonakodás nélkül teljesítsék. De abban különbség van, hogy míg az ő uraik rászorulnak erre a szolgálatra, az Istennek nincs erre szüksége. Vagyis míg uraiknak a szolgák olyan szolgálatot nyújtanak, amivel a hasznukra lehetnek, az Istennek az ember nem adhat mást, mint egyedül az Úr iránti szeretettel teli szívét. Mert semmi olyat nem fog találni Őbenne, amin javíthatna, ami ugyanis az Úr, az eleve mind a lehető legjobb; az ember viszont nagyot nyer vele, ha arra törekszik, hogy barátságba kerüljön az Istennel. ■ ■ ■

Fordította Horváth Judit

A fordítást a görög szöveggel egybevetette Buzási Gábor

Alexandriai Philón Hellénisztikus zsidó filozófus és exegéta az i.sz. 1. századból. Műveiben a mózesi Tan rejtett értelmét kutatta, amely meggyőződése szerint magában foglalja, sőt túlszárnyalja a legjobb hellén filozófiát és tudományt is. Az alexandriai zsidóság követeként fenyegetett közösségének hatékony szószólója volt a császár előtt.

Horváth Judit klasszika-filológus, az ELTE Ógörög tanszékének címzetes egyetemi tanára, Platón, Plótinosz, Philón és más görög szerzők magyar fordítója. Kutatási területe a mítosz, a görög költészet és az ókori platóni hagyomány.

JIRMEJA PRÓFÉTA és a diaszpóra-lét keretei¹

A Talmud szerint Jesája próféta könyvének a TANACHban *Jirmeja* és *Jechezkél* könyvei után kellene szerepelnie, és nem – az időrendnek megfelelően – ezek előtt, „...mert a *Királyok könyvei Jerusolájim* pusztulásával fejeződnek be; *Jirmeja könyve* a pusztulással foglalkozik; *Jechezkél könyve* a pusztulás kezdetét írja le, és a vigasztalás ígéretével végződik; *Jesája könyve* pedig csupa biztatás: pusztulást pusztulással, vigasztalást vigasztalással fűzünk egybe”.²

Ki volt *Jirmeja* próféta, és milyen szerepet játszott az első Jeruzsálemi Szentély pusztulásának időszakában, és a diaszpóra-lét kereteinek kialakításában?

Jirmeja ben Chilkiya hakobén próféta, a saját könyve szerint, a Jeruzsálemtől néhány mérföldre északra levő Anatot városából származott.³

Apja, *Chilkiya ben Sofon* volt az főpap, aki *Josija* király uralkodása idején megtalálta a Szentélyben a ’Tóra könyvét’, és ezzel tkp. elindította a király vallási reformjait.⁴ *Chilkiya* testvére, *Salum ben Tikvo Chulda* próféta férje volt, tehát *Jirmeja Chulda* unokaöccse volt.⁵

A Talmud szerint *Jirmeja* annak a jerichói nőnek, *Rachabnak* volt a leszármazottja,⁶ aki a zsidó kémeket bújtatta a honfoglaló háború, a *kivus*, kezdetén,⁷ és aki később betért, és *Jehosua* felesége lett.⁸

A *RAMBAM* szerint *Cefanja* próféta tanítványa volt,⁹ bár van olyan vélemény is, hogy Joél próféta volt a mestere.

Az első *Jeruzsálemi Szentély* pusztulásának időszakában működött 92 éven át: 40 évig a *churbán* előtt, 52 évig ez után. *Josija*, Juda király uralkodásának 13. évében lépett fel (a rabbinikus kronológiai hagyomány szerint a Teremtés után 3298-ben),¹⁰ *Josija* vallási reformjainak időszakában, amikor a király megsemmisíttette a bálványokat és ezek oltárait, megölette papjaikat.¹¹

Sokat csúfolták, mert fiatalon kezdett próféciákat mondani, de az Ő-való tisztázta: „...a *kobénok közül való*”.¹² Később börtönbe is zárták, mert a babilóniaiakkal történő kollaborálással gyanúsították.¹³ Amikor a *Szentély* pusztulását és a száműzetést jövendölte, *Jehojakim*, Juda király őt is meg akarta öletni próféciáiért.¹⁴ *Achikám ben Sofon* mentette meg, annak a *Gedaljának* az apja, akit a Szentély lerombolása után *Nevuchadnecár* helytartónak nevez majd ki a még nem deportált zsidók fölé *Erec Jiszroelbe*, és akit nem egész két hónappal később *Jismoel ben Netanja* és társai meggyilkolnak.¹⁵

Talmudi adatok szerint, még *Josija* király uralkodása alatt, *Jirmeja* visszavezeteli az elveszett tíz törzs egy részét.¹⁶ Van olyan vélemény, mely szerint a *Szentély* pusztulása után a *Jerusolájimban* maradt zsidók *Micrájim*ba vitték, de mert ott is mondta feddő-beszédeit, megkövezték, és ott is temették el. Kortársai is – pl. *Urijo ben Semaja* próféta – mind a *Szentély* pusztulását jövendölték.¹⁷

A Talmud szerint ő a szerzője a saját könyvén [*Széfér Jirmeja*] kívül a *Királyok könyvei I-II-nek* [*Széfér melachim*], valamint a *Síralmak* könyvének [*Megilász*]

Écho].¹⁸ Ez utóbbit *Jehojakim* király a pusztulásra vonatkozó próféciák miatti dühében elégette.¹⁹ Erre *Jirmeja* egy fejezettel kibővítve újra diktálta tanítványának, *Boruch ben Nerija* prófétának, a tekercs szövegét.²⁰ Ezt olvassák mai napig is a zsinagógákban a Szentély pusztulásának évfordulóján, *Av* hó 9-én, este.²¹

Az alábbiakban azt szeretném bemutatni néhány példán, hogyan küzdött, akár élete kockáztatásával, *Jirmeja*, a pusztulás korának prófétája azért, hogy Juda utolsó királyait és a népet visszavezesse az Ö-valóhoz, bűnbánatos megtérésre és nem katonai akciókra alapítva az Ország és a nép jövőjét.

Több, mint száz évvel *Jirmeja* fellépése előtt, *Ochoz*, Juda gonosz király ki akarja írtani a vallás maradványát is a zsidókból, hogy bálványimádásra kényszerítse a népet. Ennek érdekében többek között elégette a Tóratekercseket. Ezért a Szentélybeli - még *Mose rabénu* által halála napján írt - Tóratekercset elrejtik abba a Szentély padozata alatti üregbe, melyet még a Szentély építésekor *Slomo hamelech* készíttetett.²² Ebben találja azt meg *Chilkija*.²³ Négy évvel *Jirmeja* fellépése után, a próféta tanácsát követve, uralkodásának 17.-dik évében, *Josija*, Juda királyja ugyanebbe az üregbe rej[te]ti el a *frigyládát*²⁴ a *kőtáblákkal*, a korszó *mannát*, Aharon botját és a felkenéshez használt olajat, hogy ne kerülhessenek idegen kézbe.²⁵

Josija uralkodásának 31. évében Necho fáraó, a sán-ta,²⁶ átvonulást kér *Erec Jiszroelen*: az Eufrátesznél fekvő Karkemis elfoglalására készül,²⁷ melyet Asszíria király a elhódított Arámtól.²⁸ *Josija* megtagadja az átvonulást,²⁹ mert a saját nemzedékére vonatkoztatja a Tóra ígérését: „*Kard nem fog átvonulni az országon*”.³⁰ Ezt a király úgy értelmezi, hogy még békés szándékkal – tehát nem támadó céllal – sem. Ezért *Jirmeja* tanácsa ellenére³¹ fegyverrel száll szembe Nechoval,³² de elesik a Megiddó völgyében.³³ „*És az újaszok löttek Jósijáhu királyra...*”:³⁴ háromszáz nyilvessző járja át a testét.³⁵ Halála előtt beismeri a tévedését-vétkét.³⁶

Amikor *Nevuchadnecár*, Babilon király a deportáltatja *Jechanját*, Juda utolsó előtti királyát,³⁷ *Jirmeja* és *Mordecháj* maguktól mennek a száműzöttekkel, majd visszatérnek Jeruzsálembe a pusztulásig.

Jirmeja levelet küld Jeruzsálemből Babilonba a már ott levőknek. Ebben a prófétikus levélben megjósolja, hogy a száműzetés 70 évig fog tartani,³⁸ büntetésül a be nem tartott 62 *smitta* és 8 *jóbel* évért (62 + 8

= 70).³⁹ Megjósolja ugyanakkor azt is, hogy az Ö-való bosszút fog állni a babilóniaiakon is: szemet szemért, *Nevuchadnecár* trónralépésétől számítva 70 év után elpusztítja Babilont.⁴⁰ A *Bné Jiszroel* számára pedig kijelöli a diaszpóra-lét alapvető kereteit: bele kell törődniük a száműzetésbe, mellyel az Ö-való bünteti őket, és tilos lázadniuk ellene.⁴¹

„*Építsetek házakat és lakjatók, ültessetek kerteket és egyétek gyümölcsüket; vegyetek feleségeket és nemezzetek fiakat és leányokat és vegyetek fiaitok számára feleségeket, leányaitokat pedig adjátok férjhez, hogy fiakat és leányokat szüljenek. sokasodjatok ott és ne kevesbedjete. És keressétek azon város békéjét, a hova számkivetettek beneteket és imádkozzatok érte az Ö-valóhoz; mert az ő békéjében lesz számotokra is béke.*”⁴²

Hogy mit is jelent ez a béke, a következőképpen magyarázza a Misna a *Pirké Ávotban*:

„Imádkozz a királyság békéjéért, mert ha nem félnének a királyságtól, az emberek élve felfalnák egymást.”⁴³

Ez a szöveg az alapja a középkorban a szombat és ünnep délelőtti imarendbe iktatott - a '*Hanoszen tesuo lamlochim*', „*Aki segedelmet nyújt a királyoknak*”⁴⁴ zsol-társzavakkal kezdődő – imának. Az első Világháború előtt és alatt kiadott magyar fordítású imakönyvekben I. Ferenc József, majd IV. Károly és Zita neve szerepel, a két háború között Lengyelországban pedig már a köztársasági elnöké.

Csak érdekességként említem meg, hogy ennek a Misnának a szövege szinte szó szerint megtalálható Shakespeare *Coriolanus*ában is:

„Mi baj? mit zúgtok minden piacon
Az érdemes tanács ellen, holott ő
Tart rendben *istenink* után? különben
Egymást falnátok föl.”⁴⁵

A Talmud pedig ennek alapján fogalmazza meg röviden és tömören a zsidóságnak a nemzsidó királyságokhoz való viszonyát:

„...a királyság törvénye törvény...”⁴⁶

Cidkija, Juda utolsó király a uralkodásának ötödik - *Jirmeja* működésének immár 33.-dik - évében, az *Erec Jiszroelt* fenyegető babiloni offenzíva hatására, a király Egyiptomra támaszkodva akarja feltartóztatni az országot fenyegető majd megsemmisítő támadást.⁴⁷ *Jirmeja* figyelmeztet, hogy ne tegyék, mert az Ö-való által rájuk mért büntetést nem kerülhetik el. Együttal Babi-

lon pusztulását is jövendöli, és megjósolja *Cidkijának*, hogy eljut Babilonba, de nem látja meg: a prófécia be is teljeseedik (lásd alább).⁴⁸

Mi is történt? Mivel érvelt *Jirmeja*? Azzal, hogy *Cidkija* ugyanolyan hibásan gondolkodik, mint 130 évvel korábban a kettészakadt ország északi részének, Izraelnek utolsó királya, *Hosea*, aki *Szo* egyiptomi király⁴⁹ segítségével akarta feltartóztatni az országát fenyegető majd megsemmisítő asszír támadást.⁵⁰ *Jirmeja* próféta viszont, minden józan, úgymond „reálpolitikai” megfontolással ellentétes módon figyelmezteti a királyt és népét, hogy ezt ne tegyék, mert az Ö-való küldi Babilon királyát, *Nevuchadnecárt*, büntetésül⁵¹ a megmaradt déli országrészben folytatott bálványimádás és a *Bné Jiszroel* egyéb vétkei - erkölcstelenség, vérontás - miatt,⁵² márpedig tilos fellázadni az Ö-való által adott büntetés ellen.⁵³ Ezért nem Egyiptom katonai segítsége, hanem csakis a bűnbánatos megtérés mentheti meg Judát és Jeruzsálemet a pusztulástól.⁵⁴ Az Ö-való azt is megmondja a próféta által, hogy a nép csak akkor maradhat meg a földjén, csak úgy kerülheti el a száműzetést, ha

„...*Bábel királyának jármába viszi nyakát*”.⁵⁵

Mint ismeretes, az egyiptomi hadsereg valóban elindul, és ennek hírére a babilóniai csapatok eltávoznak.⁵⁶ Az Ö-való azonban megmondja *Jirmeja* próféta által, hogy az egyiptomiak félútról vissza fognak fordulni, és ennek hírére visszajönnek a babilóniaiak.⁵⁷ És valóban, az egyiptomiak úgy döntenek, hogy nem harcolnak a zsidók megmentéséért, akik miatt őseik belefutottak a tengerbe.⁵⁸ Ráadásul Egyiptom katonai segítségére építeni, valójában az Ö-valóba vetett bizalom (*bitachon*) hiányát jelenti.

Emlékezzünk csak *Joszeftörténetére* a Tórában. Miután megfejtette börtöntársainak álmát, *Joszeff* arra kéri Fáraó pohárnokát, akinek kiszabadulását és korábbi méltóságába történő visszahelyezését jövendölte álma megfejtéseképp,⁵⁹

„...*emlékezzél meg* rólam magadban, amint jó dolgod lesz és tégy velem, kérlek, kegyelmet: *említs meg* engem Fáraónál és vezess ki ebből a házból”.⁶⁰

A *Midrás* szerint a két szóért - „emlékezzél meg” és „említs meg” - az Ö-való két évvel meghosszabbította *Joszeff* börtönbüntetését.⁶¹ Ezért kezdődik a *Joszeff* kiszabadulását és felemelkedését elbeszélő rész a Tórában a következő szavakkal: „Történt két év multán, Fáraó álmodott...”⁶² *Joszeff*nek, Jákob fiának csak az Ö-valóra lett volna szabad magát bízni, és nem egy emberi lényre!

Sajnos, a próféták minden figyelmeztetése ellenére, a *Bné Jiszroel* nem hagynak fel a bálványimádással (a Talmud szerint, a bálványimádás olyan súlyos

bűn, mint az összes többi tilalom megszegése együttvéve),⁶³ amihez ráadásul két további legsúlyosabb bűn járult: vérontás és erkölcstelenség.⁶⁴ A három bűnért az Ö-való háromszoros büntetést ró ki:

„Azért *timiattatok Cziön mezővé fog felszántatni és Jeruzsálem romhalmazzá lészen és a Háznak hegye erdős magaslatokká*.”⁶⁵

És miután már nem védik őket az Ősatyák, *Ábrahám*, *Jicbok* és *Jákov* érdemei sem,⁶⁶ az Ö-való elküldi Babilon királyát, *Nevuchadnecárt* és hatalmas hadseregét, hogy elpusztítsák *Jerusolájimot* és benne a Szentélyt, és száműzetésbe vigyék a zsidókat.⁶⁷

„...*mi miatt veszett el az ország, pusztult el, mint a sivatag, úgy hogy nem járnak ott? Mondta az Ö-való: Mert elhagyták tanomat, melyet eléjök tettem, nem hallgattak szavamra és nem jártak a szerint; és jártak szívük makacssága szerint és a Baalok után...*”⁶⁸

Erre emlékeztet a Bölcsék, *Ezra* és *Bész Dinje*, a Nagy Gyülekezet Férfiai által szerkesztett ünnepi imádság, a *muszaf semone eszrjének* egyik mondata:

„*Umipné chatoénu*, És bűneink miatt, száműzettünk országunkból és messzire távolítottunk el földünk-ről...”.

Mindezt – pontosabban mindennek ígétetét - egyértelműen megtaláljuk a Tórában:

„*Midön majd nemzel gyermekeket és unokákat és régen laktok már* [venosántem] az országban s megromoltok és készítetek faragott képet, bárminek az alakját, és teszitek azt, a mi rossz az Ö-való a te I-tened szemekben, megharagítván őt; tanukul hívom ma elleneitek az eget és a földet, hogy el fogtok veszni hamar azon országból, a hova átvonultok a Jordánon, hogy elfoglaltjátok; nem lesztek benne hosszú életűek, hanem el fogtok pusztulni.”⁶⁹

Az 'és régen laktok már' szavak héber megfelelője [venoshantem] betűi számértékének összege [gematria] 852. Halála előtt *Mose rabénu* megjövendölte, hogy az *Egyiptomi Kivonulás* után 852 évvel, a *Bné Jiszroel* ki fogják „érdemelni”, hogy bűneik miatt az Ö-való elpusztítsa őket. Azonban azt látjuk, hogy csak 850 évet laktak *Erec Jiszroelben*: *Slomo hamelech* 480 évvel a *Kivonulás* után kezdi el építeni a *Bész hamikdost*,⁷⁰ mely 410 évig áll, $71\ 480 + 410 = 890$ év. Ha ebből leszámítjuk a pusztai vándorlás 40 évét, $890 - 40 = 850$ év. Az Ö-való könyörületességében két évvel sietteti a véget: 850 évvel az *Egyiptomi Kivonulás* után, a *Bné Jiszroel* helyett, „csak” a *Bész hamikdost*, saját evilági lakhelyét

pusztítja el, az emberek helyett a kövekre zúdítva haragját. A zsidók pedig megváltják életüket a száműzéssel, a babiloni fogsággal.⁷²

Cidkijának pedig először a szeme láttára lemészárolják tíz gyereket, majd megvakítják, és úgy viszik láncokban Babilonba. Így teljesedik be *Jirmeja* próféciaja: eljutsz *Bovelbe*, de nem fogod meglátni.⁷³ *Cidkija cadik* volt, mégis az áll, hogy „...*azt tette, ami rossz az Ő-való szemében...*”, mert nem követte *Jirmeját*:⁷⁴ megszegte a *Nevuchadnecárnak* tett hűségesküjét, felázadt Babilon ellen,⁷⁵ ezzel előidézte a *Szentély* pusztulását és a száműzetést.

52 nappal a *Szentély* lerombolása után, *tisré* hó elsején - azaz *Ros hasono*, a zsidó naptári újév napján - *Jismoel ben Netanja* és tíz társa meggyilkolják a *Nevuchadnecár* által helytartónak kinevezett *Gedalja ben Achikámot*. A király bosszújától féltő maradék zsidóság ezután *Micrájim*ba menekül.⁷⁶ *Jirmeja* és tanítványa-titkára, *Boruch ben Nerija* is velük megy.

A bálványimádás kísértő rossz szellemét pedig a *Nagy Gyülekezet Férfiai* teszik ártalmatlanná: 3 nap és 3 éjjel tartó böjtölés és imádkozás után látják, hogy egy kis tűzoroszlán jön ki a *Szentek Szentjéből*. *Zecharja* próféta utasítására megfogják, és bezárják egy ólom-

mal teli edénybe. Ezután megszűnik a bálványimádás korábbi konkrét formája. A paráznság rossz szellemét is ártalmatlanná akarják tenni, de ez nem sikerül.⁷⁷

A Talmud *Jirmejának* a *Szentély* még megmaradt edényeire vonatkozó prófécijára is hivatkozik: „R. Zera került Rab Judát, mert ő fel akart menni Erec Jiszroelbe, amiről Rab Juda a következő véleményt fejtette ki: Aki felmegy Babilonból Erec Jiszroelbe, megszeg egy pozitív parancsolatot: ...” Melyik ez a parancsolat? Az edények „...Bábelbe fognak vitetni és ott lesznek azon napig, hogy rájuk gondolok, úgymond az Ő-való, és felviszem és visszahozom e helyre”.⁷⁸ R. Zera ellenvetésére, hogy ez csak a *Szentélybeli* edényekre vonatkozik, R. Juda a diaszpóra-lét koordinátáit meghatározó úgynevezett három esküvel válaszol, az *Énekek Éneke* egy közismert verssorára hivatkozva:

„*Megeskettelek benneteket Jeruzsálem leányai a szarvas-
űnőkre vagy a mező őzikéire: ne ébresszétek és ne ébressz-
gessétek a szerelmet, míg nincsen kedve.*”⁷⁹

JEGYZETEK

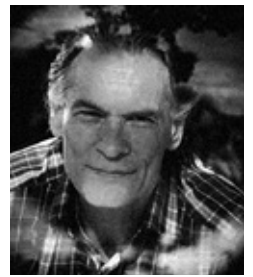
- 1 A Magyar Tudomány Ünnepe alkalmából az OR-ZSE-n tartott online biblikus konferencián, 2020 novemberében elhangzott előadás szerkesztett változata.
- 2 *bBB* 14b. A bibliai idézetek fordításai az úgynevezett *IMIT-Bibliából* valók. *Teljes kétnyelvű (héber-magyar) Biblia két kötetben*. Változatlan utánnyomás. Budapest: Makkabi, 1994². A talmudi illetve a rabbinikus irodalomból vett egyéb idézetek saját fordításaim.
- 3 *Jirmeja* 1:2.
- 4 *REDAK Jirmeja* 1:1-hez, ld. *2Melachim* 22:8.
- 5 *Jirmeja* 32:7.
- 6 *bMegila* 14b.
- 7 *Jehosua* 2:1.
- 8 *bZevachim* 116b.
- 9 A *Misné Tóra* bevezetője.
- 10 *Jirmeja* 1:2; *Széfer Széder hadorosz*.
- 11 *2.Divré hajomim* 34:3-7.
- 12 *Jirmeja* 1:1.
- 13 *Ibid.* 38:6.
- 14 *Ibid.* 26:24.
- 15 *Ibid.* 40:5, 41:2.

- 16 *bMegila* 14b, *RASI 2Divré hajomim* 35:18-hoz; *REDAK 2Melachim* 23:19-hez.
- 17 *Jirmeja* 26:2.
- 18 *bBB* 15a. A Talmud adatával ellentétben M. NOTH modern tudományos hipotézise szerint Jehosua könyve - a *Bírák*, *Smuel* 1-2 és *Királyok* 1-2 könyvével együtt - egy ismeretlen ie. 6. századi szerzőnek a *Deuteronomium* („*Széfer Devorim*”) hatása alatt írt műve lenne, mely Izrael történetét *Mose Rabénu* halálától a babiloni fogságig mondja el, a történetet a *Deuteronomium* szellemében értelmezve. Az eredetileg összefüggő művet - természetesen ugyancsak Noth feltevése szerint - csak később tagolták részekre. Ugyanennek a szerzőnek tulajdonítja egyébként ez az elmélet Mózes V. könyvének első négy fejezetét is.
- 19 *Jirmeja* 36:23.
- 20 *Ibid.* 36:28. *RASI Écho* 1:1-hez.
- 21 *Sulchán Áruch Orech Chájim* 559:2.
- 22 *RAMBAM*, *Misné Tóra Hilchosz Bész habchiro* 4:1. Vö. *bJoma* 52b.
- 23 *RASI 2Melachim* 22:8-hoz.

- 24 *A Kebra Nagaszt* című etióp történeti eposz szerint Salamon király Sába királynőjétől született fia, Menelik húszéves korában látogatást tett apjánál Jeruzsálemben. Onnan eltávozva, kíséretének zsidó nemesifjából álló tagjai - Menelik tudta nélkül - magukkal vitték a jeruzsálemi *Szentélyből* a „*frígláddát*”, melyet azután Aksumban helyeztek el. A (kopt) kereszténység etiópiai térhódítása után, a „*frígláddát*” átvitték egy keresztény templomba. Ma - helyi hagyomány szerint - egy külön erre a célra épített kápolnában őrzik, ahova - a vak örön kívül - senki nem léphet be. Évente egyszer, a januári *vizkereszt* ünnep alkalmából körbeviszik a városban a gondosan letakart „*frígláddát*”.
- 25 *2.Divré hajomim* 35:3; *bHorájosz* 12a.
- 26 *Targum Jonaszán 2Melachim* 23:29-hez. Modern történetírási adat szerint Nékó Emibré, ie. 610-595, I. Pszammetik fia, 26. száizsi dinasztia; a felbomlásban levő asszír birodalomtól akar területeket hódítani.
- 27 *2.Divré hajomim* 35:20.
- 28 *REDAK 2Melachim* 23:29-hez.

- 29 2.Divré hajomim 35:22.
 30 Vájikró 26:6; ReDAK 2Melachim 23:29-hez.
 31 ReDAK 2.Divré hajomim 35:21-hez.
 32 2Divré hajomim 35:22.
 33 2Melachim 23:29.
 34 2Divré hajomim 35:23.
 35 Écho rabbo 1:53
 36 Ibid., bTánisz 22b.
 37 2Melachim 24:15.
 38 Jirmeja 29:10.
 39 RASI 2Divré hajomim 36:21-hez.
 40 Jirmeja 25:12.
 41 Ibid. 29:7.
 42 Ibid. 29:5-7.
 43 mAvosz 3:2. bAZ4a; vö. Tehilim 124:2-3. A kifejezéshez – élve felfalnák egymást – vö. Mislé 1:12. Lásd még RASIH Berésisz 48:2. Vö. Ezra 6:9-10; 1Maccabeusok 7:33; JOSEPHUS, A zsidók története XII:3:3; A zsidó háború II:10:4; Appión ellen II:6; PHILON, Legatio ad Caium XLV.
 44 Tehilim 144:10.
 45 SHAKESPEARE, Coriolanus, 1. felv. 1. szín. Petőfi Sándor fordítása (1848). <http://mek.oszk.hu/04500/04594/html/magyar.htm>. Utolsó letöltés: 020. július 28.
 46 bBK 113a-b et passim.
 47 Jirmeja 37:5-8.
 48 Jalkut Simoni 2:250.
 49 Modern tudományos vélemény – Eberhard SCHRADER, *The Cuneiform Inscriptions and the Old Testament* (1872) és mások – szerint Szo = Szabaka (i. e. 713-698, 25. núbiai Dinasztia). Ez azonban ellentmond a „Széder Olám Rabboban” rögzített zsidó kronológiai hagyománynak. Harry Louis GINSBERG szerint a név „... jól megfeleltethető egy ékírásos Sza-a-a, Görög Szaisznak, a nyugati Delta-vidék városa nevének”. In: *Encyclopaedia Judaica*, 18:698.
 50 2.Melachim 17:4.
 51 Vö. KOMORÓCZY Géza, Jeremiás, Jeruzsálem, Nebúkadreccar. Kritikai értelmiségi az ókori Keleten a nemzeti és birodalmi politika erőterében. In: KOMORÓCZY Géza, *Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Az értelmiség felelőssége az ókori Keleten. Tanulmányok ókori keleti szövegek értelmezése köréből*. Budapest: Osiris, 1995. 184. Eredetileg megjelent *Valóság* 28 1985/10, 41-58. Ld. még *Uő*. Bezárkózás a nemzeti hagyományba. Illés próféta és Izráel politikája az i. e. 9. században. *Ibid.* 168-181. eredetileg megjelent *Holmi* 2 1990/10, 1107-1116.
 52 bJoma 9a.
 53 Vö. bKeszubosz 111a.
 54 Jirmeja 37:8-11.
 55 *Ibid.* 27:11.
 56 *Ibid.* 37:5.
 57 *Ibid.* 37:7-8.
 58 Écho rabbo 4:20.
 59 Berésisz 40:12-13.
 60 *Ibid.* 40:14. Kiemelés tőlem.
 61 Berésisz rabbo 89:2.
 62 Berésisz 41:1.
 63 bHorajosz 8a.
 64 bJoma 9a.
 65 Micha 3:12.
 66 bSabbosz 55a.
 67 Écho Rabbo Peszichta 13.
 68 Jirmeja 9:11-13.
 69 Devorim 4:25-26. Kiemelés tőlem.
 70 1Melachim 6:1.
 71 RASI BBB 3b-hez, a Széder olám rabbo alapján.
 72 RASI ad loc.; bGitin 88a-b; bSanhedrin 38a; SzéferRokeach.
 73 Jalkut Simoni 2:250.
 74 2.Divré hajomim 36:12.
 75 *Ibid.* 36:13.
 76 2.Melachim 25:26.
 77 bJoma 69b.
 78 Jirmeja 27:22. bKeszubosz 110b-111a.
 79 Sir hasirim 2:7.

Fényes Balázs egyetemi docens, az OR-ZSE rektori tanácsadója.

IUS ZELOTARUM – A MERÉNYLET JOGA

Tatár Györgynek

„Aki ellopja a *kiszvát*,¹ vagy varázslással átkoz, vagy együtt hál szíriai növel,² arra lecsapnak a zelóták [*kannajin póg'im bó*].”³ (Misna, Szanhedrin 9:6 / Talmud, Szanhedrin 81b)⁴ A legnagyobb tekintélyű rabbinikus jogi irat, a Misna mindössze egyetlen egyszer használja a zelóta mozgalomra – vagy annak egy szárnyára⁵ – vonatkozó azon héber-arámi szót, amelyet az Újszövetség is – fonetikusán átírva [*kananaiosz*],⁶ illetve lefordítva [*dzélótész*]⁷ – megemlíti: *kannajin*, *féltékenyek*. Ez a Misna-hely és a hozzá tartozó talmudi kommentár sajátos módon igyekszik beépíteni a zelóták szenvedélyes, ám mind a római, mind a zsidó jog szempontjából illegitim merényleteit (esetenként lincseléseit) a rabbinikus jogrendbe, vagy legalábbis kibékíteni azzal. Erre azért van szükség, mert a zelóta teológia alapjául szolgáló tórai hivatkozás (4Móz 25) helyénvaló, a Tórára épülő rabbinikus tudomány számára kiküszöbölhetetlen érvert szolgáltat a zelótáknak a hivatalos és szokásos jogalkalmazás megkerülésével végrehajtott merényletre, így ezt nem negligálhatták. A zelótizmus ezen aspektusával jellemzően jobbra az izraeli szakirodalom foglalkozik,⁸ jóllehet három szempontból is igen érdekes adalékokkal szolgál az egyetemes jogtörténetben: mind 1) az ókori zsidó vallásos jogalkotás és jogalkalmazás és a mögötte álló etikai-teológiai háttér; mind 2) az Újszövetség egyes eseményeinek pontos megér-

tése; mind pedig 3) egy általános etikai és jogfilozófiai probléma tekintetében.

1) A *kannajin* az ókori rabbinikus irodalomban

A Misna bírósági ítélkezéssel foglalkozó Szanhedrin traktátusának említett 9:5-6 bekezdése azokkal a jogi esetekkel foglalkozik, amikor a bűn elkövetése ugyan nyilvánvaló(nak tűnik), azonban a tényállás minden kétséget kizáró bizonyításához, s így az ítélet kiszabásához és végrehajtásához szükséges valamilyen bibliai követelmény hiányzik, például nincs meg két vagy három egybehangzó tanúvallomás,⁹ vagy valamilyen más joghézag áll fenn.¹⁰ A részlet azt tárgyalja, hogy egyes esetekben ilyenkor a törvényi feltételek megléte nélkül is végrehajtvák a büntetést, mintegy „kerülő úton”. E témán belül említi meg a szöveg a zelótákat is, akik bizonyos esetekben merénylettel, illetve lincseléssel végzik ki a joghézag vagy teljes bizonyítottság híján törvényesen el nem ítélt vádlottakat.

Mint említettem, e részlet arra utal, hogy a misnai rabbinikus törvénykezés, mely tudvalegőleg főként a farizeus tradíciót követte, mintegy megpróbálta, pontos-

sabban rákényszerült beépíteni a zelótákat és szenvedélytől vezérelt, ám törvénytelen akcióikat az ítéletvégrehajtás rendszerébe ilyen esetekben, az alábbi tórai szöveg – mint a zelóták releváns hivatkozása – alapján. Ebben a történetben szerepel a zelóták arámi nevének (*kannaj*) héber gyöke (*kana*) egymás után különböző alakokban négy alkalommal (ld. szögletes zárójelben):

„Mikor pedig Sittimben lakozik vala Izráel, kezdé a nép paráználkodni Moáb leányaival. Mert hívogatók a népet az ő isteneik áldozatára; és evék a nép, és imádá azoknak isteneit. És odaszegődék Izrael Baál-Peórhoz; az Úr haragja pedig felgerjede Izrael ellen. És monda az Úr Mózesnek: Vedd elő e népnek minden főemberét, és akasztasd fel őket az Úrnak fényes nappal, hogy elforduljon az Úr haragjának gerjedezése Izraeltől. Monda azért Mózes Izrael bírúinak: Ki-ki ölje meg az ő embereit, akik odaszegődtek Baál-Peórhoz! És íme, eljövö valaki Izrael fiai közül, és hozza az ő atyjafiai felé egy midiánbeli asszonyt Mózes szeme láttára és Izrael fiai egész gyülekezetének láttára; ők pedig sírnak vala a gyülekezet sátorának nyílásánál. És mikor látta vala Fineás [*Pinchasz*], Eleázár fia, Áron papnak unokája, felkele a gyülekezet közül, és dárdáját vevé kezébe. És beméne az izraelita férfi után a sátorba, és általdöfé mindkettőjüket, mind az izraelita férfit, mind az asszonyt, hason. És megszűnék a csapás Izrael fiai között. De meghaltak vala a csapás miatt huszonnégyezren. Akkor szóla az Úr Mózesnek, mondván: Fineás [*Pinchasz*], Eleázár fia, Áron pap unokája, elfordította az én haragomat Izráel fiaitól, mivelhogy az én bosszúmat [*kinnati*] megállotta [*b'kano*] öközöttök; ezért nem pusztítom ki bosszúmban [*b'kinnati*] Izráel fiait. Mondd azért: Ímé én az én szövetségemet, a békesség szövetségét adom önéki. És léssen önála és az ő magvánál őutána az örökkévaló papságnak szövetsége; mivelhogy bosszút állott [*kinne*] az ő Istenéért, és engesztelést végze Izráel fiaiért. A megöletett izraelita férfinak neve pedig, aki a midiánbeli asszonnyal együtt öletett meg, Zimri, a Szálu fia vala, a Simeon nemzetség háznépének fejedelme. A megöletett midiánbeli asszony neve pedig Kozbi, Cúr leánya, aki a midianiták között az ő atyja háza nemzetségeinek fejedelme vala.”¹¹

A tórai történet azért vált problematikusvá a Tórárt egységes jogrendként értelmező és gyakorló rabbinikus jogban, mert a halálbüntetés kiszabásához a Tóra minden esetben megköveteli két vagy három szemtanú egységes tanúvallomását, és az ezek alapján – minimum huszónhárom fős bíróság által – lefolytatott alapos vizsgálatot, itt pedig ez látványosan nem történt meg. Ráadásul a rabbinikus jog kizárólag a legszorosabb értelemben vett szem- és fültanúságot fogadja el, azaz a legvalószínűbb következtetést („Occam borotvája”) sem,¹² márpedig arra, ami a sátorban történt, Pinchaszon kívül nem volt szemtanú, így a főpap unokájának tette minden szempontból önbíráskodásnak

minősült, azaz törvényellenes volt – Isten mégis pozitívan értékelte.

Az e *misnát* magyarázó *g'marában*¹³ a rabbik ezt a problematikát vetik fel: hogyan lehetséges, hogy egy minden törvényességet és jogszerűséget megke-rülő önbíráskodást ebben az esetben helyesel a törvényes eljárást általánosságban nagy hangsúllyal megkövetelő Tóra?

A talmudi szövegben Hiszda rabbi közli,¹⁴ hogy „ha a zelóta tanácsot jön kérni (ti. hogy megbüntesse-e a jogszerűen el nem ítélt vádlottat), nem mondjuk neki, hogy tegye meg”. Ezt megerősíti Rabba bar Chana is Jóchanan rabbi nevében. „Mi több – teszük hozzá –, ha Zimri nem egyesült volna szeretőjével,¹⁵ és Pinchasz mégis megölte volna, akkor ezért Pinchaszt kivégezték volna saját felelősségére; vagy ha Zimri legyőzte volna Pinchaszt, és megölte volna, őt nem végezték volna ki, hiszen Pinchasz az életére tört.”

Nem véletlen, hogy a *féltékeny(en szerető)* mozgalom tagjai között állítólag feltűnően gyakori volt a Pinchasz név használata, és ismert, hogy a fenti tórai szöveg jelentette az irányzat egyik fő biblikus hivatkozási alapját, ti. hogy bizonyos halálos bűnök esetén a Tóra által előírt tanúságtételek és szabályos bírósági eljárás követelménye nélkül is végrehajtható a halálos ítélet. A jogbiztonságot és jogegységet mindenek felett preferáló farizeusok nem értettek velük ebben egyet,¹⁶ mivel a két-három tanú alapos kihallgatását a Tóra szintén előírta; de velük szemben a zelóták arra hivatkozhattak, hogy Pinchasz önbíráskodását Isten a Tórában helyeselte és megjutalmazta. Ez a hivatkozás bibliailag valóban releváns, így a rabbik nem hagyhatták figyelmen kívül, ezért is kénytelenek beépíteni a zelótizmust a jogrendbe. A szexuális egyesülést ugyanis a sátorba belépő Pinchaszon mint egyetlen tanún kívül nem láthatta más, márpedig az, hogy a nép látta a párt a sátorba együtt bemenni, nem bizonyítja kellő biztonsággal a bűn megtörténtét. A fenti talmudi állásfoglalás szerint tehát Pinchasz maga lett volna kivégzendő gyilkos, ha Zimri nem egyesült volna a nővel; de ha egyesült is, csak ő egyedül látta, ez tehát nem elégíti ki a két-három tanú követelményét; nem zajlott le szabályos bírósági tárgyalás sem, amit a Tóra szintén előír; sőt ha Zimri önvédelemből megölte volna Pinchaszt, mikor az megtámadta, akkor őt nem végezték volna ki, mivel önvédelemből tette. Pinchasz tette tehát jogilag nem igazolható önbíráskodás, merénylet – amelyet Isten ennek ellenére helyeselt. A problémát mélyen feltáró talmudi gondolatmenet mögött alighanem a zelóta és farizeus rabbik kimerítő vitái állhattak egykoron.

A fenti mondat után következő hosszú és összetett rabbinikus elemzés végül arra a meggyőződésre jut, hogy a zelóta ilyenét jogtalan akciója bibliailag kizárólag akkor igazolható, ha – *kannaj*, azaz *féltékeny, szenvedélyes* elnevezésével összhangban – egyfajta *szent in-*

dulatroham hatása alatt cselekszik. Rabbinius szempontból tulajdonképpen ez a zelótizmus lényege; némileg összevehető azzal, ahogyan a modern jog a hirtelen indulatból elkövetett tettet enyhébben ítéli meg az előre megfontolt szándékkal elkövetett cselekvéstől – itt azonban ez nem enyhítő körülmény, hanem teljes felmentéshez vezet, kizárólag persze az idegen istenség tiszteletének esetében,¹⁷ hiszen itt magának Istennek a féltékenységére jelenik meg az emberben.¹⁸ Absztraktabban fogalmazva, a talmudi rabbik kísérletet tesznek egy érzelmi tényező felmentő erejű beépítésére a jogrendbe. Az isteni féltékenység és bosszú heves szenvedélye legitimálja egyébként megfontolatlan, jogszerűtlen, fanatikus tettet, mivel ezt az érzelmet Isten támogatja, lévén ez az Ő érzelme voltaképp a Tóra szerint („az én bosszúmat [*kininati*] megállotta [*b'kano*] öközöttök [ú. m. az én féltékenységgemmel féltékenykedett];¹⁹ ezért nem pusztítom ki bosszúmban/féltékenységemben [*b'kininati*] Izráel fiait”). A Tóra szavai tehát arra kényszerítik a rabbikat, hogy ezen heves indulatnak teret kell engedniük a jogalkalmazásban. De ez kizárólag arra az esetre vonatkozik, ha a jogszerűtlen kivégzés mögött valóban ott áll ez az isteni szenvedélyesség, semmilyen más esetre nem (aminek bírói megítélése nem lehetett egyszerű).

Mindennek kifejtése során a következőkben a *g'mara* egy aggadikus midrásban²⁰ elbeszéli, hogy a fenti Misna-szöveg („aki együtt hál pogány nővel, arra lecsapnak a zelóták”) a Szinaj-hegyen szóban elmondott Mózesnek,²¹ aki tehát tudta is ezt, és éppen ezért várt arra, hogy egy zelóta végezze ki Zimrit – annál is inkább, mivel ő maga is pogány nőt vett el –, s a hozzá ez ügyben kérdéssel forduló Pinchasznak egy homályos *másállal* (homályos beszéd, példázat) felel (hiszen a fentiek szellemében nyíltan nem szólíthatja föl az akcióra): „Akinak a levél szól, az tegye meg, ami benne áll!” A rejtélyes fogalmazás nyilván arra utal: a zelótának magától kell cselekednie, ne várjon a törvény őrei, a bírák utasítására, hogy azok szólítsák föl kvázi-törvénytelen tettének végrehajtására, hiszen ők ezt nem tehetik meg. A következő mondatban a Talmud idéz egy elvet: „amikor az Isteni Nevet megszentelték, nem kell tisztelni a tanítómestert”, azaz nem kell figyelembe venni az instrukcióját. Pinchasz tehát nem vár további útmutatásra, hanem dárdát ragad; ám ekkor kvázi-törvénytelen tettében – az aggada szerint – maguk a szolgáló angyalok akarják megakadályozni (maguk is a világmindenség jogrendjének őreiként és bíráiként), azonban az Örökkévaló – aki aznap hat²² csodával támogatta Pinchaszt – így szól hozzájuk: „Hagyjátok, mert zelóta ő, zelóta fia,²³ és harag elfordítója, harag elfordítójának fia.”²⁴ Ezután a törzsek is hibáztatni kezdték Pinchaszt, azonban az Írás megdicsérte; Isten pedig felszólította Mózeset, hogy a béke szövetségével áldja meg Pinchaszt tettéért.

Függetlenül attól, hogy ez az *aggada* természetesen aligha bír történeti hitelességgel (és *halachát*, általános életvezetési szabályt rabbinius elv szerint soha nem lehet levonni *aggadából*), a *g'mara*-részlet jól tükrözi a Talmud értelmezését a zelótakérdésről, és általános jogfilozófiai szempontból is érdekes értelmezést ad az ilyen jellegű dilemma megoldásáról.

Úgy tűnik tehát, hogy a rabbinius jog tudatosan nyitja ki ezt a szűk “kiskaput” végkövetkeztetésként: „Ha a zelóta megkérdezi minket [ti. a bírakat vagy a Szanhedrint], hogy megölje-e, nem tanácsoljuk ezt; de ha megteszi, nem emelünk ellene vádat.”

Érdeemes megemlíteni, hogy a Rási is kommentálja ezt a Misna-részt: szerinte a zelóták olyan erősen vallásos emberek, akik féltőn vigyáznak a judaizmus szentségére, és ha rajtakapnak valakit ilyen cselekedeten, bírósági ítélet nélkül megölik; de ha ezt akkor nem tették meg azonnal, akkor később már nem lehet vádat emelni a bűnös ellen bíróság előtt (kellő számú tanú hiányában). Azaz a szent indulatroham elmúltával a zelóta tett már nem igazolható, hanem gyilkosságnak minősül.

A rabbinius jogrend szempontjából azt mondhatjuk tehát, hogy az a Tórától kényszerítve sajátos, indirekt módon integrálta a zelótákat – vagy legalábbis ezen típusukat – önmagába, és mintegy felhasználta, hallgatólagosan engedélyezte merényleteiket, lincseléseiket egyes olyan esetekben, ha a rabbinius bíróságok, a szanhedrinek nem tudtak halálos ítéletet kiszabni valamilyen joghézag, vagy hiányos bizonyítottság miatt; de a bírák soha nem szólítottak fel senkit ilyen cselekvésre; viszont nem is emeltek vádat gyilkosságért senki ellen, aki szenvedélyétől vezetett ve így járt el.

2) A *kannajin* az Újszövetségben

Jóllehet magát az arámi szót csak Jézus egyik apostolával, a „zelóta Simonnal” kapcsolatban használja az Újszövetség, aki eszerint Jézushoz való csatlakozásáig – vagy akár az után is? – e mozgalomhoz tartozhatott, a Templomhegy szentségének védelmében akár lincseléstől sem visszariadó csoport tevékenysége világosan látható a kereszténység alapdokumentumában is. Jézust többször is megkísérlik megkövetni vagy más módon megölni szabályos bírósági tárgyalás nélkül a Templomhegyen;²⁵ Istvánt a Szanhedrinnek egy fékevesztett lincselésbe torkolló ülése során követik meg a későbbi Pál apostol teljes egyetértésével;²⁶ magát Pál apostolt később a templomhegyi tömeg indulatától csak a római karhatalom tudja megmenteni;²⁷ de ez után is merényletet terveznek ellene, hogy

törvényes tárgyalás nélkül kivégezzék (a Szanhedrin egyes tagjainak tudtával).²⁸

Ezen akciók egyike sem illeszthető be a hivatalos rabbinikus zsidó jogrendbe, amely szerint a halálos ítélethez 23-71 fős bíróságra van szükség, amely a tanúk nagyon alapos és részletes kihallgatása után szavazással, legalább kétfős szótöbbséggel, egy éjszakányi vircsütés után, minden felmentő javaslatot meghallgatva hozhatja meg az ítéletet; majd negyven napos váraozási idő után a veszthelyre kísérve a vádlottat, egy hírnök kiáltozik előtte, hogy ha bárki bármit fel tud hozni a védelmében, az álljon elő; és ha akadt ilyen, akkor mindannyian visszamentek a tárgyalóterembe, és akár többször is újratárgyalták az ügyet.²⁹ Mind ezen megfontolt lépéseknek a fent említett újszövetségi esetekben nyoma sincs, tehát lincselési kísérletekkel állunk szemben, melyek ugyanakkor többé-kevésbé a Szanhedrin jelenlétében vagy hallgatólagos beleegyezésével zajlanak. Sőt István megkövezése esetében úgy tűnik, a Nagy Szanhedrin tagjai közül is egyesek *kannajim*nak, zelótáknak bizonyulnak: „Felkiáltván pedig nagy fennszóval, füleiket bedugák [ti. hogy István számukra káromlásnak minősülő hitvallását ne is hallják], és egy akarattal reárohannak; és kiűzván a városon kívül, megkövezék, a[z Újszövetség szerint hamis] tanúbizonyságok pedig ruháikat egy Saulus nevű ifjú lábaihoz rakták le [ti. a kövezést nekik kellett megkezdeniük]...”³⁰ Az itt említett Saul a későbbi Pál apostol, aki majdan így nyilatkozik erről a tettéről, miután egykori önmagát „Isten zelótájának” [*dzélótész tu Theu*] nevezi, „miként ti mindnyájan vagytok ma”, az őt a Templomhegyen éppen meglincselni készülő tömeg előtt: „én is ott állék, és helyeslém az ő megöletését”.³¹

A zelótizmus e típusának hallgatólagos megtűrése a rabbinikus jogrendben így az Újszövetség szövegéből is alátámasztható, sőt számos szövegrész enélkül sem etikailag, sem teológiailag, sem vallástörténetileg nem is értelmezhető helyesen.³²

3) A zelótakérdés mögött álló általános etikai és jogfilozófiai probléma

Végezetül éppen csak exponálni szeretném általánosságban azt az etikai és jogfilozófiai kérdést, amit mind ez felvet, anélkül, hogy megnyugtatóan meg tudnám válaszolni. Hasonló kérdések minden korban felmerülnek, így például a gyakorlati bíráskodáson túl akár a modern irodalomban és filmművészetben is igen gyakran. Tudniillik, mi a teendő, ha például a maffiafőnökkel tűzharcba keveredő rendőr nem a bűnöző lábára, hanem fejére céloz, mivel tudja, hogy a rendel-

kezésre álló bizonyítékok alapján azt csak kisebb adócsalás miatt lehetne elítélni rövid időre, holott számos embert öletett meg, ám utóbbira nem tud minden kétséget kizáró bizonyítékokkal szolgálni a rendőr, így erkölcsi-érzelmi indíttatásból maga végzi ki. Vagy más példát hozva: Hitler vagy Sztálin sikeres merénylőjét – ha lett volna ilyen – ma minden bizonnyal hősként és nem gyilkosként ünnepelnék.

Általánosságban is megfogalmazható, ismert etikai és jogfilozófiai probléma, hogy az igazságosság és a jogszerűség egyes esetekben nem fednek át: létezik etikailag igazságos cselekedet, amely nem jogszerű; mint ahogy fordítva is: vannak formailag jogszerű döntések és eljárások, amelyek nem igazságosak.

„Igazságosság és jogosság a Te királyi trónod erőssége” – mondja a Zsoltárok könyve, azaz Isten földön érvényesülő uralmának ez a két princípium az alapja. A két fogalom Isten szemében alighanem egybeesik, az emberi bíráskodás világában azonban igen gyakran elválik. Ennek oka, tisztán teológiailag nézve minden bizonnyal egyszerűen az, hogy az ember nem mindentudó. Hiszen ha az lenne, nem lenne szüksége például két-három tanúságtételre, minden kétséget kizáró bizonyítékokra stb. a jogszerű ítélkezéshez, és általában bizonyítási eljárásra, hiszen mindezeket tudásunk korlátozottsága teszi csak szükségessé; és fordítva, nem létezne a „bizonyítottság hiányában történő felmentése” sem a minden valószínűség szerint igenis bűnös embernek. A jog ezekkel a korlátozásokkal a bírák emberi volta, s így tudatlansága és tévedhetősége miatt kénytelen élni; ami, bár maga igazságos megfontoláson alapul, sok esetben mégis megakadályozza az igazságosság maradéktalan, ámde emberi érvényesítését. A rendőr fegyverhasználatának módját, mértékét, arányosságát utólag minden esetben kivizsgálják, és akkor mentik fel az emberölés vádjá alól, ha igazolhatóan követte a jogszerűséget. Azzal a mély etikai problémával – amivel gyakorta szembesülnek az ilyen ügyeket kivizsgáló bírák –, hogy mit kellene morális értelemben tennie a fent említett rendőrnek, egy zsarnokölést végrehajtó merénylőnek vagy egy háborús helyzetben túlzásba eső katonának, napjainkban inkább a művészet és a filozófiai etika foglalkozik, a jognak ehhez nincsenek objektív eszközei. Számos esetben vélelmezhető, hogy a katonai bíróságok például a rabbinikus joghoz hasonlóan szemet hunynak vagy enyhítenek az ítéleten néha, ismerve a konkrét harci helyzet rendkívül összetett voltát, és tekintetbe véve az elkövetőnek, bajtársuknak a helyzetből adódóan szélsőséges érzelmi állapotát. Ha pusztán a lelkiismeretre figyelünk, szintén hajlamosak lehetünk felmenteni emberileg az így cselekvőket; illetve nekünk magunknak mit kellene tennünk rendőrként, aki biztosan tudja, hogy a – bizonyíthatatlanul – gyilkossal áll szemben; vagy mi a helyes döntés a Hitlert megölni

tervező merénylő számára? Álljon el ettől a szándékától annak jogszerűtlensége miatt – vagy vállalja fel, hogy igazságossága miatt a jogrenddel szembe kerül? A lelkiismeret e benső tanúságtétele (melyre számos ilyen témájú műalkotás rámutat) egyáltalán nem hagyható figyelmen kívül – etikai szempontból; jogi szempontból viszont valószínűleg sohasem lesz emberi szinten általános szabállyal formalizálható ez a speciális, csak szubjektíve igazolható etika, melyben az egyén „szent indulata”, azaz a rejtett motiváció tisztasága objektíven, a közösség számára nem, vagy legfeljebb utólag ellenőrizhető, mivel Isten transzcendenciába nyúló működését feltételezi. Ugyan ki ítélné meg kívülről, hogy a másik szívében valóban az élő Isten féltékenysége lett úrrá, vagy egy hamis istenképen alapuló vallási fanatizmus? Mint minden hasonló esetben, e transzcendencia ellentmondásmentes racionalizálására törekvő bármilyen formalizált jogrend már e törekvésénél fogva éppúgy hamis és kudarcra ítélt, ahogyan az I. századi zsidóságban a zelóta ideológia tömeges befogadása végül Jeruzsálem pusztulásához vezetett. A modern

nyugati szerzők többnyire úgy zárják ki a jog szférájából e lehetőséget (helyesen), hogy egyúttal etikailag is elítélik (helytelenül).³³ Az iszlamizmus árnyékában ez természetesen érthető, hiszen az Istenre való hivatkozás nem tehető általános lehetőséggé, ráadásul ebben az esetben Izrael Istene sem helyettesíthető be semmilyen más istenséggel. Azaz nemcsak az emberi egyén lelkiismerete nem általánosítható jogszabállyá teljes tartalmában, hanem Izrael Istenének konkrét egyedisége (egyénisége) sem terjeszthető ki egy általános istenfogalom révén más istenségekre, és ezen a ponton egyszerűen nem alkotható olyan általános szabály, amely a különböző isteneket egy istenfogalom alatt kezeli.³⁴ Mondhatnánk: amit szabad Pinchasznak, nem szabad az ökörnek. Másképp: egy közösség általános, mindenkire érvényes rendje nem fogadhat be olyan általános ételszabályt, mely lényege szerint arra hatalmazza fel az egyént, hogy lelkiismeretét követve ezen általános jogrenddel szembe forduljon; az etika világában azonban – hacsak nem zárunk ki ott is mindenfajta transzcendenciát – otthonos az efféle dialektika. ■ ■ ■

JEGYZETEK

- 1 Az itáláldozatokhoz használt szent, templomi méreődény.
- 2 Utalás a 4Móz 25-re, ahol a zelóták teológiai alapot találtak a bírósági ítélet nélkül végrehajtott halálos ítélet jogosságára.
- 3 Azaz merényletet követnek el ellene (a mondatban szereplő *paga* gyök jelentése *lecsap, megtámad, lesújt*; a modern héberben ezt is jelenti: *merényletet követ el*).
- 4 A misnai és talmudi részeket mindig saját fordításomban közlöm.
- 5 Meg kell még jegyezni itt, hogy a rabbinikus irodalom más elnevezésekkel (*szikarin, szikarikon, birjonim, min galli, liszim/lésztai*) is illet olyan csoportokat, amelyek a vallástörténelemek a zelóta mozgalomhoz sorolnak. (Ezekről részletesen lásd Hengel, Martin: *The Zealots*, T & T Clark, Edinburgh 1997, 24–75. o.) Tanulmányunk szempontjából most kevésbé lényeges, de annál érdekesebb kérdés, hogy ezek a (gyakran görög vagy latin eredetű, vö. *lésztai, sicarii* stb.) nevek ugyanannak a mozgalomra vonatkoznak-e vagy teljesen eltérő felfogású csoportokra, netán a zelóta mozgalom különböző, egymással is köztudottan konfliktusban álló ágazataira. A vallási élet – különösen egy nagyon intenzíven vallásos társadalomban – a társadalmi valóságban jóval bonyolultabb kölcsönhatásokat és viszonyokat produkál, mint azt elméletileg gondolhatnánk. A történelemben gyakran előfordul, hogy teológiailag egymáshoz egészen közel álló csoportok között – melyek között a külső szemlélő szinte semmi különbséget nem lát – sokkal súlyosabb konfliktusok feszülnek, mint az

egymástól jóval távolabb állók között. Figyelembe kell venni azt is, hogy az egyes irányzatok között folyamatos migráció, a tagok kölcsönös átálása, átáramlása zajlódhat; az irányzatok maguk is fejlődnek, változnak vagy degenerálódnak az idő múlásával; kölcsönös szövetségkötések, majd szakítások fordulhatnak elő közöttük; stb. Hogy a zelóták egyes közösségei között élethálharcok is zajlottak, azt jól mutatja Jeruzsálem ostroma alatti viselkedésük, ahogyan azt Josephus részletesen leírja a Zsidó háborúban. Ennek fényében álláspontom szerint a *kánnájim* a zelóták egy alcsoportját jelenti, amely jelentősen különbözik a szikáriusoktól vagy a „rablóktól” (*lésztai*), viszont esetleg közel állhat, átfedést mutathat a *birjonim* nevű csoporttal, amelynek a nevét számos tudós a jeruzsálemi Templomhegy erődjének héber *bira* nevéből eredezteti legvalószínűbben (Hengel i. m. 55. o.). Eserint ez a közösség fő hivatásának a Templomhegy szentségének fegyveres védelmét tűzte ki célul; erre utal az is, hogy a templomi edények ellopását büntették bírósági tárgyalás nélkül halállal. Ezzel összefügg, hogy az erről beszámoló, fentebb idézett Misna-részlet a *kánnajim* úgy mutatja be, mint amely valamiképp kapcsolatban áll az ítélezést folytató Szanhedrinnel, amely szintén a Templomhegyen, a Szentély falán lévő Faragott Kő Termében ülésezett a hét hat napján; sőt az sem kizárható, hogy a Szanhedrin tagjai vagy jelen lévő tanítványai között is ültek ilyen zelóták, illetve a Templomhegy lévitékből álló, fegyveres őrségében is részt vehettek. Ebbe az összefüggésbe még mélyebben bevilágít az Újszövetség néhány

jelenete, amelyek nem is értelmezhetők másképp, mint egy ilyen jellegű csoport tevékenységének jelei.

- 6 A Mt 10:4-ben, és a Mk 3:18 *kananitész* (egyegy kéziratokban: *kananaiosz*), melyet Károli tévesen *kananitának*, illetve *kananeanak* fordít, mint ha *kánaáni* származásra utalna (holott az görögül *khananaiosz* lenne, vö. Mt 15:22), de Lukács a párhuzamos helyen *dzélótésznak*, azaz *zelótának*, *féltékenynek* fordítja görögögre (Lk 6:15, Csel 1:13), tehát egyértelmű, hogy nem az etnikumot, hanem a zsidó vallási irányzatot jelöli. Egyébként is elképzelhetetlen vallástörténetileg, hogy Jézusnak nem zsidó, mi több kánaáni származású apostola lett volna, különösen a Tizenkettő között.
- 7 Az arámi *kánnaj* elnevezés egyébként a héber *kana* gyökből ered, amely *féltékenykedést, féltékenységből fakadó bosszút* fejez ki, és tökéletesen pontos megfelelője a görög *dzéleó* szó. Széles jelentésköre révén fordítható még így is: *szenvedélyes, túlbuzgó, fanatikus, radikális*.
- 8 Érdekes például Steven Bayme (National Director, Contemporary Jewish Life Department) *Extremism and Zealotry: The Case of Pinchas c. írása*, amelynek végén tankönyvszerű feladat áll: „Questions for discussion: Is political assassination always immoral? How would we evaluate attempts to assassinate Stalin or Hitler? Do we distinguish between terrorist actions against Israelis and attacks by Jews in the pre-State period upon British installations, e.g. the King David Hotel?” (<http://www.ajc.org/site/apps/nl/content2.asp?c=ijlTI2PHKoG&b=838459&ct=1052827>)

- (2011. 04. 26.) AJC Global Jewish Advocacy). További hasonló: Steven Bayme, „Assassinations: Ancient and Modern,” *Jewish Arguments and Counterarguments* (KTAV); Nachman Ben-Yehuda, *Political Assassinations by Jews* (SUNY Press); Yoram Peri ed., *The Assassination of Yitzhak Rabin* (Stanford). Az európai jogtörténet jelentősebb alakjai közül a reneszánsz rabbi, John Selden tárgyalja ebből a szempontból ezt a talmudi helyet De lure című latin művében *Ius Zelotarum* (a zelóták joga) néven (4. 4. , p. 490.; 4. 5. , p. 498.). Maimonidészre is hivatkozva, és összekapcsolva az általam is tárgyalt újszövetségi helyekkel is (Jason Philip Rosenblatt, *Renaissance England's Chief Rabbi: John Selden*. OUP Oxford, 2006, 119–122 o.).
- 9 4Móz 36:30, 5Móz 17:6.
- 10 [9:5] „Akit már kétszer megostoroztak [azaz már kétszer figyelmeztették tudatlanságából elkövetett bűn miatt, majd újra elkövette], azt a bíróság börtönbe vetteti, és addig etetik árpakenyérről, míg a gyomra szétszakad. Aki úgy követ el gyilkosságot, hogy nincsenek tanúk, azt börtönbe vetik, és [erővel] megetetik „a nyomorúság kenyérével és a szenvedés vizével”. [9:6] Aki ellopja a kiszvát, vagy varázslással átkoz, vagy együtt hál szíriai nővel, arra lecsapnak a zelóták. Ha egy pap tisztátalan állapotban szolgál a Templomban, paptestvérei nem emelnek vádat ellene emiatt bíróság előtt, hanem a fiatal papok kiviszik a Templom udvarából, és szétverik a fejét bunkósbotokkal. Ha egy idegen lép a Templomba, azt Akiva rabbi szerint megfojtják, a Bölcsék szerint viszont a menny kezében van [a halála].” (Misna, Szanhedrin 9:5–6)
- 11 4Móz 25:1–15, Károli-ford.
- 12 A rabbinikus példa erre: egy ember látta, hogy két ember bement egy házba. Az egyik kezében kard volt. Néhány perc múlva ez kijött, a kardja véres volt. A tanú utána bement a házba, és a másikat ott találta holtan, karddal leszúrva. Ebben az esetben a gyilkosság nem bizonyított, mert a tanú nem látta magát a gyilkosságot, csak következtetett rá. Valójában a házban bármi más is történhetett (pl. öngyilkosság vagy baleset), márpedig ha csak szikrányi lehetősége is fennáll annak, hogy a vádlott nem bűnös, akkor nem lehet elítélni. „Hogyan figyelmeztették a tanúkat? Halálos ügyekben behívták őket, és [így] figyelmeztették őket: Ha az, amit mondasz, csak következtetésen alapul, vagy hallomásból tudod, vagy egy másik tanú szájából hallottad, vagy akár egy nagyon megbízható embertől: talán nem tudod, hogy végül nekünk alaposan ki kell vizsgálnunk a tanúságtételeket keresztkérdésekkel és nyomozással?” (mSzanhedrin 4:5)
- 13 Azaz talmudi kommentárban (bSzanhedrin 81b–82b).
- 14 bSzanhedrin 82a.
- 15 A zsidó törvényértelmezés szerint ugyanis a parázнасág vagy házasságtörés csak a szexuális egyesüléskor valósul meg.
- 16 És a Misna, valamint a Gmara lejegyzése idejében (200 után) a zelóta eszmét a judaizmus szinte teljes egészében eliminálta már a 66–70-es nagy zsidó háború és a Bar-Kochba-felkelés rossz tapasztalatai miatt (hiszen mindegyiket zelóták robbantották ki), az itt rögzített érvek valószínűleg még a korábbi, farizeus vs. zelóta viták releváns elemei voltak.
- 17 Itt fontos megjegyeznünk, hogy ebben az esetben a parázнасág magának a Baál-Peór istenségnek („a Peór-hegy Ura”, animisztikus istenség, a „hely szelleme”) a kultuszához tartozott, azaz nem pusztán szexuális bűnnek, hanem idegen isten tisztelésének minősül: „Aki levetkőzik a Baál-Peór előtt: ez annak az imádása.” (Misna, Szanhedrin 7:6)
- 18 A férfi feleségére való féltékenységének esetét a Tóra szintén megértéssel kezeli, de konkrét törvényi eljárásnak rendeli alá: 4Móz 5:11–31. E megértő, pozitív értékelés háttérében az az antropológiai fel fogás is kitapintható, amely szerint az ember Isten képmása, ezért a házastársi féltékenység mintegy Isten féltékenységének képe, aki maga is házassági viszonyban áll Izraellel mint népével (ezt a képet a próféták rendszeresen használják (pl. Ezékiel 16.).
- 19 Hogy Izrael Istene *féltékeny Isten* [Él-Kana], ezt maga a Tízparancsolat is mintegy Isten egyik nevéként tartalmazza (2Móz 20:5), ezért tiltja – más, pogány istenségektől eltérően – minden más isten tisztelését halálbüntetés terhe mellett.
- 20 Elbeszélésre/történetre épülő értelmezés. A rabbinikus jog szerint az *aggada* (történet, mese, legenda, elbeszélés) csak illusztratív, abból általános életvezetési szabályt tilos alkotni.
- 21 A Babiloni Talmudban az Avoda Zara 36b-ben is szerepel: „Hogy egy izraelitának tilos pogány nővel szexuális kapcsolatot létesítenie, az Mózesnek a Szinajról adott *halacha* [*halacha* *l'Móse mi-Szinaj*], mert egy Mester azt mondta: Aki együtt hál szíriai nővel, arra lecsapnak a zelóták.” Idézi ezt a mondatot a Bammidbar Rabba 20:25 is. Ez lényegében csak elismétli és megerősíti a fentebb idézett részeket. Ezen kívül a Babiloni Talmudban nincs több szó a zelótákról – legalábbis a *kannajin* néven –, és a Midrás Rabba sem mond többet a témáról.
- 22 A Bammidbar Rabba 20:25 szerint – amely szintén leírja ezt a midrást – tizenkét csoda történt akkor.
- 23 Egyes kommentárok szerint a s'chemi lakosságot hasonló indulattal kiirtó Lévire (1Móz 34.), Pinchasz ősapjára utal így a szöveg.
- 24 Ez pedig Áronra, Pinchasz nagyapjára utal, aki főpapként az egész néprét való engesztelés feladatát teljesíti. Ugyanezt a történetet tartalmazza a Vajjikra Rabba 33:4 is.
- 25 Pl. Jn 8:59, 10:31–39 stb. De maga Jézus is cselekedett zelótaként a Templom szentségének védelmében, amit nyilván ugyanezen elv alapján „néztek el” neki a Szanhedrin tagjai (Mt 21:12–13, Jn 2:13–22 stb.), s amit maga az Újszövetség is a *dzélóó* szóval értékel (Jn 2:22).
- 26 Csel 7:54–8:1.
- 27 Csel 21:26–22:22kk.
- 28 Csel 23:12–21.
- 29 mSzanhedrin 4:3–6:4.
- 30 Csel 7:57–58.
- 31 Csel 22:3,20.
- 32 Itt felvetném egy további, összehasonlító vallástörténeti kutatás lehetőségét is az iszlám és az iszlámizmus merénylet-etikája irányában, hiszen köztudott, hogy az iszlám olyan közegben született, amelyet a rabbinikus és keresztény gondolkodásmód erősen áthatott.
- 33 Például Chaliand, Gérard, and Arnaud Blin, „Zealots and assassins.” In: *The history of terrorism: From antiquity to al-Qaeda*. Berkeley-Los Angeles, 2007, 55–78.; Hess, Henner, „Like Zealots and Romans: terrorism and empire in the 21st century.” *Crime, Law and Social Change* 39.4 (2003): 339–357.; Hoffman, Bruce, „“Holy terror”: The implications of terrorism motivated by a religious imperative.” *Studies in Conflict & Terrorism* 18.4 (1995): 271–284.
- 34 Vö. Tatar György: *Politikai gnózis* (és más írások is), in: „Egy gyűrű mind fölött”. Akadémiai Kiadó, 2009. 73–87. o. Továbbá miképpen az ember-társ szeretetének nagy etikai parancsát nem helyettesíthetjük a konkrét emberek szeretete helyett az ember általános fogalmának szeretetével (ahogyan ezzel korunk ideológiai próbálkoz-nak), ugyanígy Isten szeretetének parancsát sem elégítjük ki az istenfogalom szeretetével, hiszen ebben az értelemben Isten egy konkrét egyén a számos istenség között (míg egy fogalom viszont nem szerethető). Ennek tudata nélkül tehát a *Ius Zelotarum* nyilván még etikailag sem lenne igazolható.

Ruff Tibor: filozófus, teológus, a zsidó vallástudomány doktora, filozófiai és teológiai tárgyakat tanít a Szent Pál Akadémián. Jelenleg Dr. Hamza Gábor vezetésével a római és a rabbinikus jog összehasonlító kutatását végzi, ez a tanulmány is a K138899 azonosítószámú OTKA kutatási témapályázat keretében készült.

Fotó: Szoito János

„Tudnak-e szenvedni?”

Giorgio Agamben 2002-ben könyvet írt *La-perto* címmel, alcíme (*L'uomo e l'animale*) szerint ember és állat megkülönböztetéséről vagy viszonyáról. Rövid fejezetei közül az első egy 13. századi héber Biblia-kódex illusztrációját elemzi, amelyen az Igazak lakomáznak a messiási lakomán a Leviatán és a Behemót húsából, ám különös módon mindegyikük állati fejet hord a nyakán. Agamben számos lehetőséget ismertet a különös ábrázolás magyarázatára, gnosztikustól warburgianusig, de beismeri, hogy nincs egyetértés velük kapcsolatban, majd a fejezet zárómondataiban felvillantja annak lehetőségét, hogy az utolsó napon emberek és állatok egymáshoz való viszonya új formát ölt és ezzel az ember maga is kibékül önnön állati természetével. Változatos teológiai fejtegetéseket követően, (amelyek túlnyomórészt a testi feltámadás, vagyis mintegy az ember állati része üdvözülésének kalandos ellentmondásait taglalják) a kötet eléri a modern, nyugati tudományosság születésének fordulópontjához, egyfelől Bichat-hoz, aki elkülönítette a belső, organikus, vegetatív állatot (*l'animal existant au-dedans*) és a külső, a külvilággal kapcsolatot tartó, az állat nevet tulajdonképp egyedül kiérdemlő állatot (*l'animal existant au-dehors*), másfelől Linnéhez. Bichat azért fontos, mert nála merül fel először a külvilággal való kapcsolat kérdése mint meghatározó tényező, Linné pedig egyrészt azért, mert ő az, aki rendszerét felállítva nyíltan megvallja, hogy az összehasonlító anatómia eszköztárának segítségével nem lehetséges ember és állat, pontosabban ember és majom között éles határvonalat húzni, másrészt pedig azért, mert ezt a nehézséget azzal az Agamben

szerint ironikus gesztussal hártja el, hogy rendszerében a Homo nemzetségnév mellé nem leíró faji jellegzetességet illeszt, hanem a *nosce se ipsum* filozófiai hagyományból eredő követelményét: *Homo sapiens*. „Ám az embert nem egy *nota characteristica* hanem önmegismerése által meghatározni annyit jelent, hogy az ember, aki önmagát ekként felismeri, hogy az ember az az állat, amelyiknek emberként kell felismernie magát ahhoz, hogy azzá legyen.”¹ Agamben antropológiai gépnek nevezi ezt a berendezést, feltevésem szerint nem függetlenül Deleuze és Guattari hasonló, érzet- vagy jelentéstermelő gépfelfogásától: itt maga az ember mivolt termelődik egy kognitív-vizuális gépezetben. De hogy mégis legyen benne valami szorosabb értelemben gépi, sőt ódivatúan szerkezeteszerű, megidézi Hobbes *Leviatánjának* címlapképét, az embertömegeből kiemelkedő és kirajzolódó szuverént, s egy kifejtetlenségében nehezen érthető utalással arra céloz, hogy egyes kurrens vizsgálódások szerint a címlapképet a korban divatos anamorfikus ábrázolások gyakorlata ihlette. Kevés utánajárással kideríthető, hogy Nicéron képeire gondol, amelyek egyikén például tizenkét török uralkodó portréja helyezkedett el körkörösén, s erre a megfelelő, tükrökkel operáló berendezésen keresztül tekintve, helyettük XIII. Lajos portréja rajzolódott ki, e hitetlen pogányok veszedelmeként. Efféle optikai szerkezetre hasonlít tehát az antropológiai gép: ha rajta átnézve tekintünk egy majomra, embert látunk kirajzolódni. De mi volna, ha megfordítanánk az eszközt? Derrida egy posztumusz megjelent könyvében, amely a Cerisy-ben, 1997-ben több napon át tartott előadásainak anyagát öleli

fel *L'animal que donc je suis*² (jószerivel lefordíthatatlan) címen, abból a meglepő helyzetelemzésből indul ki, vajon miért is érzi magát feszélyezetten, amikor otthon mezítelenül mutatkozik macskája figyelő tekintete előtt. (A cím azért lefordíthatatlan, mert miközben evidensen Descartes-parafraízis, a *Je pense donc je suis* éppen a fent említett, önértelmezést követelő *nosce se ipsum* szövegvariánsa, eközben kihasználja, hogy a francia *suivre*, vagyis követ vagy figyel értelmű igének egybeesik az egyes szám első személyű alakja a létigéével. Ezért a mondat joggal fordítható úgy is, hogy *Az állat, akit tehát követek* (vagy figyelek), ekkor azonban elveszítenénk a parafrazeált értelmet, miközben a mű egésze nem másról szól, mint ennek a logocentrikus ön- és másképpnek a dekonstrukciójáról.) Egy helyütt fel is veti, vajon ha az állatok készítenének, Linné mintájára, rendszertant a maguk nézőpontjából, az hogyan festene. Még ha rendelkezésünkre állna is egy efféle rendszertan, az előbbi gépezet nyomán eltöprenghetünk azon, kiről tudnánk meg többet általa. Magunkról, akik megjelenünk benne, idegen tekintetek keresztüztüében, vagy épp azokról, akik e tekinteteket ránk vetik. Derrida, szokásához híven, nem ilyen oppozicionális kérdésekkel dolgozik, hanem eleve egy harmadikat vet fel, hogy ugyanis miként határozták meg az állatokról szóló filozófiai beszéd egy egész korszakát azok a gondolkodók, Descartes-tól Heideggerig sőt Lévinasig, akik sosem érezték magukon egy állat tekintetét. Nem elhanyagolható módon egyébként ezt a diskurzust különválasztja egy másik, költői beszédétől, Baudelaire vagy Rilke szavaitól, amelyek mintha nagyon is magukon viselnék egy ilyen állati tekintet nyomát. A kölcsönösség kérdése közben végig ott lebeg a szöveg felett, hiszen az egész, feszélyezettségtől sem mentes kiindulópont elemzésekor már mintegy kivételként idézte meg Montaigne-t, aki az *Esszék* egy igencsak terjedelmes fejezetében (*Raymond Sebond mentsége*) felveti, hogy „[h]a a macskámmal játszom, ki tudja, ő szórakozik-e velem vagy én vele?”³ És hasonlóképpen a kölcsönösség jegyében fog majd egy lábjegyzetben eltöprengeni azon a Montaigne és Descartes közötti különbségen, hogy előbbi nemcsak az esetleges felhasználatot engedi meg az állatok esetében, de a válaszadás képességét is, amit utóbbi híres példájában tagad. Ennek a különbségnek jó eséllyel köze van ahhoz a nyelvi, szövegformálási különbséghez is, amely az *Esszék* csapongó, költői érzékletes és egyben hétköznapi keresetlen diskurzusát élesen megkülönbözteti Descartes diszkurzivitásától. Montaigne egyébként Agambennél is előkerül, egy fontos korai írásban, ugyanígy határhelyzetben. A *Gyermekkor és történelem* címet viselő, alcíme szerint a tapasztalat lerombolásának (fogantatásában nyilvánvalóan benjaminí) kérdését taglaló írásban épp Montaigne-t

jelöli meg utolsóként azon európai filozófusok sorában, akiknek műve még teljes egészében a tapasztalatra alapozódott, onnantól kezdve tapasztalat és tudomány útjai elválnak. A tapasztalat helyét átveszi annak kontrollált keretek közti előidézése, a kísérlet, amely persze a legkevésbé sem az *Esszék* értelmében vett kísérlet. Agamben egészen az aiszkhüloszi „pathei mathos” megfogalmazásig visszanyúlva elemzi emberi és isteni tudás, elszenvetés és előrelátás különbözőségét és leszögezi, hogy „[a] tapasztalat hagyományos fogalma (amelyre Montaigne is utal) hű marad tapasztalat és tudomány, emberi és isteni tudás eme megkülönböztetéséhez. Ez ugyanis éppen annak a határnak a tapasztalata, amely a két szférát elválasztja. Ez a határ a halál. Ezért Montaigne a tapasztalat végső céljaként a halálhoz való közelítést fogalmazhatja meg, vagyis az ember éretté válását azáltal, hogy megelőlegzi a halált mint a tapasztalat szélső határát. Ez a határ azonban, Montaigne szerint, megtapasztalhatatlan marad, csak megközelíteni lehet (»si nous ne pouvons le joindre, nous le pouvons approcher«).”⁴ A tapasztalat tehát szenvedéshez (vagy legalábbis elszenvetéshez) kötött, nem a tudomány bizonyosságigényéhez, ennyiben empatikus, nem ítélkező. Agamben nem véletlenül teszi világossá, hogy [„é]sz (nousz) és lélek (pszükhé) az antik (és legalább Szent Tamásig a középkori) gondolkodás számára nem azonos dolgok, és az ész, eltérően attól, ahogy mi szoktuk gondolni, nem a lélek »képessége«: semmilyen módon nem tartozik hozzá, hanem, Arisztotelész híres megfogalmazása szerint, »elkülöníthető, hatások által nem érintett és keveretlen, lényegénél fogva működés«, amely a lélekkel a megismerés létrehozása révén áll kapcsolatban. Ennek következtében az antikvitás számára a megismerés középponti kérdése nem a szubjektum és az objektum, hanem az egy és a sok egymáshoz való viszonya.”⁵ Ugyanezért említi Derrida más összefüggésben, de mély szimpátiával Jeremy Benthamot arról, hogy „[a] kérdés tehát itt nem az, hogy megtudjuk, vajon az állatok a *zoon logon ekhón* típusába tartoznak-e, hogy *képesek-e* beszélni vagy gondolkodni a *logosz képessége* vagy *birtoklása*, a *logosz* adottságának *birtokolni-tudása* révén (a logocentrizmus kezdetben az állatról szóló tétel, annak *logosz*tól való megfosztottságáról, a *birtokolni-tudástól* való megfosztottságáról: olyan tétel, alapállás vagy előfeltevés, amely Arisztotelésztől Heideggerig, Descartes-tól Kantig, Lévinasig és Lacanig fennáll). *Az ezt megelőző és döntő* kérdés az lenne, vajon *tudnak-e* az állatok *szenvedni*. 'Can they suffer?' Tudnak-e szenvedni? – kérdezte egyszerűen de nagyon is mélyenszántóan Bentham.”⁶

Ezt az előzetes kérdést azonban a filozófia (és a tudomány) mintha nem kívánná feltenni. Szemmel láthatóan az aktivitás felől gondolkodik az állatról, ahogy az életről is – életműködések keres, nem

elszenvedőképességet, vagy legalábbis fölé rendeli az aktivitást a passzivitásnak. Arisztotelész a lélekről szóló műve harmadik könyvének negyedik és ötödik fejezetében, amire Agamben korábban idézett szöveghelye burkoltan utal, az ő sommás megkülönböztetésénél bonyolultabb meghatározással találkozunk: a negyedik fejezet elején határozottan arról beszél, hogy „A lélek ama részével kapcsolatban, amellyel megismer a lélek és megért [...] azt kell megvizsgálni, hogy miféle sajátos különbséggel rendelkezik, és hogyan megy végbe a gondolkodás. Ha a gondolkodás olyasmiről, mint az érzékelés, akkor vagy egy bizonyos hatás elszenvedése, amit az gyakorol rá, amiről gondolkodni lehet, vagy valami más efféle. Nos, olyanra kell lennie, ami nem szenved el hatást; ami befogadja a formáknak, és potenciálisan olyasféle, mint azok, de nem azonos velük. Az észnek úgy kell viszonyulnia a gondolkodás tárgyaihoz, ahogy az érzékelés az érzékelés tárgyaihoz viszonyul. Szükségszerű tehát – mivel mindenekezt gondol –, hogy vegyítetlen legyen, mint Anaxagorász mondja, azért, »hogy uralkodjék«; ami annyit tesz, »hogy megismerjen«. A mellette megjelenő idegen elem ugyanis akadályoz és gátol. Ennélfogva az észnek semmi egyéb természete nem lehet, mint az, hogy potenciális. Amit a lélekben észnek nevezünk – azt mondom észnek, amivel elemzően gondolkodik és ítéletet alkot a lélek, az, mielőtt gondolkodni kezdene, az aktuálisan létező dolgok egyikével sem azonos.”⁷ Láthatóan tehát mégiscsak a lélek része, és csak azon belül, tulajdonképpen potencialitása révén elkülönülő. A potencialitást és az ész szerkezetét azután az Ötödik fejezet tovább taglalja: „Az egyik fajta ész azáltal ilyen, hogy mindenné válik, a másik fajta meg azáltal, hogy – mintegy habitusként, miként a fény – mindent létrehoz. Egy bizonyos módon ugyanis a fény is létrehozza az aktuális színeket a potenciális színekből. Ez az ész elkülöníthető, hatások által nem érintett és keveretlen, lényegénél fogva működés. Mindig becsebb ugyanis a hatást gyakorló a hatást elszenvedőnél, a princípium az anyagnál.”⁸ Derrida most nyilván hosszan kiaknázná mindazokat a logocentrizmus-kritikát illető lehetőségeket, amelyek abban az arisztotelészi értelmezésben rejlenek, hogy az anaxagorászi „uralkodást” közvetlenül megismerésként tekinti (megfordítva tehát a megismerést uralkodásként), mi összpontosítsunk most a gondolatmenet azon elemére, ahogyan a hatásgyakorlást evidensen fölébe helyezi a hatás elszenvedésének és a potencialitást abbéli lehetőségnek tekinti, hogy az ész mindenné váljon és mindent létrehozhasson. Agamben gondolatmenete ugyanis a továbbiakban Jakob von Uexküll, a századelő baltikumi származású német biológusának *Umwelt*, vagyis környezetfogalma felé indul, nyilvánvalóan azért is, mert vitathatatlanná tudománytörténeti jelentőségén túl Uexküll

azon kevés természettudósok egyike, akiknek életműve kitüntetett szerepet játszik Heidegger gondolkodásában. Uexküll már 1909-es *Umwelt und Innenwelt der Tiere* című művében kidolgozza azt a kölcsönösségen alapuló „környező világ” fogalmat, amely a semleges és „objektív” környezettől (*Umgebung*) eltérően az állatot körülvevő világnak csak azokat az elemeit tartalmazza, amelyeket az észlelni képes, illetve amelyek ezáltal reakciókat, aktivitást váltanak ki belőle. Heidegger előbb a *Lét és időben*, nem sokkal később pedig az 1929/30-as téli szemeszterben tartott *Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Endlichkeit – Einsamkeit* kollegiumában kitér Uexküll *Umwelt*-fogalmára. Világosan látható, hogy Uexküll megközelítésének éppen az a kulcsa, hogy az állati belvilág, az *Innenwelt* nem észlelhet bármit környezetéből és nem is reagálhat bármire. Ha közelebről megvizsgáljuk, akkor persze az is nyilvánvaló, hogy receptivitásának érzékszervi korlátain túl itt többről van szó: Uexküll jelentéshordozónak (*Bedeutungsträger, Merkmalträger*) nevezi azokat a környezeti jellegzetességeket, amelyeket az állat feldolgozni képes, vagyis – és ez a második többlet – amire aktívan reagálni tud, ami viselkedést hív elő belőle. Tehát itt is az aktivitás a meghatározó, ahhoz viszont ez a gondolatmenet nem férhet hozzá, ami pusztán benyomásként rögzül (talán) egy állatban, de reakció hiányában feltárhatatlan marad. Heidegger a jelentéshordozót *das Enthemmendé*nek (felszabadítónak) nevezi⁹, ami megint csak árulkodó abból a szempontból, hogy mintegy az elsődleges aktivitást, a meghatározó működést a környezetre ruházza, ő az, aki szabaddá teszi a magától nem aktív viselkedéselemet. Egy, a világ adott voltát érintő hierarchia épül itt, uexkülli alapokon, a *weltlos* (világnélküli) kötől a világszegény (*weltarm*) állaton keresztül a világot alkotó (*weltbildende*) emberig. Ez a szegénység Heidegger értelmezésében tulajdonképpen foglyul ejtetttség, dermedtség, az ő kifejezésével *Benommenheit*. Ebből kiindulva, ahogyan azt Agamben szépen végigvezeti, egy *figura etimologica* révén egész fogalomháló épül az állati viselkedés jellegzetességei köré, amelyben az állat viselkedése (*Benehmen*) élesen szembekerül az ember magatartásával (*Verhalten*), bár ez a szembeállítás nyelviileg nemcsak magyarul kítapinthatatlan, hanem németül is, ahogy erre Heidegger maga is kitér.¹⁰ A nyelvi felcserélhetőség miatt Heidegger ki is fejti, mi az az alapvető különbség, ami a két kifejezés eltérő használata mögött áll: az emberi magatartás tett és cselekvés jellegű, míg az állati viselkedést ösztön hajtja, feltevése az állat „magába foglaltsága”: *Das Benehmen als Seinsart überhaupt ist nur möglich aufgrund der Eingenommenheit des Tieres in sich, darin alles und jenes Benehmen möglich ist, als Benommenheit*.¹¹ Az *Eingenommenheit* köznyelviileg elfogultságot jelentene, és bár ez a jelentés itt nyilvánvalóan nem fedi

a Heidegger által megcélzott jelentésréteget, még ebben is megjelenik a fogvatartottság. A passzivitás és bezártság metaforikája óhatatlanul, értelmezési elenpontként hívja elő az aktivitás és a nyitottság képeit. Heidegger ebben az összefüggésben többször is Rilke *Nyolcadik Duinói elégiájával* szembesül, előbb az 1943/44-es *Parmenides* előadássorozatban, utóbb a *Költők – mi végre?* 1946-os tanulmányában. A kulcsfogalom, amellyel a filozófusnak itt számot kell vetnie (s amely Agamben könyvét is ihlette), a nyitott, a *das Offene*. A fogalom ekkorra már középponti szerepet játszik Heidegger gondolkodásában, itt azonban annak költői felbukkanását kell értelmeznie, és nyilvánvalóan nehéz helyzetbe kerül, hiszen bár Heideggertől látszólag mi sem áll távolabb, mint hogy leértékelően viszonyuljon ahhoz a költői beszédhez, amely Derrida szerint gyakorta érzékenyebb a ránk függesztett állati tekintetekre, mint a filozófia hagyománya, Heidegger maga is kontroverziális viszonyban van evvel a hagyománnyal, ugyanakkor mintha itt épp a költőt szorítaná vissza a filozófia előfeltevéseibe. A *Nyolcadik elégia* a következő sorokkal kezdődik:

A teremtmény minden szemével a
Nyitottat látja. Csak a mi szemünk
fordult be mintegy és áll csapdaként
körütte, a kijáratát elállva.¹²

Ennek a verskezdetnek az igazi bravúrja az átfordult hierarchia: olyan képességekkel ruházza fel az állatot, amelyek előlünk el vannak zárva.¹³ És nem mennyiségi jellemzőkről van szó, nem az érzékszervek élességéről, hanem a tapasztalás olyan feltétlenségéről, amely számunkra elérhetetlen. Olyan tapasztalásról, amelyet nem hangol át az „én tapasztalom” kísérszólama. És a korábbiak fényében: olyan képet alkot az állatról, ami a foglyul ejtetttség, az önmagába zártság ellenében a tágasság és szabadság jegyeit viseli magán. Rilke néhány sorral lejjebb nyíltan ki is mondja:

Mert a halált mi látjuk csak. Az állat
szabad, a vég mindig mögötte van,
előtte Isten, és mikor halad,
az öröklétbe halad, mint a forrás.¹⁴

Heidegger számára az *Offene* az *alétheia*, vagyis az igazság görög fogalma, az *Unverborgenheit*, az el-nem-rejtettség felől értelmeződik. Éppen ezért élesen különválasztja a nyitott rilkei tapasztalatát, amely persze valóban nem független a nyugati gondolkodás azon hagyományától, amely a tudat, az én, az appercepció megléte vagy hiánya alapján tesz különbséget ember és állat között, önnön felfogásától, amely a létező mint létező hangsúlyosan ebben a „mint” szerkezetben fel-tároló, világszerű létét kapcsolja a nyitott fogalmához.

Mindvégig hangsúlyozza, hogy mivel Rilke nem az el-nem-rejtettség értelmében vett feltárultságban tekinti a nyitottat, ezért szakadék tátong kettejük látszatra azonos szóhasználatát mögött. Még a szembeállítást sem engedi meg, mivel annak is valamiféle közös terület a feltétele, ahol a szembeállítás egyáltalán megtörténhet. „Éppen ez hiányzik itt. A 19. századi biologizmust és a pszichoanalízist megalapozó metafizika, tehát a teljes létfeledettség metafizikája a forrása a lét törvényei teljes félreismerésének, aminek végső következménye a „teremtmény” vagyis az állat szörnyű [*ungeheuerliche*] emberiesítése és az ember ezzel együtt járó állativá tétele.”¹⁵ Érdekes módon ebben a szövegben mégis megengedi legalább a rilkei nyitottnak egy köznyelvi, de egyben metafizikailag függetlenebb, lényegében térbeli, a végtelent implikáló értelmezését, ahol a nyitott a nyílt felé mozdul, a „nyílt tenger” értelmében¹⁶, hozzáfűzve persze, hogy mindez csak a létezőnek a létezőhöz (nem pedig a léthez) való viszonyában értődik. Később viszont, a *Költők – mi végre?* szövegben, amely számos tekintetben megismétli a *Parmenides* gondolatmenetét, már szigorúbb, segítségül hívva magát a költőt, aki egy levelében értelmezi önnön szóhasználatát: „A »nyitott« fogalmát, amelyet ebben az elégiában javasolni próbáltam, úgy kell értenie, hogy ez helyezi a világba az állatok tudatfokát, anélkül hogy minden pillanatban szembeállítaná őket önmagukkal, mint bennünket; az állat *benne* van a világban; mi *előtte* állunk, azzal a sajátos kifejezéssel és fokozással, amelyet a tudat önmagára vesz. [...] Tehát a »nyitott« nem eget, levegőt és teret jelent, hiszen a szemlélő és az ítéletalkotó számára *azok* is tárgynak bizonyulnak, vagyis »átlátszatlanok« és zártak.”¹⁷ A szigorinak – a talán időközben fellelt és igencsak kapóra jött szerzői értelmezés mellett – persze az is oka lehet, hogy e közvetlenül Hölderlinre utaló írás, amely a *Kenyér és bor* „szüksös időn” feltett kérdését ismétli címében, szükségképpen Hölderlin mögé sorolja Rilket, ahogy persze valószínűleg mindenki mást is: „Hölderlin a költők elől-járója a szükséges időben. Ezért e világkorszak költői közül senki sem előzheti meg őt.”¹⁸ Rilke, úgy tűnik, megmarad a „világéj” költőjének, akinek „költészetében a létező léte a metafizika hagyományának megfelelően világi prezenciaként határozható meg, ahol a prezencia a tudati reprezentációra vonatkozik, viselje bár a tudat a kalkuláló képzelet immanenciájának jellemvonásait, vagy azét a belső fordulatát, amely a szív számára hozzáférhető nyitott felé irányul.”¹⁹ Ez utóbbi megjegyzés, amely burkoltan Pascal Descartes-kritikájára is utal, amire korábban nyíltan is hivatkozott, továbbra is az ész terepén mozog (ahogy Pascal is a szív *raison*-járól beszél, még ha az nála lefordíthatatlan kettősséggel egyszerre jelenti a szív érveit és igazát is), de az emlékezetet jelöli meg annak működési terepeként: „A tárgyi képzelet átfordításában

a bensővé tevő emlékezet mondásának a szív logikája felel meg.”²⁰ Az emlékezet lesz az a töréspont, ahol Rilke elégiája hirtelen fordulatot vesz: a ”tisza, kifelé tekintő” állati lét itt „önmagába fordul”, és elkomorul:

S mégis az állat éberül meleg
lényére nagy bú gondja súlyosul.
Mert hozzá is tapad, mi annyiszor
lenyűgöz minket, – az emlékezés,
hogy az, amire törünk, közelebbi
volt egyszer már, hívebb s végtelenül
gyengédebben kötő.²¹

Ez az emlékezés sem tudatos persze, inkább felderengően nosztalgikus karakterű, és furcsa mód mintegy mikrokozmosz: nem a nyitott, a tágas kozmikus teljessége, épp ellenkezőleg: a biztonságosan magába zárt és elrejtő, tojás és anyaöl. Ebben a kettősségben egyesül újra állat és ember a logosz „birtokolni-tudása” mentén kettéválasztott birodalma, nem a tárgyiasítás, a közös „világ”, hanem a megtörtség, kísértő otthontalanság és szenvedni-tudás közössége alapján. A „tudnak-e szenvedni” kérdése visszatér. Ennek a megtörtségnek a képe Rilke legmegrendítőbb metaforáinak egyikét hívja életre az elégia végéhez közeledve:

És mily zavart a méhből származó,
ha repülnie kell. Önnön magától
riadtan cikázik a légen át,
mint csészén a törés. A denevér
von így nyomot az este porcellánján.²²

Bár ebben az írásban nem lehet cél diszkurzív eszközökkel a költői szöveg költőiségének mélyére hatolni, elég teret engedni működésének, annyit talán mégis érdemes megjegyezni, hogy e metaforában a denevér „kettős természete” burkoltan utal az ember kettős természetére is, annak inherens kockázatára és belső feszültségeire, ahogyan röptének tört pályája azokat a rejtett feszültségeket hozza felszínre, amelyek a csésze – a metafora alapképzetének megfelelően a gyöngyházszínből fénylő alkonyi égre vetített – porcellánjában is dolgoznak a mélyben. És ugyanennek a metafora-építménynek egyes elemei visszhangzanak két sorral lejjebb:

Csordultig tölt. Rendezzük. Szétesik.
Újra rendezzük s szétesünk magunk.²³

Segítene ezen a „pathei mathos”?

JEGYZETEK

- 1 Giorgio Agamben: *L'aperto*, Bollati Boringhieri, Torino, 2002, 33.o.
- 2 Jacques Derrida: *L'animal que donc je suis*, Éditions Galilée, Paris, 2006.
- 3 Montaigne: *Esszéik II*, Jelenkor Kiadó, Pécs, 2002, 144.o., Bajcsa András fordításának felhasználásával fordította Csordás Gábor
- 4 Giorgio Agamben: *Infanzia e storia. Distruzione dell'esperienza e origine della storia*, Giulio Einaudi Editore, Torino, 2001, 12.o.
- 5 Uo.
- 6 Derrida: l.m. 48.o.
- 7 Arisztotelész: *A lélek*, III.4., in: Uő: *Lélektudományi írások*, Európa Könyvkiadó, Budapest, 1988, 123.o. sk, fordította Steiger Kornél
- 8 l.m. III.5., 128.o.
- 9 Az etológia ugyanezt kiváltónak (*releaser*) vagy kulcsingernek hívja.
- 10 Martin Heidegger: *Die Grundbegriffe der Metaphysik. Welt – Einsamkeit – Endlichkeit*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1983, 346.o.

- 11 l.m. 347.o.
- 12 *Mit allen Augen sieht die Kreatur/das Offene. Nur unsre Augen sind/wie umgekehrt und ganz um sie gestellt/als Fallen/rings um ihren freien Ausgang.* (A magyar fordítás Vajda Endrétől származik)
- 13 Ezzel természetesen Heidegger is tisztában van, v.ö. Heidegger: *Parmenides*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1992, 229–30.o.
- 14 *Ihn sehen wir allein: das freie Tier/hat seinen Untergang stets hinter sich/und vor sich Gott, und wenn es geht, so gehts/in Ewigkeit, so wie die Brunnen gehen.* (Keresztury Dezsőnek is van egy közkeletű fordítása, amely költőileg kevesebbet őriz Rilke nyelvi feszességéből és néha hermetikus zártágából, kollokvialisabb és magyarzóbb, ebben az esetben azonban talán megvilágító is lehet: *A halált* csak mi látjuk; követi/csupán veszta a szabad állatot, /előtte mindig lsten van, s ha megy,/mint a vizek, a végtelemben fut.
- 15 Heidegger, i.m. 226.o.

- 16 Uo.
- 17 Heidegger: *Költők – mi végre?*, in Uő: *Rejtekutak*, Osiris Kiadó, Budapest, 2006, 248.o, ford. Schein Gábor
- 18 l.m. 278.o.
- 19 l.m. 270.o.
- 20 Uo.
- 21 *Und doch ist in dem wachsam warmen Tier/Gewicht und Sorge einer großen Schwermut./Denn ihm auch haftet immer an, was uns/oft überwältigt, – die Erinnerung,/als sei schon einmal das, wonah man drängt,/näher gewesen, treuer und sein Anschluß/unendlich zärtlich.*
- 22 *Und wie bestürzt ist eins, das fliegen muß/und stammt aus einem Schooß. Wie vor sich selbst/erschreckt, durchzuckt die Luft, wie wenn ein Sprung/durch eine Tasse geht. So reißt die Spur/der Federmaus durchs Porzellan des Abends.*
- 23 *Uns überfüllt. Wir ordnen. Es zerfällt./Wir ordnen wieder und zerfallen selbst.*

EGY UTOLSÓ MOHIKÁN

A paphosi későantik amuletről*

A híd túl messze van.” A kórboncnoki pontossággal megfogalmazott mondat, amellyel egy brit tábornok az arnhemi Rajna-híd elfoglalásáért 1944 őszén megívott hadművelet¹ kudarcát összegezte, sokunkban Tatár György azonos című írását is felidézi.² A tanulmány a szövetségesek katasztrofális vereségének metaforájából kiindulva fogalmazza meg a Szentély pusztulása után kialakuló rabbinikus zsidóság és a korai kereszténység teológiai pozícióját – és egyben irányt mutat, számomra máig érvényes módon, egy ideális, a zsidóságot testvéreknek elfogadó keresztény nézőpont számára.

„A világvégi győzelembe vetett vallásos hit, amely előszeretettel alkalmaz katonai metaforákat, a fenti történeti epizódot könnyűszerrel át képes fogalmazni saját képvilágára. Eszerint a háború lépésről lépésre való végigharcolásába belefáradt türelmetlenség roppant lendülettel előreveti magát az időben, egészen a célig. A céllal így egyidejűvé vált élcsapat feladata immár nem más, mint összeszorított foggal addig tartani ezt a végső hídfőállást, míg a türelmes idő – a maga megszokott történelmi tempóját követve – utol nem éri az élvonalban harcolókat, és ki nem szabadtítja őket az idő végpontján tapasztalható apokaliptikus nyomás alól.”

Ilyen teológiai végső harcra került sor a korai császárkorban, de az idők végezte nem jött el.

„A végidő e beomlott hídjáról két embercsoport vonult vissza, hogy szemlét tartson az immár közönséges időbeli romok fölött, az új helyzetet felmérendő. Az egyik a rabbinikus judaizmus útjára lépő farizeusoké... a másik csapat a korai keresztényeké.”

Ez a háborús kép egy további kérdést is magában rejt: hogyan alakult azok sorsa, akik az üdvtörténeti világok háborújában a „polgári lakosságot” jelentették? A római birodalom társadalmának azt a ’pogány’³ rétegét, amelyik a pusztá kultuszgyakorlásán túl alakítója is volt a római vallásnak. Amelyik nem fogadta el, hogy különbség volna tehető ’hamis’ és ’igaz’ vallások között,⁴ és az utóbbiakat, Pál apostollal egyetértve, „balgaságnak” tekintette. A teremtés és megváltás viszonyának végső kérdéseire adott lehetséges válaszok helyett – amelyek között legfeljebb jottányi különbségeket láthatott – csupán meg akarta tartani a saját, jobbára evilágra összpontosító hagyományait. Nem csak olyan értelmiségiek sorolhatók ide, mint Kelsos, Porphyrios vagy Macrobius, a pogány teológia kiemelkedő *auctorai*; ez a réteg sokkalta szélesebb volt, mint korábban gondolták. Napjaink vallástörténeti kutatásainak egyik fontos eredménye ugyanis annak belátása, hogy a klasszikus ókor kultúrái nem tudtak vallás és mágia antagonisztikus kettőségeről – a különbség véleményes volt („ami neked mágia, nekem vallás”).⁵ Ebből adódott a felismerés, hogy a valláshoz tartozó különféle mesterségek kö-

* Az írás annak a tanulmánynak a jelentősen átdolgozott változata, amelyet Endreffy Katával (Elte, Palladion) készítettünk a paphosi amuletről.

zött sem húzódtak tiszta határok. A forrásokból ismert számtalan megnevezés (*magus, mathematicus, astrologus, Chaldaeus, philosophos, haruspex, sophistes, prophétés, goetés, agyrtés...*) és tevékenység (gyógyítás, halottlidézés, ördögűzés, jóslás, álomfejtés, tisztító szertartások, a túlvilági élet reményének hirdetése...) nem élesen elváló foglalkozásokra utal. Sokkal inkább különféle nézőpontokból tekint ezek művelőire, akiknek közös jellemzője, hogy nem állt mögöttük valamely intézmény (szentély, papi testület) legitimáló ereje. Önállóak, függetlenek voltak, befolyásukat és megélhetésüket önerőből kellett biztosítaniuk a birtokukban lévő, vagy ilyennek állított tudás, képességek, az általuk elvégzett rítusok, saját tanításaik hatása, vonzereje révén. A kutatók a „szabadúszó vallási szakember”⁶ gyűjtőfogalmába foglalták őket, tehát olyan közös és semleges néven, ami nem akar eleve értékelő különbséget tenni kókler és mester között. Ennek a rétegnek hosszú története van az antik Mediterráneumban,⁷ de a római császárkor kezdetére elképesztően megnőtt a jelentősége.

A „polgári lakosságra” vonatkozó kérdés jámbornak tűnhet, mert hatalmas méretű, végtelen forrásanyaggal gazdálkodó szaktudományok területén található. Ám a római vallás kutatói közismerten más szemmel néznek tárgyukra, mint például a keresztény teológia felől érkezők. Az egyik az antik vallás történetének izgalmas korszakát látja a Krisztus születése utáni századokban; mások inkább a végső válságát. Pál, „a tizenharmadik apostol” vallástörténész szemmel nézve beilleszthetőnek bizonyult a sikeres szabadúszó vallási szakemberek sorába.⁸ Az istenek kultuszainak résztvevői, akik az akkor már egységessé vált görög-római kultúrában éltek, tekinthetők megváltásra szoruló vagy azt éppen megátalkodottan elutasító pogányoknak is, akik görcsösen ragaszkodnak a maguk mágikus, babonás képzetéhez. Keserves lassúsággal alakul csak az a nyelv, amellyel az érintett tudományok kutatói egyaránt képesek volnának leírni, hogy milyen látvány tárul a szemük elé, amikor az antik vallásokat személik. Mindeközben egyre jobban látszik, ’pogányság’ és ’kereszténység’ küzdelme egyáltalán nem monolit táborok harca volt, mint feltételezni szokták.⁹

Raadásul a „polgári lakosságról” főleg a keresztény irodalomból tájékozódhatunk. Csak a példa kedvéért: mintha az apostolok alakját a parioni Peregrinos-Próteusról tudottakból kéne rekonstruálnunk. Ő a középső császárkor kókler *philosophos*ainak egyik mintapéldája, hála Lukianos vitriolos esszéjének,¹⁰ bár elismerő források is maradtak fenn róla.¹¹ Ez a gazdag családból származó férfi Kr. u. 144 körül, talán Caesarea Maritimában bekerült egy zsidó-keresztény közösségbe, amelynek rövid időre nagyhatású szellemi vezetője lett. Miután bebörtönözték, társai mártíromságra készen tettek meg mindent a kiszabadításáért. Az-

tán rajtakapták, hogy vét a rituális szabályok ellen, és szakítottak vele. Peregrinos-Próteus *kynikos* vándorfilozófusként folytatta pályáját – megterése nem bizonyult időtállóknak.¹² Aztán a kései ókorban,¹³ miután a kereszténység győzedelmeskedett, és a zsidóság bezárkózott a Törvény falai mögé, még kevesebbet tudunk a „polgári lakosságról” – a legkevesebbet pedig azokról, akik nem *auctorként* működtek; fennmaradtírások híján jobbára arc nélküli, homályba vesző alakok.

Lassan körvonalazódik azonban egy forrástípus, ami új lehetőségeket kínál a megismerésükre: a késő-antik amulettek. Némelyikük régóta ismert, sok csoportjukat viszont csak napjainkban azonosítják. Csupán mostanában kezdünk ráébredni, hogy önálló kategóriába rendezhetők, és elemzésük tág horizontot nyithat. Annyiban is „polgáriak”, hogy a bennük rejlő vallási energiákat békés célokra használták fel,¹⁴ hogy biztosítsák viselőjük személyes boldogulását; nem teológiai küzdelmek harcosai. Közvetlenül és nem ellenfelek híradásain keresztül látjuk őket. Nem nagyszabású gondolati ívek, csupán régmúlt életek szilánkjai; mégis feltárnak atomnyi darabkákat hajdan volt világukból – *ad hominem* hasonlatként: amiként *A pármái kolostor főhőse*nek, Fabrizio del Dongónak a Waterloo-i csataterén szerzett élményei a Napóleon-kori Európa történetéből.

Közéjük tartozik az itt bemutatott amulett (1–2. kép). 2011-ben került elő Cipruson, a Nea paphosi lengyel ásatáson. A római agorán, a Keleti porticus 5. számú helyiségében találták, de egy későbbi rétegben, amikor a házat már nem használták.¹⁵ Az ásatási jelentések Kr. u. 450–550 közé kelteztek ezt a réteget.¹⁶ Sötétszürke üledékes kőből¹⁷ készült, nagyméretű, ovális alakú, mindkét oldala lapos és közel azonos nagyságú. Bár ketté van hasadva, és látható a peremén néhány apró sérülés, valamint egy kisebb hiány a feliratos oldal alján, lényegében ép. Felülete tiszta, sértetlen, a vésetek jól kivehetők. Ép állapota jelzi, hogy nem használták hosszú időn át. Az amulett tehát valamikor a Kr. u. 5–6. század fordulójának évtizedeiben készült.¹⁸

Egyik (A) oldalát képek borítják (1. kép). Alul kitátozott szájú krokodilt látunk (csak a mellső lábait jelölték), fölötte függőleges vonalakkal tagolt bárkát, a taton két kormánylapáttal: a hajó jobbra tart. Fedélzetén múmia fekszik – ez tehát az egyiptomi halotti bárka hagyományos ábrázolása. Fölötte, középen, ülő alakot látunk: jobb kezét a szájához emeli, baljában hosszúkás, enyhén kiszélesedő, egyenes vonallal tagolt és ívben záródó tárgyat fog. Az amulett bal szélén, a kormánylapátok fölött sugárkoszorús madár áll kör alakú véseten, fölötte félhold, benne pont. A másik oldalon, a hajóorr fölött felállított múmia látható. Mindkét keze szabad: a balt lefelé tartja, jobbát a szájához emeli. Elötte karikába összetekeredő kígyó ágaskodik; fölötte hatágú csillag, a közepénél kétoldalt egy-egy

ponttal. A képmezőt az amulett peremén körbefutó horony határolja.

A másik (B) oldalon görög betűk sorozata olvasható, nem alkotnak értelmes szöveget (2. kép): ιαεω / βαφρενεμ / ουνοθιλαρι / κνιφιαεεε // αιφινκιραλ / ιθονυομε / νερφαβω / εαι.

A leírás alapján a kívülálló aligha gondol másra: ennek az égvilágon semmi értelme sincs – bár talán eszébe jut: egy teológiai szöveg értelmezésének is lehet fáradtságos az útja. Az amulettet kommentáló kutatók¹⁹ is így vélekednek: „The depiction is fairly unskilled and schematic. It is iconographically based on Egyptian sources, but these sources were not fully understood by the creator of the amulet. As a result, various misinterpretations and irregularities arise.”²⁰

A darab jelentősége akkor válik világossá, ha megpróbáljuk elhelyezni a rokon amulettek kontextusában. Két tárgycsoportot szoktak itt megemlíteni, érdemes pontosan meghatározni, melyikhez hogyan kapcsolódik.

Az első az úgynevezett varázsgemmáké.²¹ Ez a név mintha az amulett szinonimája volna, ám csupán a számtalan típus egyikét jelenti: az ókori talizmánok technikailag legfejlettebb, mert a legtöbb összetevőt felhasználó csoportját. Ezek a gemma-amulettek a drágakő, a rávésett és performatív módon használt, a klasszikus ókor számos kultúrájából mozgósított képek és szövegek egyesített hatalma révén igyekeztek segíteni viselőjüket, hogy egészséges, sikeres legyen, hogy boldoguljon az életben. Általában nem önmagukban hatnak, hanem rituális eljárás, *praxis* (mágikus praktika) tartozékai. Fontos jellemzőjük, hogy egyben ékszerek is, tehát nem okkult tudás letéteményesei: legtöbbjük gyűrűbe, függőbe foglalt drágakő. A vizuális kultúra

részei voltak – ez élesen megkülönbözteti őket a szöveges amulettektől.²² A típus a Kr. u. 1. század végén jelent meg, és nagyon népszerű volt a Kr. u. 2–3. században – mintegy ötezer²³ példányt ismerünk szerte a római birodalomból (3. kép). A paphosi amulett közeli rokona a varázsgemmáknak: szöveges és képi motívumai mind beletartoznak az onnan ismert készletbe, együttesen pedig csak ott fordulnak elő.

Ez a kapcsolat határozza meg az amulett elemzésének módszerét: a rákarcolt motívumokat a varázsgemmák kontextusában kell vizsgálni, és a tárgycsoport egészéhez mérve értelmezni. A varázsgemmák *corpusa* ugyanis egymáshoz lazán kapcsolódó csoportokból áll, amelyek mögött nem áll szent könyv, követendő tanítás, vagy intézmény által képviselt *auctoritas*.²⁴ A gemmákat megtervező ’varázslók’ tudásuk, képességeik szerint készít(t)ették el amulettjeiket, saját elképzeléseik szerint, vagy mintául szolgáló források: szöveges „receptgyűjtemények”²⁵ vagy kész gemmák alapján. Ezért az egyes motívumokat csakis a hasonló képelemek kontextusában, ikonográfiai sorozatokba rendezve lehet értelmezni.²⁶

A paphosi amulett motívumainak zöme az eddig megállapítottnál jóval szorosabban követi a varázsgemmákat. A madár²⁷ pontosan azonosítható: fénix.²⁸ A fejét sugárkorona övezi, ami – a varázsgemmákon szokásos módon – hét sugárból áll. Még beszédesebb a madár lába alatt lévő kör, amelyre az eddigi leírások nem tértek ki: a fénixszel együtt jelenik meg egy több mint húsz példányból álló gemma-sorozat.²⁹ A gömb/tojás + fénix ikonográfiai szintagma itt arra a mítoszra utal, amellyel először Hérodotosnál találkozunk a Kr. e. 5. század közepén. Eszerint a *phoenix* myrrhából készített tojásba rejti apja holttestét, és elröpül vele Héliopolisba, ahol eltemeti a napisten templomában.³⁰ A történet csak századokkal később bukkan fej újra, az említett,

alighanem a Kr. u. 2. században készült amuletteken – ezek a legkorábbi ismert ábrázolásai. A legkésőbbi pedig a paphosi darab, Hérodotosztól immár évezrednyi távolságra.³¹ A képpár itt nem középponti motívum, hanem a képelemek egyike – az amulett csak utal a történetre, nem ezt meséli el.

A bárkát tagoló függőleges vonalak is jelentést kapnak a gemma-amulettek alapján: így szokták ott jelezni, hogy a hajó papiruszból készült.³²

Feltételeken a gyógyó is azonosítható: Chnoubis lehet, a varázsgemmák egyik főszereplője.³³ Az ő sajátos jellemzője ez az összetekeredett és felmagasodó testtartás (bár egyéb alakban is előfordul). Másrészt viszont sugárkoronával³⁴ és a legtöbbször oroszlánfejjel³⁵ ábrázolták. A paphosi motívum valószínűleg Chnoubis egyedi ábrázolásának tekinthető.

A hajóorr fölött álló alak egyedi, nem ismerem párját. A szájához emeli a jobb kezét – ez a gyermek napisten, szokásos nevén Harpokratés³⁶ jellegzetes mozdulata,³⁷ Hasonlít azonban a bárkán fekvő Osiris-múmiához is: egyezik a lefelé keskenyedő geometrikus alakzattól álló test, a felületet borító és a múmiapólyát jelző ferde rácsminta, valamint a vastag lábfej-rész megmintázása is. A motívum tehát két isten jellemző vonásait mutatja. Ez a kompozit, két alakot egygé ötvöző és az antik ikonográfiában amúgy ritka komponálásmód szintén jól ismert a varázsgemmákról.³⁸ Arra viszont nem tudok példát, hogy Harpokratés Osirissal alkosson ilyen párt; ez a képelem a paphosi amuletten tűnik fel először.³⁹

A gemma felső sávjában lévő alakot széken ülő Harpokratésként azonosították.⁴⁰ Ez is a szájához emeli a kezét, ami valóban a gyermekisten par excellence motívuma. Ruhát visel, ami csak elvéve fordul elő az isten ábrázolásain: csupán kétszer a lótuszvirágon ülő típus mintegy négyszáz gemmája között.⁴¹

Széken ülő Harpokratést viszont nem ismerünk,⁴² a „bútort” a szkhémához tartozó lótuszvirág variánsaként értelmezem. A szokásos oldalsó bimbó-pár ugyan hiányzik, de ez előfordul varázsgemmákon is.⁴³ A felső, tölcsér alakú rész egyedi vonással bővül: a felső szélét négy kis karika díszíti: a virág termését jelezhetik magokkal, ahogyan graeco-egyiptomi terrakottákon is.⁴⁴ Az amuletról közölt egyetlen fényképen kivehető a szirmokat jelző vékony vésetek sora is. A lótusz alatti vonal ívelt: talán az ősdombra utal.⁴⁵

Nehezebb az isten bal kezében lévő tárgy meghatározása.⁴⁶ Alakra bunkósbotra hasonlít, és a gyermek napistent ábrázolták is ezzel a héraklési képelemmel;⁴⁷ ám a lótuszvirágon ülő szkémát bunkóval nem ismerjük varázsgem-

mákról, és egyébként is ritka.⁴⁸ Az amuletteken a szokásos osoron kívül még két képelem szokott előfordulni: bőségsszaru⁴⁹ és lótuszbimbó,⁵⁰ ami érmeiken is megjelenik.⁵¹ A tárgy egyikhez sem hasonlít; néhány gemmán persze a véset túl sommás a kérdés eldöntéséhez.⁵² A varázsgemmák felől nézve tehát a tárgy leginkább lótuszvirág lenne, a „mihez hasonlít leginkább?”-kérdésre pedig a bunkó a válasz. Az előbbi esetben a mester ritka, az utóbbiban eddig ismeretlen megoldást választott. A kérdést egyelőre érdemes nyitva hagyni.

A paphosi amulett képelemeinek mindegyike összekapcsolható tehát a varázsgemmák graeco-egyiptomi rétegével, és egyúttal számos egyedi megoldást is mutat.

A másik oldalra írt 59 betűt nem találomra karcolták be; kombinációjuk gyakori a *magica* forrásai között, már az ókorban is saját neve volt: *Iaeó-logos*,⁵³ Palindrom, tehát a középső, 29. ypsilontól jobbról és balról olvasva azonos. A paphosi egyetlen betűben eltér a formula szokásos változatától,⁵⁴ de a palindrom így is hibátlan maradt (és a 'varázsigék' alakját amúgy sem feltétlenül tekintették szentírásnak).⁵⁵ Az *Iaeó-logos* csakis a beavatottak: a *magos* és istene számára hordoz jelentést, kívülállók számára pusztán betűhalmaz – egy varázsigének éppen ez a dolga. Némelyikük jelentése egy másik kultúra felől nézve tüstént világossá válik (a *Halló Központ* gyereknév csak Arthur király Mark Twain által elképzelt udvarában hangzik értelmetlennek),⁵⁶ zömük inkább kulturális iránymutatóként szolgál (mint a latinosan csengő, lebegést előidéző *vingardium leviosa* a Harry Potter-ságában). Az ókori varázsigék héber és egyiptomi hangzásúak, de lefordításuk egyelőre vakmerőséget követel.⁵⁷ Azt *Iaeó*-formuláról megállapították, hogy főleg napistenek kontextusában fordul elő.⁵⁸

Fizikai jellemzői viszont elválasztják a paphosi amulettet a varázsgemmáktól: puha, üledékes kőből készült, nem drágakőből; díszítését nem marófejjel vésték, ha-

3.

4.

nem hegyes tárggyal karcolták be. A legfontosabb különbség a keltezés. A varázsgemmák virágkora ugyanis véget ért a Kr. u. 3. század végén; utána minden megváltozott. A vallási erőviszonyok egyre inkább a kereszténység javára tolódtak el – küszöbön állt a constantinusi fordulat –, a glyptika mestersége pedig a Kr. u. 4. századra szinte kihalt a római birodalomban.⁵⁹ Amulettekre azonban továbbra is volt igény.

A folytatás az új helyzethez igazodott.⁶⁰ Maroknyi gemmaműves a régi technikával készített amuletteket, de motívumkészletét a korhoz igazította. A késő-antik amulettek úttörő kutatója, Jeffrey Spier csak huszonnégy „keresztény varázsgemmát” talált, amelyeken keverten fordulnak elő, különböző arányban, ’keresztény’ és ’pogány’ motívumok.⁶¹ Az utóbbiak zöme bibliai név (Iaó, Sabaóth, Adónai, angyalnevek), amelyeket a *magica* ’pogány’ forrásaiban varázsigének szoktak nevezni. Graeco-egyiptomi istenalakokat mindössze négy darabon látunk.⁶² Egy másik az előzőhöz sokban hasonlító csoportot „zsidó varázsgemmának” határozott meg.⁶³ A Kr. u. 4. századtól nem ismerünk biztosan keltezhető, tisztán ’pogány’ drágakő amuletet.⁶⁴

Mások egyszerűbb technikával készítettek talizmánokat, amelyhez nem volt szükség egy gemmaműves (*sculptor*) szaktudására és felszerelésére: puha, könnyen megmunkálható kövekből, bekarcolással. Motívum-készletüket ők is zömmel a kor realitásaihoz igazították, de sokban folytatták ’pogány’ elődeik hagyományát.⁶⁵ Talizmánjaik jóval kisebb területeken terjedtek el, mint a varázsgemmák. Azt a csoportjukat ismerjük a legjobban, amelyik *Syria-Palaestina* területén volt népszerű a Kr. u. 5. század vége táján: a több mint harminc ide tartozó példány mindegyikét ebben a régióban találták (4. kép). Mindkét oldaluk díszített,

a szöveg a görög mellett héber is lehet, illetve mindkettő pszeudo változatai.⁶⁶ A képmotívumok zöme a bibliai hagyományba tartozik; gyakori téma Izsák feláldozása, Lázár feltámasztása, Dániel és a babylóni sárkány deuterokanonikus története. A legtöbbször előforduló motívum azonban a kígyólábú szkhéma (*Anguipes*), a varázsgemmák kiugróan leggyakoribb típusa, ami tehát ugyanúgy könnyen beilleszthetőnek bizonyult az új környezetbe, mint az említett bibliai nevek.⁶⁷ Jeffrey Spier azonosított még egy feltehetően Egyiptomban működő műhelyt is, illetve további öt darabot, amelyek készítése helye egyelőre ismeretlen.⁶⁸ A tárgycsoport egészét általános megfontolások alapján a Kr. u. 5–6. századra datálta – a paphosi amulett most régészeti érveléssel támasztja alá a keltezését.

A fentiekből már kirajzolódik a paphosi amulett mesterének néhány vonása. Kézművesként igazodott kora technikai lehetőségeihez: az akkoriban szokásos anyagból, formában és eljárással készítette el amulettjét. Nem függőnek szánta, hiszen nem lyukasztotta át.⁶⁹

Amulett-tervezőként merész utat választott: folytatta az akkor már jó évszázada lényegében megszűnt ’pogány’ hagyományt. Olykor részletekbe menő pontossággal követte mintáit, mint a globuson álló, hét sugaras főnix, vagy a papiruszbárka esetében. ’Keresztény’ motívumokat egyáltalán nem használt fel. Érdeemes két további jellemzőjét is kiemelni.

Az egyik, hogy új megoldásokkal is kísérletezett. Osirist és Harpokratést egyetlen kompozit alakká ötvözte a varázsgemmákról ismert, de az antik művészetben ritka megoldással. Egyedi a Harpokratés kezébe adott tárgy is. Stílusa, ami eddig lesújtó kritikákat kapott,⁷⁰ szintén egyéni, és jól megkülönböztethető attól a három korabeli amulett-készítő mestertől, akik-

nek a munkássága kezd körvonalazódni.⁷¹ Velük ellenében nem próbálta az alakok plaszticitását a felületek kiválásával érzékeltetni, nem akart gemma-jellegű amulettet csinálni. Egyszerű körvonalrajzzal dolgozott, a különböző szélességű vonalak révén ügyesen jelzett hangsúlykülönbségeket. Díszítésül csak rovátkolást használt. A betűket biztos kézzel karcolta be. A klasszikus görög emberábrázolási hagyomány iránt közömbös volt – a polykleitosi minták akkoriban nemigen hatottak –, de alakjait tisztán rakta össze, zömmel elemi, geometrikus formákból. A kompozíció rendezett (csak a főnix farka lóg túl a kereten), a krokodil teste ügyesen igazodik a keret és a bárka ívéhez. Minthogy a stílus nem követi a varázsgemmák mintáit, a mester inkább rajzos, szöveges forrásokból dolgozhatott, mintsem régi amulettek alapján.⁷²

Messzebbre mutat a másik jellemző: új kompozícióvá rendezte a motívumokat, amelyeket koherensen válogatott össze: mindegyik a graeco-egyiptomi módon⁷³ ábrázolt napistenhez kapcsolódik. Őt jelenítik meg, különféle alakokban. Szerepelnek itt az éjszakai útját járó Nap képei (Osiris és a krokodil, amelynek alakját a napisten az éj egyik órájában magára ölti), hangsúlyt kap az isten átváltozása (a phoinix a myrrhatojásra utaló karikával és talán az Osiris-Harpokratés kettős) és

újjászületése (a lótuszvirágon ülő napgyermek) végül talán a diadalmas isten (Chnoubis) is.⁷⁴

A napteológiához tartozó, sajátos szempontok alapján összeállított graeco-egyiptomi képek egyedi kombinációja aligha magyarázható mással, mint a mintául szolgáló varázsgemmák esetében. Az amulettre karcolt motívumok az isten megidézésére szolgáltak, akitől a *magos* segítséget kért. A talizmánnal együtt tehát egyszerre új *praxist* hozott létre. Hogy mit szeretett volna elérni, nem tárul fel. Ókori források szerint a főnixes varázsgemmák az emésztést segítették, Chnoubis bel- és nőgyógyászati 'mágikus' segédeszközök főszereplője, a lótuszvirágon ülő Harpokratés pedig a szerelmi vágy felébresztését szolgálta.⁷⁵ De mindez csak találgatás, hiszen a paphosi amulett egyedi darab.

Normatív szemléletű kutatók – láttuk – félreértésnek és ügyetlenségnek értékelik mindezt, a hagyomány hanyatlásának.⁷⁶ Magam inkább azt emelem ki, hogy a mester egy régen lejárt hagyományt igyekezett megújítani. Alkotó módon látott hozzá: úgy folytatta elődei munkáját, hogy közben igazodott saját korának igényeihez, adottságaihoz is. A ma ismert legkésőbbi klasszikus 'pogány' amulett készítője volt; egy utolsó mohikán.

BIBLIOGRÁFIA

Alexandra 2015

The Paphos amulet: a reinterpretation. Otherwise blog, 2015. VIII. 23. <https://otherwiseways.wordpress.com/2015/08/23/>.

Arslan, E. 2021. „Abraxas’ a Cafarnao. Anticipazioni sugli amuleti nel deposito sotto la pavimentazione della sinagoga”. *Vjesnik Arheološkog muzeja u Zagrebu* 54, 123–138.

Betegh G. 2013. „A magos, a halandók és az istenek. Mágia és a mágus az archaikus és a klasszikus kori görög kultúrában”. *Nagy* 2013 II, 477–489.

Bonner, C. 1950. *Studies in Magical Amulets, chiefly Graeco-Egyptian*. Ann Arbor.

Bremmer, J. N. 2007. „Peregrinus’ Christian Career”: A. Hilhorst – É. Puech – E. Tigheelaar (szerk.), *Flores Florentino. Dead Sea Scrolls and Other Early Jewish Studies in Honour of Florentino García Martínez*. Leiden–Boston, 729–747.

Bremmer, J. N. 2017. „Lucian on Peregrinus and Alexander of Abonuteichos: A sceptical view of two religious entrepreneurs”: Gordon–Petridou–Rüpke 2017, 49–78.

Buchholz, R. 2018. *Die ‚Mosaïsche Unterscheidung und ihr Preis‘. Zu Jan Assmanns Unbehagen im biblischen Monotheismus*. Lecture Koblenz Synagogue, November 30, 2015. Aktualisierte Fassung März 2018. (<https://www.academia.edu/19355874>).

Burkert, W. 1992. *The Orientalizing Revolution. Near Eastern Influence on Greek Culture in the Early Archaic Age*. Cambridge MA – London.

CBd. The Campbell Bonner Magical Gems Database (Cbd.mfa.hu).

Dasen, V. – Nagy, Á. M. 2012. „Le serpent léontocéphale Chnoubis et la magie de l’époque romaine impériale”: *Anthropozoologica* 47/1, 291–314.

Dasen, V. – Nagy, Á. M. 2019. *Gems*. D. Frankfurter 2019, 416–455.

de Bruyn, Th. 2017. *Making Amulets Christian. Artefacts, Scribes, and Contexts*. Oxford.

Delatte, A. – Derchain, Ph. 1964. *Les intailles magiques gréco-égyptiennes*. Paris.

Endreffy K. – Nagy Á. M. – Spier, J. (szerk.) 2019. *Magical Gems in their Contexts. proceedings of the International Workshop held at the Museum of the Fine Arts, Budapest, 16-18 Februar 2012*. Roma.

Endreffy K. – Nagy Á. M. 2020. „‘Apolony apo pankakou!’. A Recentlysurfaced Magical Gem”: G. Rocca – G. Bevilacqua (szerk.), *Gift of a Book. Studi in memoria di David Jordan, Alessandria*, 159–192.

Faraone, Chr. A. 1995. „The Mystodokos and the Dark-Eyed Maidens: Multicultural Influences on a Late-Hellenistic Incantation”: M. W. Meyer – P. A. Mirecki (szerk.), *Ancient Magic and Ritual Power*. Leiden, 297–333.

Frankfurter, D. (szerk.) 2019. *Guide to the Study of Ancient Magic*. Leiden–Boston.

Geissen, A. – Weber, M. 2006. „Untersuchungen zu den ägyptischen Nomenprägungen VI: 5.–6. Unterägyptischer Gau und die Stadt Naukratis”: *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik* 155, 271–300.

Gianobile, S. 2002. „Medaglioni magico-devozionali della Sicilia tardoantica”: *Jahrbuch für Antike und Christentum*, 45, 170–201.

Gordon, R. – Petridou, G. – Rüpke, J. (szerk.) 2017. *Beyond Priesthood. Religious Entrepreneurs and Innovators in the Roman Empire*. Berlin–Boston.

Graham, L. D. 2021. The iconography on the Paphos IAEW-amulet may draw upon the apotropaic ‘All-Suffering Eye’ motif. *Academia Letters*, Article 1256. <https://doi.org/10.20935/AL1256>.

Harley-McGowan, F. 2019. „Jesus the Magician? A Crucifixion Amulet and its Date”: Endreffy–Nagy–Spier 2019, 103–116.

Henrich, P. et al. (szerk.) 2022. *Der Untergang des Römischen Reiches*. Darmstadt.

Kajzer, M. – Marzec, E., 2020. „Hellenistic and Roman Table Wares”: *Papuci-Wladyka* 2020, 249–277.

- Kornbluth, G. 1995. *Engraved gems of the Carolingian Empire*. University Park.
- Kotansky, R. 1994. *Greek Magical Amulets. The Inscribed Gold, Silver, Copper and Bronze Lamellae*. Opladen.
- Kotansky, R. 2017. „The Magic ‘Crucifixion Gem’ in the British Museum”: *Greek, Roman, and Byzantine Studies* 57, 631–659.
- Kotansky, R. 2019. „Textual Amulets and Writing Traditions in the Ancient World”: *Frankfurter* 2019, 507–554.
- Lavan, L. – Mulryan, M. (szerk.) 2011. *The Archaeology of Late Antique ‘Paganism’*. Leiden–Boston.
- Lecocq, F. 2009. L’iconographie du phénix à Rome, Schedae 2009, Prépublication no 6, Fascicule no 1, 73–106. (https://www.academia.edu/11276879/LECOQC_L_iconographie_du_ph%C3%A9nix_%C3%A0_Rome_).
- Michel, S. 2001. *Die magischen Gemmen im Britischen Museum*. London.
- Michel, S. 2004. *Die Magischen Gemmen. Zu Bildern und Zauberformeln auf geschnittenen Steinen der Antike und Neuzeit*. Berlin.
- Milne, J. G. 1906. „Clay-Sealings from the Fayum”: *The Journal of Hellenic Studies* 26, 32–45.
- Miszak, Ł. 2020. „Stratigraphy and Architecture of the Agora”: *Papuci-Władyka* 2020, 127–184.
- Nagy Á. M. 2012. „The Phoenix class. Commentary ad Bonner, SMA IV 60–61”: <http://cbd.mfab.hu/pandecta/1105>.
- Nagy, Á. M. (szerk.) 2013. *Az Olympos mellett. Mágikus hagyományok az ókori Mediterráneumban I–II*. Budapest.
- Nagy, Á. M. 2019. „Figuring Out the Anguipes Gems, bis: A Statistical Overview”: *Endreffy–Nagy–Spier* 2019, 179–215.
- Papuci-Władyka, E. – Machowski, W. 2016. „Paphos Agora Project. Preliminary Results of the 2011–2012 Seasons of the Jagiellonian University (Krakow, Poland) Excavations”: C. Balandier (szerk.), *Nea Paphos. Fondation et développement urbanistique d’une ville chypriote de l’antiquité à nos jours. Études archéologiques, historiques et patrimoniales*. Bordeaux, 67–77.
- Papuci-Władyka, E. (szerk.) 2020. *Interdisciplinary Research of the Jagiellonian University in Nea Paphos Unesco World Heritage Site (2011–2015) – First Results*. Kraków, 423–424.
- Podvin, J.-L. 2017. „Le succès d’Harpocrate à Nea Paphos”: *Studies in Ancient Art and Civilization* 21, 247–259.
- Quack, J. F. előkészületben. *Beiträge zu den ägyptischen Dekanen und ihrer Rezeption in der griechisch-römischen Welt*.
- Quaegebeur, J. 1987. „Une statue égyptienne représentant Héraclès-Melqart?”: E. Lipiński (szerk.), *Phoenicia ant the East Mediterranean in the First Millennium B.C. Proceeding of the Conference held in Leuven from the 14th to the 16th of November 1985*. Studia Phoenicia V. Leuven, 157–166.
- Quaegebeur, J. 1991. Somtoous l’Enfant sur le lotus”: *Mélanges Jacques Jean Clère*. Lille, 113–121.
- Rózsa, A. 2020. „Gesundheit, Wohlstand und Liebe. Das Sonnenkind auf den Magischen Gemmen”: *Antike Welt* 2020/3, 66–70.
- Sanzo, J. 2017. <https://bmcr.brynmawr.edu/2017/2017.05.18/> (ismertetés, Wendt 2016).
- Shandruk, W. M. 2016. *A Computational Approach to the Study of Magical Gems*. Doktori disszertáció, University of Chicago (<https://knowledge.uchicago.edu/record/468>).
- Śliwa, J. 2013. „Magical Amulet from Paphos with the ιαεω-Palindrome”: *Studies in Ancient Art and Civilization* 17, 293–300.
- Śliwa, J. 2014. „From the world of gnostic spells. The ιαεωpalindrome”: K. Twardowska (szerk.), *Within the Circle of Ancient Ideas and Virtues. Studies in Honour of Professor Maria Dzielska*. Krakow, 221–231.
- Śliwa, J. 2020. „Amulet with ιαεω-Palindrome”: *Papuci-Władyka* 2020, 423–424.
- Smith, M. 1978. *Jesus the Magician. Charlatan or Son of God?* San Francisco.
- Spier, J. 2007. *Late Antique and Early Christian Gems*. Wiesbaden.
- Spier, J. 2011. „Late Antique and Early Christian Gems. Some Unpublished Examples”: Chr. Entwistle – A. Noël (szerk.), *„Gems of heaven”: recent research on engraved gemstones in late antiquity, c. AD 200 – 600*. London, 193–207.
- Tallet, G. 2021. *La splendeur des dieux : quatre études iconographiques sur l’hellénisme égyptien*. Leiden–Boston.
- Tatár, Gy. 1999. „A hid túl messze van”: 2000 11/4–5, 95–98; újra közölve: *A nagyon távoli város*. Budapest 2003, 11–22.
- Tran Tam Tinh, V. – Jaeger, B. – Poulin, S. *Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae* IV (1988) 415–445, s.v. Harpokrates.
- Vitellozzi, P. 2018. „Relations Between Magical Texts and Magical Gems”: S. Kiyarad – Ch. Theis – L. Willer (szerk.): *Bild und Schrift auf ‘magischen’ Artefakten*. (Materiale Textkulturen 19). Berlin–Boston, 181–253.
- Weber, M. – Geissen, A. 2013. *Die alexandrinischen Gaumünzen der römischen Kaiserzeit: Die ägyptischen Gawe und ihre Ortsgötter im Spiegel der numismatischen Quellen*. Wiesbaden.
- Weiss, C. 2017. „Non grylloi, baskania sunt. On the significance of so-called grylloi/gryllii in Greek and Roman glyptics”: B. Van den Bercken – V. Baan (szerk.), *Engraved Gems. From antiquity to the present* (Papers on Archaeology of the Leiden Museum of Antiquities 14). Leiden, 141–153.
- Wendt, H. 2016. *At the Temple Gates: The Religion of Freelance Experts in the Roman Empire*. Oxford.
- Zwierlein-Diehl, E. 2007. *Antike Gemmen und ihr Nachleben*. Berlin – New York.
- Zwierlein-Diehl, E. 2014. „Magical gems in the medieval and early-modern periods : tradition, transformation, innovation”: V. Dasen – J. M. Spieser (szerk.), *Les savoirs magiques et leur transmission de l’antiquité à la Renaissance*. Firenze, 87–130.

KÉPJEGYZÉK

- 1, A paphosi amulett, A oldal (W. Machowski felvétele; forrás: Śliwa, J. 2020, 424, 12. 2. kép).
- 2, A paphosi amulett, B oldal (W. Machowski felvétele; forrás: Śliwa, J. 2020, 424, 12. 1. kép).
- 3, Gemmaamulett (varázsgemma). London, British Museum G 561 (© Trustees of the British Museum).
- 4, Fügőgamulett. London, British Museum G 1986,5-1,76 (© Trustees of the British Museum).

JEGYZETEK

1 A Market Garden hadművelet (1944. IX. 17–25.) során a szövetségesek merész akcióval ejtőernyős csapatokat dobtak le a német vonalak mögött, hogy elfoglalják az arnhem-i Rajna-hídat. A derülátó tervek szerint az előírásnak csak két napon át kellett volna

kitartania, amíg meg nem érkeznek a szárazföldi csapatok, hogy aztán benyomuljanak Németországba, és karácsonyra véget érjen a háború. A felmentő sereg azonban nem jött meg, az ejtőernyősöket a folyótól túlságosan távol dobták le – a hid túl messze volt.

2 Tatár 1999.

3 A cikkben néhány fogalmat egyaránt használok pregnáns és köznapi értelemben; az utóbbi esetekben – egy általános gyakorlathoz csatlakozva – féldézőjelet használok.

- 4 Jan Assmann nagyhatású kategóriájának (Mosaische Unterscheidung) kritikai értékelésére lásd Buchholz 2018.
- 5 (Ahogy a könnyű- és komolyzene korábban magától értőd kategóriái sem bizonyultak univerzálisnak). Az antik kultúrák 'magikus' hagyományairól jó áttekintést ad a negyvenegy szerző részvételével összeállított tanulmánykötet: Nagy 2013.
- 6 A self-authenticating freelance religious expert fogalmáról lásd Wendt 2016 (fontos kritikai megjegyzések: Sanzo 2017).
- 7 Úttörő munka: Burkert 1992. A fontos klasszikus kori források közé tartozik Hérakleitos (B 14), Platon (*Törvények* 909a–c) és a Derвени papirusz (lásd Betegh 2013).
- 8 Wend 2016, Pál apostol alakjáról lásd a 4. fejezetet (146–189). Fontos áttekintés: Gordon–Petridou–Rüpke 2017. Most csak utalok a kérdés legnagyobb hatású művére: Smith 1978.
- 9 Kiindulás: Jones 2014. *Pars pro toto*: a keresztény irodalom úgy meséli el, hogy a hit térítő hősainak diadalmas küzdelmei nyomán lerombolták, és Isten házává alakították át a pogány templomokat. A régészeti forrásokból viszont változatos kép bontakozik ki, jelentős regionális különbségekkel. Komoly érvek szólnak amellett, hogy a nagy városi templomok ideje lejárt a kései császárkorra – függetlenül a kereszténységtől és párhuzamosan a véres állatáldozatok háttérbe szorulásával. A Kr. u. 3. századtól alig építettek új szentélyeket, még a legvadabb keresztényüldözések korszakaiban sem. Számos templom elhagyatottan állt, mások új funkciót kaptak (például szobrászati múzeumná alakították át őket). Sok példa van a műemlékvédelemre is (*pars pro toto*: az Augustus császár tiszteletére emelt nemaususi templom – Nimes, Maison Carrée – maig épen fennmaradt). Jó áttekintés a birodalom különböző régióinak helyzetéről: Lavan–Mulryan 2011.
- 10 Lukianos esszéje fontos és zömmel kiaknázatlan forrás a korabeli zsidó-keresztény közösségekről. Az itt tárgyalt szempontjából mértékadó elemzése: Bremmer 2007; Bremmer 2017, főleg 51–62.
- 11 Tisztelői szülővárosában szobrot emeltek neki, amelynek jósló és gyógyító erőt tulajdonítottak. Erről Szent Athénagoras számol be Kr. u. 177 körül közzétett, *Apológia* című művében: 26. 14–32. A szöveget lásd Marcovich 1990, 86–88 (a kapcsolódó antik források felsorolásával). (Athénagoras természetesen nem említi Peregrinos keresztény korszakát.) Aulus Gellius tekintélyes és állhatatos férfinak írja le Peregrinust (*vir gravis atque constans, Noctes Atticae* XII 11).
- 12 Lukianos, *Peregrinos halála* (Kr. u. 180 körül). Peregrinos „lett a profétájuk, thiaszarkhészuk, gyülekezetük vezetője, egyszerűval mindenük. Értelmezte és magyarázta a könyveiket, és maga is sokat írt, azok pedig istent láttak benne, megették törvényadójuknak és megválasztották előljárójuknak.” (Bollók János fordítása). Kiinduló irodalom Peregrinosról: Bremmer 2007; Wendt 2016, 18, 51. jegyzet; Bremmer 2017, főleg 53.
- 13 Kiindulás: Cameron 2011. A nyugatrómai birodalom bukásáról legutóbb: Henrich et al. 2022.
- 14 Legalábbis az amulettekből ezt az arcukat látjuk; természetesen röntással is foglalkozhattak.
- 15 A lelőhely paraméterei: Śliwa 2020, 423. Az ásatási eredmények előzetes bemutatása: Papuci-Władyka – Machowski 2016, főleg 76. Az ásatási területé térképe: uo., 74., 12. ábra; Papuci-Władyka 2020, 209, 64. tábla. Az 5. számú helyiség: uo., 177, 42. tábla. A Keleti porticsnak ezt a zónáját (Trench II) a kései ókorban főleg a korábbi épületek köveinek kitermelésére használták: Miskz 2020, főleg 155–156.
- 16 A már közzétett, főleg késő-római kerámia-leletekre lásd Kajzer–Marzec 2020, 258–260 (a tételek listája: Śliwa 2020, 423, 1. jegyzet).
- 17 Iszap- vagy sárkő: Śliwa 2020, 423. Méretei: 34,91 x 41,22 x 4,81 mm.
- 18 A kronológiai adatok összegzése: Śliwa 2013, 294. 3. jegyzet; Śliwa 2020, 423. Az amulett keltezése: Papuci-Władyka – Machowski 2016, 76. *Contra*, érvek nélkül, csupán általános megfontolások alapján: Podvin 2017, 254.
- 19 Śliwa 2013; Alexandra 2015 (bár a szerző nem kutatóként határozza meg magát, írása tudományosan érvényes felismeréseket tartalmaz); Podvin 2017; Śliwa 2020 (a 2013-as cikk kivonata); Graham 2021. Szintén említi a darabot Arslan 2022, 129., 32. jegyzet; 136.
- 20 Śliwa 2013, 295; megismételve Śliwa 2020. Ugyanígy Graham 2021, 5: „Now more than ever, it seems that Śliwa was correct in his assessment. . .” Jóval árnyaltabb megközelítés: Alexandra 2015.
- 21 Kiindulás: Endreffy–Nagy–Spier 2019; Dasen–Nagy 2020.
- 22 Kiindulás: Kotansky 1991; Kotansky 2019, főleg 548–553, illetve de Bruyn 2017.
- 23 Az eddig összegyűjtött ókori és posztantik darabok együttes száma kb. 5600. Zömük, több mint 3600 darab szabadon hozzáférhető a Campbell Bonner Magical Gems Database-ben (Cbd, <http://cbd.mfab.hu/>).
- 24 Bővebben lásd Nagy 2019 (főleg 195–196), egyetlen ikonográfiai motívum, a hatszáz ókori amuletről ismert Anguipes-szkhéma variánsainak áttekintésével.
- 25 A varázsgemmakhoz kapcsolható szöveges források bemutatása: Vitellozzi 2018.
- 26 Másképpen fogalmazva nem csupán az számít, hogy „mi van ott”, hanem az is: „minek kell ott lennie.” Ha ezt a szempontot nem vesszük figyelembe, a varázsgemmakra vésett feliratok és a képek jelentős része egyszerűen azonosíthatatlan – mint ezt a paphosi amulett számos képelemének értelmezése is mutatja. Ez a módszertani sajátág alighanem példa nélkül áll az ókortudományban.
- 27 Śliwa 2013, 295: kakas; ez azonban csak elvéve jelenik meg a varázsgemmakon (lásd Cbd, Search – Iconography – s.v. bird: cock). Podvin 2017, 252: talán sólyom a hajótaton; a madár azonban nem ragadozó és a bárka mögött áll.
- 28 A főnixet gémként szokták ábrázolni, de olykor tömzsibb madárként is előfordul. Az ókori főnix-ábrázolások áttekintése Lecocq 2009, listájuk: 99–103.
- 29 Kiindulás: Cbd-2. A motívum értelmezéséről és az ide tartozó gemmákról legutóbb: Nagy 2012.
- 30 Hérodotos II. 73. A szöveget Campbell Bonner (1876–1954), a varázsgemmak legnagyobb kutatója kapcsolta a gemmakhoz (Bonner 1950, 60). A globus-főnix-képpár egyéb jelentéseiről lásd Lecocq 2009, 86–91.
- 31 Szintén mellékszereplő a főnix két varázsgemmán, itt azonban nincs karika a lába alatt: Cbd-2972, –2973.
- 32 Például Cbd-523; áttekintés: Cbd, Iconography, s. v. boat, papyrus.
- 33 Az istenről Dasen–Nagy 2012; Quack, előkészületben. Ezúton is köszönöm a szerzőnek, hogy a kézirat vonatkozó fejezetét a rendelkezésemre bocsájtotta.
- 34 Fontos kiemelni, hogy a leírás fénykép alapján készült; a darab személyes tanulmányozása több ponton is módosíthatja. A fotó alapján nem zárható ki, hogy a kígyó feje körül talán mégis vannak sugarak (ahogy a lótuusz hossz tengelyében is sejlik egy hosszú, függőleges vonal – a virág szára?).
- 35 Szintén kígyófejet látunk például: Cbd-146, -333, -610, -1747. Az oroszlefejes Chnoubis-amulettek száma több száz.
- 36 Ezzel a képtípussal azonban számos más „nagyeremk” megszületését is ábrázolták: Delatte–Derchain 1964, 106–107, legutóbb Rózsa 2020. Az egyszerség kedvéért az istent hagyományos néven Harpokratésnek nevezem.
- 37 Így már Podvin 2017, 251–252. Śliwa 2013, 295 szerint *cynocephalus* (in mummified form?). A páviánt (*kynekephalos*) azonban ityphallikusan szokták ábrázolni, előre nyújtott kézzel, és általában napkorong van a fején (lásd Cbd – Search, s.v. animal: baboon). Például Cbd-546, -547 (pávián és Harpokratés); Cbd-1611 (pávián, Harpokratés és Hélios); Cbd-1823, -2091 (Hélios és skarabeus); Cbd-3696 (Isis és Osiris?). Lásd még Endreffy–Nagy 2020, 172. Ez a komponálási mód egy másik amulett-típuson, az úgynevezett gryllosokon is előfordul, ezekről lásd Weiss 2017.
- 39 Köszönöm Rózsa Anett (Heidelberg) szíves segítségét a kérdés tisztázásában.
- 40 Śliwa 2013, 294; Podvin 2017, 251.
- 41 Egy veronai (Cbd-4084) és egy elveszett gemma – erről lásd Spier 2007, 82, 464. sz. Egyik oldalán a Jó Pásztor, horog két hallal, körülötte: *lésous*; a másikon stílizált lótuuszvirágon ülő Harpokratés, körülötte *Christos*. A köpenyt viselő Harpokratés további, ritka példái varázsgemmakon: Cbd-118 (álva); Cbd-316 (oroszlánon); Cbd-394 (talapzaton ülve, lissel). Az is ritka, hogy az isten mindkét lábát kinyújtja (pl. Cbd-534, -1206, -1400, -1732, -2646, -2978?, -3184, -3185, -4084).
- 42 A sík amúgy is ritkán fordul elő a varázsgemmakon. Trónoló, ülő istenek: pl. Cbd-231, -3554, -3578, -3724; szülőszéken ülő nő: pl. Bd-758, -759; táblás játékok játszó alakok: Cbd-3288.
- 43 Egyelőre mintegy húsz ilyen darabot ismerünk (néhány példa: Cbd-99, -1207, -2076, -3100, -4083).
- 44 Véronique Dasen (Fribourg) és Elisabetta Galletti (Milánó) javaslata – ezúton is köszönöm nekik; ugyanígy Gyetvai Éva (Szada) szíves segítségét is a kérdés tisztázásában. A paphosi gemmán látható karikához némileg hasonló díszítést látunk a Landau-gyűjtemény egyik darabján (Cbd-72). A terrakottákra lásd Tallet 2021, 990–991, B3. 11. sz. (további irodalommal).
- 45 Az ósdomb néhány hangsúlyos ábrázolása Harpokratés-gemmákon: Cbd-513, -1120, 1186, -2555, -3108, -3180, -4083.
- 46 Śliwa 2013, 295: flagellum (the nekhhe sceptre);

- Podvin 2017, 253: leginkább sistrum és bőségszaru tudatlanságból fakadó kevert ábrázolása.
- 47 Már Traianus korában vert alexandriai érmeken is előfordul, valamint terrakotta, bronz, arany és kő (krizokoll) szobrocskákon és üvegpasztá amuletten is: Tran Tam Tinh – Jaeger – Poulin 1988, 426, 148–154. sz. Mindegyik állva ábrázolja az istent. Egy berlini varázsgemmnél az álló Harpokratés valóban bunkót tart, de a darab posztantik (bár talán antik minta nyomán?): Cbd-2062.
- 48 Oxford, Ashmolean Museum 1973–569, idézi Quaegebeur 1987, 161 és 2. kép. Héraklész és Harpokratés kapcsolatához lásd még Quaegebeur 1991.
- 49 Például Cbd-507, -515, -621, -2381. Néhány amuletten egyedi motívumot találunk, például Cbd-534: fúvós hangszeren játszó gyermekisten. A lótvészrágon ülő isten a varázsgemmnél, kiindulásul: Michel 2004, 68–72.
- 50 Például Cbd-324, 503, -519, -1303?, -2066, -3100, -3109.
- 51 Szerepel a Nilus-delta Phthemphuti kerületében, Traianus (98–117) és Hadrianus (117–138) korában vert érmeken is, lásd Weber–Geissen 2013, 247, *pace* Geissen–Weber 2006, 278–281 (bunkó). Jó fénykép például: Numismatik Naumann, Auction 78 (2019) 686. sz. (<https://www.bidnr.com/auctions/numismatiknaumann/browse?a=577&l=593364>). Ezúton is köszönöm Wolfgang Fischer-Bossert (Wien) szíves segítségét a kérdés tisztázásában.
- 52 Például Cbd-504: bunkószerű véset, de talán bőségszaru, mert fölötté két vajat a gyümölcsökre utalhat. Cbd-520: pedumnak látszik, de a vége kiöblösödik – lótvészbimbó? Cbd-544: lótvészbimbó? (Michel 2001, 94, 145. sz.: kérykeion?).
- Ugyanez a probléma egy karanis (Fayum) magtárban talált agyag gemmapecset értelmezésével is, lásd Milne 1906, 53, 41. sz., képpel (v.ö. Tran Tam Tinh – Jaeger – Poulin 1988, 432, 235. sz.). A véset itt is elnagyolt, a tárgy szemre bunkóhoz hasonló.
- 53 Több papiruszon is így nevezik meg: PGM III 77, 269; V 361, 366; VII 1022. Olykor *laeobaphremenoulogos* a neve: PGM I (GEMF 38) 195; IV 3071–3072. Ehelyütt is köszönöm Takács Barbara (Zalaegerszeg) segítségét. Az első négy betű (*laeó*) a *Tetragrammaton* görög alakjával azonos, és gyakran szerepel önállóan a *magica* forrásai között. Lásd Brashear 1995, 3587.
- 54 A 24. és 34. betű *ny* és nem *rhó*. A *logost* gemmákon és papiruszokon egyaránt használták: például Cbd-394, -1441; PGM I (= GEMF 38) 140, 190, 195; III 59–60, stb.
- 55 Az *laeó-logos* szabadon átdolgozva: PGM XXXVI 115–133.
- 56 Ókori példa: Spier 2007, 166 és 78. jegyzet.
- 57 A császárkori varázsigék főleg egyiptomi és héber hangzásúak, ebből a két nyelvből szokták értelmezni őket. Példaként egy kísérlet az *laeó-logos* lefordítására: „*laeo* is the bearer of the secret name, the lion of Re secure in his shrine” (K. F. W. Schmidt, idézi Martinez 1991, 108). A varázsigék lefordításának módszertana még kidolgozásra vár.
- 58 Jó áttekintés: Martinez 1991, 105–108; Brashear 1995, 3587. Legutóbb Sliwa 2014.
- 59 Egy mértékadó becslés szerint a mintegy ezer tételű késő-antik produkció a császárkorinak legfeljebb, ha egy százalékát teszi ki: Spier 2007, 11. A késő-antik és a korai-középkori glyptikáról, kiindulásul: Zwierlein-Diehl 2007, 288–291, illetve Kornbluth 1995.
- 60 A ma ismert késő-antik ékszeramulett-típusok áttekintésére a cikk angol változatában kerül sor. Biztos keltezők híján nem dönthető el, melyik csoportjuk létezett már a Kr. u. 4. század előtt is.
- 61 Spier 2007, 81–86, 463–481. sz. („Christian magical gems”). Itt említhető még – két fontos példát említve – a British Museum gemmája (Cbd-815), Krisztus keresztalálának talán legkorábbi ismert ábrázolásával (legutóbbi elemzése: Kotansky 2017, lásd még Harley–McGowan 2019, főleg 105–106), illetve a Metropolitan Museum gyógyító amulettje a vér-folyásos asszony történetének (Márk 5, 25–34) felidézésével (Cbd-1123; <https://www.metmuseum.org/art/collection/search/464456>).
- 62 Három gemmán a Jó Pásztor-szhémával együtt fordulnak elő: Hekaté (Spier 2007, 82, 463. sz.); Harpokratés (464. sz.); Hekaté, Anubis, Nemesis? (465. sz.). A negyedikem Izsák feláldozást és a zodiákust látjuk (83, 471. sz.).
- 63 Spier 2007, 163–167, 953–965. sz. A rájuk vésett szöveg héber vagy pszeudo-héber, a ‘pogány’ motívumok közé tartozik az Ouroboros (956, 958–959. sz.) és a számos *vox magica*.
- 64 Érdemes idézni Jeffrey Spier megállapítását: „The greatest failure of this study (Spier 2007) is its inability to recognize pagan gems of the late antique periode, assuming they did exist.” (Spier 2007, 15). A szerző mégis a Kr. u. 5. század végére keltezi – egyelőre biztos érvek nélkül – a haematit Salamon-gemmákat: Spier 2019, főleg 261. A varázsgemmák kronológiai váza nem stílustörténetre épül, hanem külső szempontokra (leletkontextus, foglalat, a gemma formája): Zwierlein-Diehl 2019.
- 65 *Pars pro toto*: A Kelsey Museum (Ann Arbor) amulettjén a fő jelenet Dániel és a babilóni kígyó történetét ábrázolja. Az alatta lévő „unidentified object” a varázsgemmák felől nézve kulcsos anyaméhnek határozható meg. Ugyanezt a rajtot látjuk egy magángyűjtemény egyik közöletlen darabján is ((Cbd-4775, vö. 65. jegyzet)) – a longue durée szép példája.
- 66 Spier 2007, 109–113, 626–654. sz. A kötethez készített addendumban (Spier 2011) ehhez a csoporthoz nincs kiegészítés. Egy izraeli magángyűjteményben három további ide tartozó, közöletlen amulett található ((Cbd-4774, -4775, -4819)).
- 67 Ez újabb érv mellett, hogy az Anguipes-típus, ami a görög és az egyiptomi ikonográfiai hagyomány felől nézve értelmezhetetlen, és kizárólag amuletteken fordul elő, *Deus Israel* egyik nevét ábrázolja képpé formálva (legutóbb: Nagy 2019; ugyanez az eredményre jutott Shandruk 2016, főleg 47–64). A szkhéma a késő-antik amulettek egy szicíliai típusán is előfordul: Giannobile 2002. Ermanno Arslan szerint ezt látjuk viszont a kapernaumi zsinagóga alatt előkerült és a Kr. u. 5. század végére keltezett éremleletben talált, pénzérméből átalakított és emésztést segítő bronz függőamuletten is (Arslan 2021).
- A Kr. u. 4. századtól az amulettek ikonográfiáját egyre inkább a Biblia határozta meg, és ehhez a kígyólabú szkhéma egyáltalán nem volt kapcsolható; az Anguipes-típus így lassan leledésbe merült, de emlékezete eljutott középkori lapidáriumiokig (Zwierlein-Diehl 2014, főleg 0000).
- 68 Spier 2007, 113–114, 655–659, illetve 660–663. sz.
- 69 A *Syro-palaestinae* amulettek között is ismerünk hasonló darabot: Spier 2007, 113, 656. sz.
- 70 *Pars pro toto*: „Another issue is the considerable artistic ineptness, which can be seen in the inaccurate proportions and geometric outlines of the torsos of the figures and the round heads on thin, long necks.” (Sliwa 2013, 295).
- 71 Jeffrey Spier három mesterhez attribuíált amuletteket; kettőhöz hat-hat, a harmadikhoz három darabot sorol. Rendre: Spier 2007, 626–627, 629–631, 633. sz.; – 635–639, 641. sz. (vö. Spier 2007, 111), és ide tartozik még a [Cbd-4575 is]; – 652–654. sz.
- 72 Ezek az *laeó-logost* is könnyen közvetíthették (ami gemmákon is előfordul). A formula szerepel az egyik *Syro-palaestinae* amuletten is, amely Izsák feláldozását ábrázolja: Spier 2007, 109, 623. sz. Az egyes amulettkészítő műhelyek között bizonyos szabadon áramlottak a motívumok, ahogy ez a bronzkor óta jellemezte a ‘mágiát’ a Mediterráneumban (korai példák: Faraone 1995, lásd ehhez legutóbb GEMF 3).
- 73 Utalásként Campbell Bonnernek a varázsgemmákról írt alapvető művének alcímére: Chiefly Graeco-Egyptians. A motívumok szoláris jellegét Joachim Sliwa is megállapította: Sliwa 2013, 216.
- 74 Távoli példaként lásd egy Rhéneiai sírmellékletként talált és számos isten vonásait végítő terrakotta Harpokratés-szobrocska elemzését: Barrett 2015, főleg 202–205.
- 75 A fönixes és a Chnoubis-gemmákra lásd a 29. és a 33. jegyzetben idézett irodalmat. A szerelmi Harpokratés-amulettekről lásd Michel 2004, 209–211. A felsorolás persze nem zárja ki, hogy az egyes képtípusokat másfajta célokra is felhasználhatták.
- 76 Utalok a helyzet groteszk bájára: a varázsgemmák immár normát is jelenthetnek – holott Johann Joachim Winckelmann óta egészen a közelmúltig a tanulmányozásra tökéletesen érdemtelen dolgok közé sorolták őket.

A CSIPKEBOKOR

Tatár György írásairól¹

ELHAMVADT

„Tóra nélkül az ember valóban csak nádszál egy öntudatlan és holt mindenség végételenében, ahogy Pascal szívszorító hasonlata mondja. Amikor azonban a Tórárt tanulmányozó olvasatával életet lehel a szöveg valamely pontjába, abból az életből ad csak vissza valamit, amelyet ő maga a szöveg mögött pulzáló isteni élettől kapott.”²

1.

Olyan történetet szeretnék most felidézni, amely a legszorosabban összefügg ugyan Tatár György írói és filozófiai munkásságával, ám a szó szoros értelmében sohasem kezdődött el. Paradoxonok és gondolat kísérletek őserdejében bóklászva ugyanakkor világossá válik: a történet mégis mindig újra elkezdődik, amikor csak egy-egy jámbor Biblia-olvasó (legyen bár zsidó vagy keresztény) nekifog a Tóra tanulmányozásának, s különösképpen pedig akkor, amikor a kabbalista a béth betű világába hatol. E szemléletes paradoxon szabja meg szinte az egész európai (nyugati) hagyomány szellemi arculatát, olyan alap-szavak erőterében, mint kinyilatkoztatás, mitológia, filozófia, hit, tudás. Az említett alapszavak pedig egyfajta hierarchikus rendet alkotnak, ám nem szakrális értékek templom építményét, hanem látásmódok, szemléltői pozíciók egymásra rétegződő világát. Ezeknek a látásmódoknak egy része választható, miként az emberszülte kíváncsiságból fakadó filozófia, másik része viszont „adatik”, miként a kinyilatkoztatás.

A *jebuzeus-jelenség* című esszében olvassuk: „A múltó pillanatra csaknem filozófussá lett Mózes két, gyökeresen különböző kultúra határán állva, ekkor így szól: »Hadd menjek és lássam ezt a nagy látványt, miért nem ég a csipkebokor?« Néhány lépés, és a filozófiának vége

szakad, még mielőtt egyáltalán elkezdődhetett volna. A lángok közepéből ugyanis saját nevét hallja, majd az őt szólítóknak a nevét.”³ A nagy látvány (hamare hagádól), valamint a csodálkozás (thaumadzein), a filozófiának Arisztotelész szerinti eredendő erudíciója – ezek szerint – már a születés (pontosabban: az elvetélés) pillanatában kioltják egymást. Tudjuk jól, hogy minden ilyenfajta döntési szituáció szinte szükségszerűen anakronisztikus,⁴ a döntnök életkorát kizárólag a bibliai kinyilatkoztatáshoz fűződő viszonya határozza meg. (A művészetek máig ható privilégiuma: egyfajta mitikus időben élni). Vagy, ahogyan – egy másik kameraállásból – Tatár György többször is nyomatékosan hangsúlyozza: a kinyilatkoztatásnak nincsenek történeti előzményei.⁵

Hogy mit is jelent valójában az iménti megállapítás, azt az elmúlt tizenhét évszázad markionitái és újmarkionitái tanúsíthatnák igazán. Amennyiben ugyanis a sivatagi bokor elenyészik, vele enyészik az Isten-Név, Mózes megbízatása, maga a szólítás...lokális múltak szilánkjai keringenének csupán a ión természetfilozófusok, vagy a közép-sztoa mestereinek kozmoszában. Legfeljebb egy-egy kóbor rhapszodosz akadna, aki hősi éneket szerezne egy rég tovatűnt világról. Honnan tudhatnánk mégis, hogy az így megénekelt történet éppen a mi történetünk?

2.

Akármennyire is rosszálló tekintettel méregetik egymást, *filozófia és teológia* (kinyilatkoztatás) exegetikai egymásrautaltsága – talán csak a talmudi írásmagyarázat kivételével – olyan, mint az egy azon bilincsbet foglyok szökése. Kulturhistóriai értelemben sokszor és sokféleképpen változik a kép, a kősvatag látványát felválthatja az Égei-tenger partvidékének tájképe, netán „Akragasz sárga homokjái”, vagy megfordítva, ám abban a szellemi univerzumban, amelyet Tatár György az elmúlt évtizedek során megkísérelt úgy-ahogy lakhatóvá tenni, *minden* (szó szerint: a *minden*, ta panta) a bibliai kinyilatkoztatás és a görögség „öntudatra ébredését” jelző filozófia folytonosan örvénylő, köztes erőterében zajlik, feltéve, ha a „zajlani” ige képes kifejezni valamit az említett pneumatikus folyam történelmen átívelő útjából a forrásvidéktől a tengerig?

Noha valóban kiinduló premisszaként foghatjuk fel, hogy az említett kétféle hagyomány soha, semmilyen körülmények között sem olvadhat össze, (minderre végső soron a Biblia *személyes* Istene jelenthet „garanciát”), léteznek olyan kitüntetett pillanatok, illetve logikai pontok, amikor veszedelmesen közel kerülhetnek egymáshoz. Ezt a sajátos szellemi konstellációt talán így is nevezhetnénk: „a legnagyobb közelség elve”. Hangsúlyoznunk kell, hogy e közelség inkább misztika és misztika, mintsem klasszikus értelemben felfogott filozófia és teológia között jön létre; egészen pontosan az (alexandriai) gnosztikus, neoplatónikus, illetve a kabbalisztikus emanáció-tan hasonlóságáról beszélek.⁶ (A misztikus formanyelvre – egyebek közt – azért van szükség, mert a felfogás filozófiai képviselői szükségszerűen tagadni kényszerülnek a creatio ex nihilo elvét.) *Szefirák*, illetve *hüposztasziszok* rendjében a (név) nyelv válik a teremtés-mű alapzatává; amennyiben a misztikus a nyelvbe ereszkedik alá, az isteni létezés „régészeti rétegein” hatol keresztül. Különös paradoxon, hogy mindeközben a létezés (teremtés) látható szférái egyre távolabb kerülnek a pneumatikus középponttól. Hogyan lehetséges mindez?

Ha már az imént a *folyam* hasonlatot használtam, akkor hadd térjek vissza ide. Úgy tűnik, hogy az antik gnóvizistól, az apophatikus teológiától, a kései neoplatónizmustól, s csakúgy a középkori kabbala főáramainak nehezen kitapintható ókori gyökereitől léteznek az európai szellemi hagyománynak egy olyasfajta rejtekező vonulata, amely Meister Eckharton, a késő középkori misztikusokon keresztül jut el Jakob Böhméig, majd Franz von Baaderig, s a „kései” Schelling filozófiájában (nagyjából a *Freiheitschriftől*, 1809) csúcsosodik ki. Túlzás lenne azt állítani, hogy ez az ezoterikus folyam „végighömpölyög” az európai filozófiatörténeten – inkább csak „végigcsordogál” rajta

–, ám a kinyilatkoztatás és a történelmi világ magyarázatát illetően kiemelkedő jelentőséggel rendelkezik mind Tatár György, mind pedig szellemi tanítómesetere, Franz Rosenzweig számára. (Az utóbbi még főművének, a *Der Stern der Erlösung*nak a létrejöttét is Schelling *Weltalter*ének befejezetlenségével magyarázza.)⁷ De éppen itt, ezen a ponton ismét új fogalmat kell bevezetnünk, (amelynek fontosságát egy hajdani spinozizmus vita résztvevői pontosan érzékelték), s ez a schellingi értelemben felfogott *pantheizmus*. Amit a világ teremtett voltát illetően a creatio nem magyaráz meg, amit a szellemi univerzum származását illetően az emanáció nem tár föl, azt a *Stuttgarteri magán-előadások*nak – az I. *Korinthuszi levél* 15,28-ra utaló⁸ – utolsó mondata világossá teszi. Amennyiben ugyanis a végső cél, hogy „legyen az Isten minden mindenkben” (hina é ho theosz panta en paszin) megvalósul, a *közel* és a *távol* dimenziói elenyésznek, az isteni létben aláereszkedő akár egy pascali gömbben is képzelhetné magát.

Feltehetőleg ugyanez lenne érvényes a *korábban* és a *később* fogalmaira nézve is, de ennek a lehetőségnek a megvalósulása folyamatosan megtörik a nyugati eszkatológia hullámtörő gátján. A nyugati kereszténységnek az eszkatológia iránti mindent elsöpörő érdeklődése egyszerűen nem hagy *teret* az ilyen értelemben felfogott pantheizmus számára. Hiába gondolja valamennyi valamirevaló teológus és kabbalista, hogy mindenfajta élet a romolhatatlan isteni életben gyökerezik, az összefüggést sejtető köldökzsinór mégis jól láthatóan el van vágva. Engedmények szinte kizárólag az *emanáció*-tan számára tételnek; az Egyből kiáradó, fokozatosan hanyatló világ – amely azonos is önmagával, meg nem is – minden jel szerint megnyugtatóbb képzeteket kelt. De nem csupán megnyugvást kelt, hanem döntő fontosságú legitimitást is hordoz; Tatár az egész antik, illetve középkori allegorizist az emanáció alapján magyarázza. „Ami *betű* szerint vallási ellentétnek látszik, az mélyebb, *allegorikus* értelme szerint szociális küzdelem. A történeti materialisták a mai napig ragaszkodnak ehhez az allegorikus értelmezéshez, miközben egy döntő ponton alulmaradnak a középkoriakkal szemben. A régi-ek allegorizálása ugyanis ontológiailag is megalapozott volt: az értelmezés által feltárt különböző jelentésrétegek egytől-egyig maguk is léteztek. A lét maga is többretegű volt számukra, hiszen ez a tény indokolta egyáltalán a többretegű értelmezés létjogosultságát. Az újplatonista emanáció valamilyen elmélete nélkül az allegorézis alaptalanná válik.”⁹

Létezik azonban egy olyan értelmezői módszer, amely még az allegória walter benjamin halott őstájánál is kilátástalanabb helyzetképet sugall, s ez Tatár szerint „Az irodalomként látott bibliai szöveg a pantheizmus igenlése.”¹⁰ A kör tehát – egvelőre – bezárul.

3.

Tekintettel arra, hogy az elmúlt, nagyjából két évszázad mind a Biblia-filológiában, mind pedig a klasszika-filológiában a fenti talányos kijelentés bogozgatásával telt, mindenképpen érdemes elidőzni itt egy kicsit.

Tatár György fogalom-szótárában sok minden kétszen áll a 80-as évek végén készült kis Nietzsche-könyvben, illetőleg az ezidőtájt íródott tanulmányokban. Az egyik ezek közül a múlt történetiségébe vetett hit, vagy ha jobban tetszik, a hit történeti jellege. Mindez szorosan összefügg a *kinyilatkoztatás-előtti* értelmével, s általában véve Nietzsche valóban perdöntő jelentőségű munkásságával. Az egyik *Korszerűtlen elmélkedés*, a David Strauß, a hitvalló és író kapcsán olvassuk a következőket: „Amikor Strauß hozzányúl a történeti kinyilatkoztatás addig bonthatatlannak tűnő egységéhez, és kimutatja, hogy az evangéliumi mítosz az összegyülekezetnek egy reális történelmi életrajzon kikristályosodó költészete, sejtelve sincs róla, hogy a nyugati-világfelfogás történeti voltának gyökereit metszi el. Az evangéliumi események történeti valóságalapját keresve voltaképpen a kinyilatkoztatás előtti történet után kutat: az antik történetírás intencióját követve, a nagy tettet akarja a költészetként ráakódott feledésből kimenteni, magát a megtett tettet, nem többet. Amit keres, az maga az esemény, abban az állapotban, amikor még nem beszélték el.”¹¹

A Bibliában a nagy tettek legnagyobbika maga a *teremtés* ugyanúgy csupán a kinyilatkoztatás alapján ismerhető meg, mint a szintén nem jelentéktelen csoda, a Sás-tenger kettéválasztása, avagy az árpaaratás hiteles története Bóáz szérűjén. Mi rejtőzhet az el-nem-beszélt csupasz tettek mögöttésében? Például olyan Hanókhok, akik *nem* jártak az Örökkévaló „színe előtt”, olyan Ábrahámok, akik *nem* keltek útra három napi járóföldre a Mórijjá hegye felé, olyan Mózesek, akik elfutottak az égő bokor láttán, végül pedig olyan teremtések, amelyekre nézve a Biblia Istene *nem* mondta azt, hogy „felette igen jó”. A kinyilatkoztatás-előtti világában tehát valóban bármi megtörténhetett és bármi igaz lehet, *csak* hogy erről semmit nem tudunk. Pontosabban a keresztény teológiában néhány sápadt fénysugár vetül arra a világ-állapotra, amelyet *preexistenciának* nevezünk, a zsidó misztikus hagyományban a kabbalista világok végtelen sorát rekonstruálhatja – kizárólag a nyelvben, illetve a nyelv segítségével.

A „*másik oldal*”, *Kabbalista esszék* című kötet írásai elsősorban ezt a kérdéskört kísérlik meg (újra) értelmezni, nem csupán a címben is felbukkanó *szitrá ahirá* fenyegető közelségében, hanem a luriánus kabbala teljes fogalmi készletével. Logikai kiindulópontunk – hasonlóan az emanáció és a pantheizmus kérdésének értelmezéséhez – újra egyfajta vezéráldozat: a bibliai *teremtés* fogalombábujának az eltávolítása. (A creatio

„helyén”¹² a luriánus kabbalában a *cim-cúm* szerepel, ha szabad így fogalmazni: az Istenen belüli semmi létesítése.) A kiinduló esemény ezután egyfajta kozmikus katasztrófa, amelyet a luriánus hagyomány *az edények széttörése* misztériumának (sevirát hakélim) nevez, s amellyel arra utal, hogy valamikor a szavak héj-burka (kelippót) szétpattant, s a bennük lévő fény-szikrák szertekóboroltak az univerzumban. Innentől fogva a kabbalista feladata az, hogy ezeket a fény-szikrákat szorgalmasan összegyűjtse a *tiqqun*, a mindenség helyreállítása érdekében. Könnyű belátni, hogy ebben a logikai sémában teremtés és megváltás nem különülnek el élesen. Sőt, a jelentés-adás – egy másik hagyomány, a fenomenológia nyelvén a *Sinngebung* – és a *Schöpfung* között igazából nincsen különbség. Megfordítva, a teremtetlenség fogalmi megfelelője a jelentés-nélküliség.¹³ A világot sújtó kozmikus katasztrófa a szavak (a különösképpen a nevek) világában ragadható meg a legközvetlenebb módon. „Az edények széttörésétől fogva az alakulóban lévő mindenség kifordult eresztékeiből, minden tartalom kiborult a neki szánt saját formából. A házak falai mögül megáradt patakként zúdult ki az otthon, a megbillent szavak kosarából a mélységbe hullott a jelentés.”¹⁴ – olvasható *Az edények széttörése* című esszében.

A világon, s a minden egyes létezőn belül ott húzódó törésvonalak természetesen a nyelvet sem hagyják érintetlenül, (ha Heidegger kabbalát tanult volna, itt teljes joggal használhatta volna a *Sagen* kifejezést); Tatár úgy vélekedik, hogy a majdani messiási esszenciális név-nyelvhez képest a kabbalista mindig is *holt nyelvekkel* kénytelen szembesülni. Hadd tegyem hozzá: mindig is világok hierarchikus erőterében. Az *acilut* mindenségből úgy „lóg alá” a jelentés, mint ahogyan az Úr trónja lóg alá az említett mindenségből a *berijá* világába.¹⁵

Nem folytatom, úgy tűnik, hogy az egyensúly, ami filozófia és kinyilatkoztatás viszonyát illetően a „legnagyobb közelség” elvébe foglaltatott, végképp felbilenni látszik...

4.

Az *Angyali vendégség* című esszében következményeit illetően alig belátható gondolat kísérletet kockáztat meg a szerző: mi történne akkor, ha a *fizikai* és a *szellemi* világ minden közvetítés nélkül újból összeérne?¹⁶ A kérdést annak tudatában tesszük fel, hogy pontosan tisztában vagyunk vele: „ösidőktől fogva” valamennyi vallás, filozófia, szellemi megnyilatkozási forma teljes erejével arra törekedett, hogy *ez ne történhessen meg*. Hüposztasziszok, aiónok, angyalok, különféle közép-lények, a fogalommitológia fantomjai népesítik be azt a közvetítő szférát, amelyet Tatár újabban – a nagy ira-

nista, Henry Corbin nyomán – mundus imaginalisnak nevez, ¹⁷ s amelynek kiiktatásával például a művészetek világa egy csapásra dekódolhatatlanná válna. Hogyan helyezhető el a mundus imaginalis az „egyetlen történetben”, ahol a rabbinikus hagyomány szerint az ösz-szes „szereplő” – beleértve magát az Örökkévalót is – különféle égi és földi tanházakban Tórát és Talmudot tanul? Szemmel láthatólag úgy, hogy mindegyikük közös otthona a *Szöveg*, ahol pontosan nem tisztázott körülmények között már Ádám és Éva is letelepszik ókor-ókor, hogy saját, illetve kései utódaik történetét tanulmányozza, sub specie aeternitatis. Ami itt első pillantásra anakronizmusnak tűnik, az a Talmud szerint nem más, mint az ellentmondás mentesség elve: türelmes (adott esetben több évezredig tartó türelmes) várakozás után minden meg fog oldódni. ¹⁸

Ugyanez vonatkozik a szövegről is; az olvasásban való kitarító előrehaladás mindig meghozza a gyümölcsöt. Talán éppen a szöveg-világban épülő jesivák azok – szemben a korai keresztény katekhéta iskolákkal –, ahol Tatár György döntő különbségeket vél felfedezni kinyilatkoztatás és kinyilatkoztatás, vagyis zsidó, illetve keresztény Biblia között. (Aligha kétséges, ezek munkásságának legkényesebb területei.) A többszólamú, polifón *szöveg-otthon* mintha ¹⁹ megszűnne létezni a kétezzer éves keresztény hagyományban, az egymással viaskodó kizárólagos interpretációk nem tűrik a vélemények ütköztetését. (Eléggyé nyilvánvalóan: ma sem.) Ami Tatár számára a rabbinikus hagyomány alapján azt jelenti, hogy a könyv, az Írás egésze, egy-egy hős, avagy szűkebb kontextus egyaránt „olvas”, (és a folyamatosan újraolvasott történet nem marad többé ugyanaz), az a keresztény Ószövetségben eltűnni látszik. Az egyik legszélsőségesebb, ilyen irányú megfogalmazást idézem: „A keresztény Biblia nem a szöveget, hanem a szövegnek a számára egyedül releváns jelentését kanonizálta”. ²⁰ Tudva, hogy a legkorábbi, II. századi atyák az *antijudaizmuson* kívül tulajdonképpen semmiben sem értettek egyet, az „egyedül releváns jelentés” gyanúsán egyfelé utalhat csak, a Tatár esszé kontextusától függetlenül is.

De aligha az iménti a legfontosabb, a kontextus egészét érintő kérdés, s amíg trinitológia van/lesz a világon, addig ez az értékítélet eléggé nyilvánvalónak tűnik. A zsidóságnak az egység (ahdut) mellett való konok, már-már megátalkodott kiállása olyan vád, amely végigkíséri az egyháztörténet elmúlt, csaknem kétezzer évét. Kevésbé ismert és evidens az a tulajdonképpen markionita alvariáns, amely egyenesen illegitimnek tekinti a kereszténység ama törekvését (az úgynevezett „behelyettesítés elméletet”), hogy egy számára eleve idegen szövetségbe fészkelje bele magát. Ebből a felfogásból egyenesen adódhat az a következtetés, amelyet Tatár maga fogalmaz meg: „Az Ószövetség természetesen minden további nélkül harmonikusan összeegyeztet-

hető az Újszövetséggel. A TaNaCh viszont nem. Egyáltalán nem tekinthető esetlegesnek, hogy a Szentháromság titkait fürkésző és fejtegető keresztény teológusok a Háromság első személyét mindig is az Atyának, ill. az Atyaistennek igyekeznek nevezni.” ²¹ Nyilvánvaló, hogy az az Abbá/Patér, aki nem csupán egy nép, hanem a Fiú Atyja is, vagy az úgynevezett „messiási prófécia” soha be nem temethető árkot jelképeznek zsidóság és kereszténység között. Ezen nincs is mit rágódni.

Logikailag egészen különleges hely illeti meg azonban azt a világtörténelmileg egyedi szellemi szituációt, amelyet a „zsidó Jézus Krisztus vallásának” szoktunk nevezni, s amelyre nézve Tatár György Lessingnek egy, röviddel a halála előtt írott, nagyjából egy lapos terjedelmű, *Die Religion Christi* (1780) címen ismert fragmentumát idézi föl. Eszerint az a kettősség, amely Krisztus vallását, tudniillik a judaizmust, valamint a kereszténységet, amelynek sine qua nonja Jézus Krisztusnak, mint Isten Fiának a tisztelete, egyetlen személyben integrálódottnak látni, józan ésszel – úgy mond – felfoghatatlan. ²² Nincs ebben semmi meglepő, hiszen a *felfoghatatlan* (Aki aláereszkedik az ember-létbe), a kappadókaiaiktól, de különösen Ióannész Khrüszosztomosztól fogva teológiai kulcskifejezéssé válik. Úgy tűnik, a korai keresztény jesivákban is történt egy s más; a csipkebokor még nem hamvadt el, s az égi Tanház kapuja sem zárult még be teljesen.

5.

Amikor azonban bezárlásról, avagy bármifajta bevégződésről beszélek, akkor – már csak a döntő érvényű schellingi koncepciót is érintve – mindenképpen szót kell ejteni a *világkorszakok* kérdéséről, már csak azért is, mert az *Üdvrend* (oikonomia, Heilsordnung) ideája elszakíthatatlan az iméntiektől. Az üdvtörténet nagy hagyomány folyama nem írhat le kör-pályát, hanem a vég (qéc, eszkhaton) torkolatvidékének vonzását követi. Másfelől viszont ott a schellingi kategorikus imperatívusz, miszerint mindenfajta életnek az isteni életben kell gyökereznie, továbbá ennek analógiája: mindenfajta idő az isteni időből sarjad. És ezzel még nincs vége, hiszen megoldatlan problémaként ott tornyosul előttünk a tradicionális rabbinikus gondolkodás, illetve a kabbala kettős szemléleti nyelve: a *qéc* és a *tiqqun* jelentésvilága. Most akkor merre?

Miközben a fejét vakargatja, az ember talán mégis döntő elhatározásra juthat: nem indul el semerre, helyette inkább megkísérli belátni, ama tény, hogy néhány kései sabbatiánus, illetve frankista fény-magvakat gyűjtőget (lázat=„guberál”) önmagában nem befolyásolja *melek Masiah* eljövételét. Természetesen az iménti „jópofaság” a vázolt történet-teológiai nehézség-

get nem fogja megoldani (mint ahogyan az órigenészi *apokatasztaszisz pantón* tan sem válik soha összeegyeztethetővé a bibliai eszkatológiával), de bizonyos kapukat mindenképpen nyitva hagy aposztasziaik esetleges legitimációjának irányába. (Pál apostol annak idején – talán bizonyos zsidó-keresztényekkel, talán zsidó gnosztikusokkal? vitatkozva – a *Római-levél* 3. fejezetében rettenetesen kikel annak a lehetősége ellen, hogy a *kegyelem* megnövekedését bárki is a *bűn* megsokasodásától tegye függővé. Ennek ellenére „az aposztaszia kegyelemközvetítő legitimációja” (hogy ezzel a szörnű vallások feletti frazeológiával fejezzem ki magamat) állandóan ott lebeg a metafizikai égbolton, akár csak egy egzotikus felhő.

Az, hogy honnan került oda, csak sejthető, ámde nem tudható; származása valószínűleg a nagy megtérők, a Jóbok, a Jethrók odahagyott világában keresendő. Tatár írásai között – többször is – Gerschom Scholem Sabbataj Cvi értelmezésében tűnik fel a kérdés, mint a *micvá ha bá' á ba averá* (nagyjából: „a parancs beteljesítése áthágás által”).²³ Köztudomású, hogy a messiásként tisztelt Sabbataj Cvi, az izmiri és a drinápolyi zsidók dísze, életét mentendő muszlim hitre tért! Meggyőződéses híveinek egy része hasonlóképpen cselekedett... Kétségtelen, hogy a világkorszakoknak a rabbinikus hagyomány megszabta rendjében egyfajta új aión tűnik fel itt is, ahol józan emberi számítások szerint visszafelé kezd el csordogálni az idő. A jelenség scholemi magyarázata azért is érdekes, mert valami egyebet is képes mondani a sabbatiánus és frankista mozgalomról, mint ami az *álmessiai* jelzőben elfér.²⁴ Tudjuk, hogy (a) *ha-ólám ha-bá* képzetének alárendelt történelem mindenféle álmessiai mozgalmat és korszakot elbír. De mi történik akkor – s a fenti példa, valamint a *qéc* és a *tiqqun* fogalomkettőse is ezt sugallja –, ha az egymással szembeforduló aionok kioltják egymást?²⁵

Korszakok rendjében (avagy zűrzavarában?) egyetlen biztos támpont létezik, s ez a bibliai kinyilatkoztatás. Ami *előtte* van, illetve ami *utána*, az Tatár számára biztosan értelmezhető. Az egyik erre vonatkozó példa az (egyetemes) Egyház világtörténelmi pályafutására, illetőleg a *nemzeti teológia* fából vaskarikájára vonatkozik. „A nép a civitas terrana megváltatlan és megváltathatatlan elemei közé tartozik. Héj, amelyet az újjászületett lélek hátrahagy. A megváltás világa a lelkek nép-telen világa. Népek megmaradni annyi, mint kívül maradni Isten Országán, engedményt tenni a régi világnak. A népek, mint népek nem részei az Egyháznak. az »örök úton« az Egyház jár, a nemzetek egy megelőző világkorszak mindig láthatónak megmaradó emlékhalmi”²⁶ Megfontolásra méltó szavak, még akkor is, ha pontosan tudjuk: a XVI. századi ős-protestantizmus képviselői sem adták fel soha a népekfeletti szellemi néphez való tartozás igényét. Kétség-

telen azonban, hogy az ellentmondások nehezen tűnethetők el: hogyan fér meg egymással a *keresztény*, mint „új teremtmény” (nea ktiszisz) és mint „régifaj” (ethnosz palaiosz)?

Lényegében véve ugyanez a törekenység és szellemi fenyegetettség vonatkozik az Izrael és az Egyház által járt világtörténelmi út kezdetére és végére is. Akár valamiféle gigantikus kronoszi száj mered ránk a kinyilatkoztatás előtti fenyegető réme, s egyúttal a Történet körré görbülésének szorongató lehetősége. Elsősorban is a *Visszaúton Egyiptomba* című esszéje utalok, ahol a szerző Mózesnek a nép esetleges jövőbeli engedetlenségével szemben megfogalmazott fenyegetésére utal. Eszerint a Biblia Istene a *más isteneknek* szolgáló népet visszaviszi majd Micrajimba, ahol „kőből és fából készült más isteneknek” (elohim ahérim éc váában, *Deut.* 28, 36) szolgálnak majd. (Bár Tatár nem tér ki rá külön, nyilvánvaló, hogy az „elohim ahérim” nem ugyanazt jelenti a Szinaj hegyi szövetség megkötése előtt, illetve után.)²⁷ Ugyancsak a 28. fejezet egy másik versében olvassuk a következő kitélt: „És visszatérít téged az Úr Micrajumba *hajókon*, azon az úton, amelyre nézve megmondtam neked: ne lásd többé!”²⁸ Tatár György írása főleg a *báánijót* (hajókon) szóalak körül forog, világosan értésre adva, hogy itt nem csupán valamiféle, aposztáziával elegyedő turistaútról van szó, hanem visszaútról a szövetség-előtibe. „Ezt az utat nem kísérik jelek és csodák. Éppen teljes hiányuk a jel. A hajó nem jel és nem csoda. Ha a világtörténelem a tenger kettéválásával vette kezdetét, akkor a szóban forgó hajók a világtörténelem kezdet elé visznek vissza.”²⁹

Abba a világba tehát, ahol a nép bőven ehet hagyományát, uborkát és dinnyét, hükszosz fáraókat ültethet az egyiptomi trónra, s talán még a sivatagban elhullott efraimiták is feltámadhatnak...

6.

Akad valami, amit még a legmegátalkodottabb lázadók és aposztaták sem tagadhattak le: lényüknek eme része főleg a kinyilatkoztatás, részben pedig a filozófia világának a hozadéka. S ez a *személyes* jelleg, az a viszony, amelyet a Biblia teremtő, kinyilatkoztató és megváltó Istene alakított ki Ábrahám ivadékaival, a kereszténység hite szerint szellemi ivadékaival is. Ez a személyes jelleg valamilyen módon jelen kellett, hogy legyen a földön a Noahhal kötött szövetségtől fogva, hiszen a Szinaj lábainál ácsorgó tömeg nem úgy hallgatta a rá kirótt micvákat, mint aki ilyesmit soha az életben nem hallott. Éppen ellenkezőleg, csupa ismerős parancs hangzik el, amelyek betartva áldást, megszegve viszont átkot jelentenek a nép számára. Mindközben a nép bármelyik tagja *Abiként* és *Abénuként*

is megszólíthatja Istent, azaz a legszemélyesebb módon, egyes, avagy többes számban – ugyanígy.

A filozófia hasonló helyzetben nem kínálhat mást, mint a személyes *világ-magyarázat* lehetőségét. A személyességet azonban nem a viszony hordozza, hanem a *magány*. Újfont a már említett kis Nietzsche-könyvre visszautalva: Zarathusztra *legmagányosabb magánya*. A magányos költő-filozófus, aki világot teremt magának, az állatainak nyilatkoztatja ki önmagát, s az eljövendő Dél-testvéreknek ígér megváltást, a megismerés és a teremtés sajátos ekvivalenciájával kapcsolatban a következőket írja: „A megismerésnek, mint teremtésnek nincsen vége. Minden egyes embernek meg kellene feleljen a világ egy magyarázata, ami az egészen az övé lenne: az övé, akár egy első mozgatóé.”³⁰ Ez a fajta kettős igény olyan inkonzisztenciát jelöl, amely akár „Arisztotelész teológiájában” is testet ölthetne: a szubjektív érvényű világ-magyarázatban egyfelől, a Prótosz Kinétosz tökéletesen személytelen jellegében másfelől. Némi maléiciával mondhatnánk azt is, hogy egy kevéske harmónia azért mégis csak felfedezhető ebben a viszonyban: amilyen mértékben nem ismeri az Első mozgató a szublunáris világ lakóit a genusok és a speciesek szintjén, olyan mértékben nem ismerik az előbbit a soha néven nem szólított utóbbiak. Nietzsche példája nem innen, hanem a sokszorosán megtagadott kinyilatkoztatás világából származik. Akkor is az utóbbira hasonlít, ha az előbbihez szeretne idomulni. Ha egy Isten (Legfőbb Lény) nem mond semmit, s erre a kiválasztott hallgatóság semmit se reagál, akkor a kívánt világ-magyarázat a tökéletes elrejtettségben áll fenn, akár az idők végezetéig. Ha ezt a magyarázatot netán teológiának neveznénk, akkor ez lenne „a ki nem nyilatkozó isten teológiája”³¹, ahogyan az „*Isten halott*” című esszében olvassuk.

Tatár György nagy erővel mozgósít az iménti Schellingtől Nietzschén át Heideggerig ívelő világnak a felderítésére, feltételezve, hogy különösen a nietzschei „kereszténység kritika”³², illetve a heideggeri létanalízis tudatosan a kinyilatkoztatással szemben emelt szellemi véderőművek, s e szellemi véderőművek építésének kezdetét mindenképpen a kereszténység-előttre kell tennünk. A különféle filozófusi életművek együttes megragadására a rejtekezés, rejtekhely hasonlat mindenképpen jó kiindulópontnak tűnik. Megint csak a legmagányosabb filozófus, Zarathusztra szövegeiből idézek: „... a magányos nem hiszi, hogy egy filozófus... tulajdonképpen és végső vélekedéseit valaha is könyvekben fejezte ki: nem azért ír-e az ember könyveket, hogy elrejtse, ami benne rejlik... minden filozófia el is *rejt* egy filozófiát; minden vélemény egyben rejtekhely, minden szó egy maszk.”³³

Nietzsche, az örületbe hajló „Megfeszített Dionüosz” esetében tudjuk, hogy a szó-maszk mögött a mainomenosz theosz, az őrjöngő isten egyszerre léte-

sülő és egyszerre megsemmisülő műve rejlik, ám Heidegger esetében ennél lényegesen bonyolultabb a helyzet. *A létkérdés végső megoldása* című esszé nem egyszerűen a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás valamely (avagy többféle nemét) idézi elénk, hanem a megváltás-mű filozófiailag pontosan körülírt korrekcióját. Noha Heidegger a teológiailag „terhelt” *Offenbarung* és *Erlösung* kifejezéseket általában nem használja, sejteni lehet, hogy mindenfajta elhatárolódási kísérlet³⁴ dacára az onto-teológia nyelvének is megvannak a maga (nietzschei) szó-maszkjai. Erre nézve – a *Mi a metafizika* című korai előadás kapcsán – Tatár konklúziója az, hogy a görög metafizika magától kínálkozott a feladatra, hogy (majdan) ancilla theologiae christianae legyen. Ha ez igaz, akkor itt az euszebioszi *praeparatio evangelica* gondolat „léttörténeti kiterjesztésével” állunk szemben, ami engem őszintén szólva mélyen megdöbbsent...

7.

Folytatva (a) *Die Endlösung der Seinsfrage* rekonstrukcióját mindenképpen figyelemmel kell lennünk arra, hogy a tanulmány alcíme Heidegger „léttörténeti antijudaizmusáról” beszél. Aligha meglepő, hogy ez a kifejezés nem bevett a *Sein und Zeit* szerzőjéről szóló szakirodalomban... Ennek megfelelően a *Fekete-Füzetek* ismerete nélkül is világos: a spekulatív „zsidó gyökerekkel” szembehelyezkedő új kezdet kidolgozásáról kell beszélnünk, azzal az évtizedeken át Heideggernél jól kiérezhető sürgetéssel egyetemben, miszerint a platóni, vagy a neoplatónikus *lét*, illetve *létlen-tüli* (epekeina tész usziasz) fogalmi örökségének számító *Sein*, majd *Seyn* nem maradhat *néma* az idők végezetéig, előbb-utóbb meg kell szólalnia, illetve valakinek meg kell szólaltatnia. Ezt a lehetőséget az ókoriak nem vették komolyan; először talán Plótinosz (állítólag) kedvenc tanítványa, Porphüriosz próbálta bizonygatni, hogy Platón valamiféle kinyilatkoztatott tudás birtokosa lett volna. Ám, ha fontolóra vesszük a lehetőséget, akkor a hátborzongató „Erlösung des Abendlandes” kifejezés egészen új értelmet nyerhet.

A tét tehát itt is – miként Tatár György értelmezései során oly sokszor – a *kezdet-előtti kezdet*. Ki birtokolja azt a kezdetet, amely előtt csupán a rendezetlen kozmosz, a néma lét (a ki nem nyilatkozó isten), valamint a megváltatlan emberi élet honol? Tatár megfogalmazásával: „Heidegger a léttörténet hajnalát jelentő Első Kezdetben látja a Második ígérését, amely azonban nem valamiféle üdvtörténet újabb állomásként jönne el, hanem egy elromlott üdvtörténet visszakanyarodásából a kezdetéhez. A nyugati metafizikát saját erői hajtják apokaliptikus vége felé, a világhoz való kiüresedett, tisztára technikai és racionális

számításba vesző viszonyokba. Az ontológiai apokaliptiszis árnyéka már rávetül a Nyugatra, és annak gondolatlanul filozófiájára. A katasztrófán túl a léttörténet van visszatérőben.³⁵

Minden jel arra vall, hogy a *katasztrófa* még a középszoa univerzalizmusának jegyében zajlik le, ám ahogyan a kereszténység előtti szövetség a zsidóság „ügye” volt, a filozófia pedig a görögségé, úgy a magát immár meg nem vonó lét a németiség ügye (lesz).³⁶ Görögség és németiség sajátos, semmihez sem hasonlítható viszonya, különösen a Goethe Zeittől nem lehet analógiája semmiféle zsidóság-kereszténység viszonyának. Főleg, ha arra gondolunk, hogy az előbbi esetben az úgynevezett *univerzalizmus* feláldozására kerül sor, mint ha csak fordítva tekintenénk bele egy távcsőbe. De ha már itt tartunk, az iménti távcsőbe beletekintve minden bizonnyal szembeötlik egy sajátosan hermeneutikai, avagy exegézis-történeti kérdés is. Ez pedig a filozófia egyáltalában vett státusza Heideggernél és minden „önmagát elrejtő” filozófiában. „A filozófiatörténet nagy szövegeinek olyan olvasata, amely a szöveget nem egyszerűen mélyenszántó véleményekként, hanem mint a Létnek az adott gondolkodón átszűrt szavait, vagy legalábbis találkozásuk eseményének szöveghez jutását olvassa, egyértelműen biblia-értelmező századok görnyedését idézi a Könyv felett.”³⁷ Innentől fogva pedig nem kabbalisták, szkíták, újmarkioniták a történetünk hősei, hanem pogányok, akik még ismerik a görög nyelvet...

8.

Tatár történelem- és filozófiatörténet értelmezésének szembeütő sajátossága, hogy a szemlélő mindenütt üszköket és romokat lát, kicsorbított töredékeket, jelentésüktől megfosztott szavakat. Ebben a teremtéstől a megváltásig feszülő világban szinte minden olyasfajta folyómederhez hasonló, amely kiszáradt ugyan, de mielőtt kiszáradt volna sejthetőleg „kifordult a medréből”. Hogyan képzeljük el ezt a fura jelenséget a maga eredeti formájában? A kézenfekvő példa, a megfagyott láva folyam aligha kielégítő. Inkább az „ideális szemlélőt” kellene megtalálni és tanúként megidézni.

Ha jól értem, akkor két ilyen tanú bukkan fel újra és újra Tatár György írásaiban, ám az egyikük csak rendkívüli nehézségek árán lenne előcítálható. Az egyik a (luriánus) *kabbalista*, a másik pedig Paul Klee 1920-ban készült akvarelljének központi figurája, akit Walter Benjamin, majd barátja, s a kép új tulajdonosa Gerschom Scholem a *történelem angyalaként* azonosít. Benjamin *Történetfilozófiai tézisei* óta létezik az az értelmezői hagyomány, amely az elröppenni készülő angyal múlt felé fordított tekintetéből „olvassa ki” azt a fajta lényeglátást, amely a történő időre nézve

sem a nábinak, sem pedig az augurnak nem jut osztályrészül. S ez nem jelent mást, mint hogy az angyal a történelem helyén *egyetlen katasztrófát* lát.³⁸ Majdhogynem úgy, mint a sevirat ha-kélim következtében a kabbalista. Ahogyan a *harvót olám* (örökkévaló romok) örökkévalósága megfellebbezhetetlen, úgy az önmagába roskadó nyelv *holt nyelv* volt volta sem azonos többé az egyetemi stúdiókon tanulmányozott, kihalt idiómák státuszával. Mi marad tehát, különösen a Tóra legfőbb parancsának, az életnek a nevében?

Ahogyan a *Befejezetlen táj* című esszében olvassuk: a történelem angyalának az a feladata, hogy feltámassza a halottakat és újra felépítse a romokat. A kabbalista pedig: „Holt szavakat éleszt újjá és széttört jelentéseket illeszt össze ismét.”³⁹ Ez az erudíció nem azonos azzal, amelyet például Michel Foucault nagyszerű műve. *A tudás archeológiája* tár elénk. Inkább talán arról van/lehet szó, amit a bulgakovi „rukopiszi nye gorját” fejezi ki;⁴⁰ vagyis, hogy bármely pillanatban napvilágra kerülhet a hagyomány titkos szövegelete, valóban megelevenedhetnek a szavak, s az angyal is visszaröppenhet Megbízójához, aki számunkra ismeretlen üzenettel küldte. Ha mindez megtörténik, akkor a *filozófus* és a *teológus* feladata érvénytelenné válik.

9.

Mindaz, amiről eddig szó esett, jobbára arról szólt, hogy milyenek mutatkozik a paradoxonok sokaságából felépülő világ. A gondolkodó egyéni felelősségének kérdését nyilvánvalóan azon a szinten kellene vizsgálni, hogy milyenek látja az általa feltárt zezugos teoretikus építményt valahol Közép-Európában⁴¹ egy mérsékelt vallásos cionista? Mindennek megítéléséhez a Tatár György gondolkodására az elmúlt csaknem fél évszázad során elementáris hatást gyakorló rosenzweigi életmű kínálhat mintát. Persze, csak részben.⁴² Teoretikus értelemben bizonyosan, politikailag bizonyosan nem. Magyarán, a filozófia, a vallástörténet, a teológia szintjén követhető a rosenzweigi példa, ám az *életminta* tekintetében már aligha. A szellemi khaosz, a politikai zűrzavar, az alantas gondolkodói nívó – mindez természetesen nem csupán zsidó ügy – majdhogynem lehetetlenné teszik itt és most kierielt gondolkodói stratégiák létrehozását. Tatár eddigi életműve ebből a szempontból is üdítő kivétel. Mindeközben vállalkozik arra is, hogy folytassa azt a hatalmas horderejű vitát, amelyet a Saulból lett Pál apostol a zsidókkal és a zsidókeresztényekkel folytatott. Az eredmény nem a neofita fegyvercsörtetése, hanem a visszamaradó rezignációja. „Ha az ember zsidóként forgatja a keresztény Bibliát és – mondjuk – a korai egyházatyák írásmagyarázatait, mintha idegen országban bókászna. Saját hazájának immár igazságtalan béké-

vel elcsatolt területeit járja, ahol a tájra és lakóira irgalmatlan asszimilációs nyomás nehezedik.”⁴³ – olvasható az *Identitás és allegória* című tanulmányban. Logikailag innen már sehová sem vezet út, hiszen a kinyilatkoztatás, a hagyomány szinte valamennyi rejtekös-vényét és menekülőútját számba vettük. Egyetlen egy kapu marad csak nyitva, amelyet az európai tradíció diszkrétan általában magánügynek tekint, s ez a *hit* kérdése. Talán szükségtelen hangsúlyozni, hogy a zsidóság és kereszténység viszonyát érintve a probléma vizsgálatához nem elégséges *pisztisz és emúná* keresztútján ácsorogni, (ahogyan ezt némelyek teszik kétezer év óta immár), ennél azért többre van/lenne szükség. Álláspontom szerint – különösen a Jesája megfogalmazta szójáték értelmében⁴⁴ – az *emúná* jelentéstartományából sem rekeszthető ki a szubjektív hit, a krisztusi parancsból – „ekhete tén pisztin tu theu”⁴⁵ – pedig még kevésbé. Ám mégis, nehezen palástolható ellentmondást vélünk felfedezni itt, különösen, ha Tatar egyik kedvenc szerzője, Kierkegaard által megfogalmazott követelményre, a hit stádiumába átvezető *ugrásra* gondolunk. Az etikai és a vallási stádium „diszkontinuitása” nem hagy más lehetőséget.

Ezzel szemben az *Iván poémája* című esszében Tatar Dosztojevszkij Nagy Inkvizítort idézi, amikor is az örült vénember ezzel vádolja a néma foglyot: „Te azonban nem ugrottál le, állapítja meg az Inkvizítor megvető elismeréssel, mert tisztában voltál vele, hogy ha csak egy mozdulatot is teszel, kísérted az Urat, vagyis abban a pillanatban nem hinni, hanem tudni akarod, hogy ki is vagy, s ha ugrasz, már el is vesztetted a hitedet benne, s akkor biztosan tudhatóan halálra zúzod magadat.”⁴⁶ Diabolikus logikai kör – méltó a kiötlőjéhez. Az „Ugrani már: soha már” parancsát beteljesítve az iménti esetben *pisztisz* és *emúná* látványosan egybeesik. S ha már szó esett a „zsidó Jézus vallásáról”, akkor annak egyik érvényes jelentése éppen ez. Lehetséges, hogy mégsem hamvad el az a bizonyos csipkebokor?

■ ■ ■

Rugási Gyula filozófiatörténész, teológus, Az Országos Rabbiképző – Zsidó Egyetem és a Szent Pál Akadémia tanára.

JEGYZETEK

- Az alábbi szerény vázlat semmiképpen sem tekinthető átfogó értékelésnek – az ilyesmi kritikusok és szakdolgozók dolga ósidők óta –; az észrevételek műfaja valami hasonló lehetne: „emlékfosz-lányok az elmúlt negyven évből”.
- Kerubok tánca*. in. *A, másik oldal! Kabbalista esszék*. (Kalligram, Pozsony-Budapest, 2014.) 154.
- A jebuzeus-jelenség*. in. *Az angyal színeváltozása*. (Kalligram, Bp. 2020.) 284.
- Mindig ugyanahhoz a döntéshez viszonyulunk: a bokor elhamvad, vagy sem? Függetlenül attól, hogy mindez a történi idő melyik pontján esik meg?
- Nemzeti teológia*. in. *Pompeji és a Titanic*. (Atlantisz, Bp. 1993.) 115.; illetve másutt: „A mitológia nem egyszerűen a történelem előtti kor (Vorgeschichte) tartama alatt jött létre, hanem ő maga a történelem előtti kor, a Vorgeschichte”. *Isten megtérése*. in. *A másik oldal*. i.m. 102.
- Ennek, a szinte beláthatatlan szellemtörténeti fluidumnak a számbavétele semmiképpen sem „egy emberes feladat”, különösen, ami olyan obskurus tárgyterületeknek a viszonyát illeti, mint amilyen a „zsidó gnózis” és az „ős-kabbala”.
- Franz Rosenzweig: *Az új gondolkodás*. (ford. Tatar György). in. –: *Nem hang és füst. Válogatott írások*. (Holnap, Bp. 1990.) 124.
- F.W.J.Schelling: *Stuttgarti magánelőadások*. (ford. Weiss János) (Attraktor, Máriabesnyő-Gödöllő, 2007). 63.
- A harmadik attribútum*. in. *Az angyal színeváltozása*. i.m. 17.
- A harmadik attribútum*. 44.
- Történetírás és történetiség*. in. *Pompeji és a Titanic*. i.m. 130.
- A Vulgata*, illetve az antik keresztény teológiai nyelv *creatio* fogalma eredendően a bibliai *bára* ige jelentéséhez tapad. Mindamelllett a misztikus irodalomban a *jecirá* (a jácar>plattein, fingere ígéből), illetve a *beria* névszóval is megfeleltethető. Amint kitetszik: a kérdéskört nem az egyértelműség lát-szata övezi.
- A semmi ágán*. in. *Az angyal színeváltozása*. i.m. 109.
- Az edények széttörése*. in. *Pompeji és a Titanic*. i.m. 109.
- Nem mellékesen megjegyzendő, hogy az itt említett ige, a *tála* széleskörű konnotációs tartományal rendelkezik a rabbinikus irodalomban.
- Angyali vendégség*. in. *Az angyal színeváltozása*. i.m. 132.
- u.o. 128-9.
- u.o. 122-3.
- Lsd. *Olvasatok*. in. *Az angyal színeváltozása*.
- u.o. 135.
- u.o. 139.
- u.o. Lessing szövege 1780-ban, röviddel a halála előtt íródott, de csak 1784-ben adták ki.
- Befejezetlen táj*. in. *az angyal színeváltozása*. i.m. 228.
- Az álmissás* minősítés gyakorlatilag kizárta/kizárja annak a lehetőségét, hogy e név viselője a *qéc*, a *ha-ólám ha-bá* kérdésköréhez bármilyen érdemlegeset is hozzá tudjon tenni. Scholem (nem minden antik mintát nélkülöző) megközelítése ezen a szinten (s nem általában a humaniorák tekintetében) jelent radikális újonságot, s ezzel vívta ki az orthodoxia különféle irányzatainak a haragját.
- Józan számításal, azt hiszem, erre még gondolni is rossz. Mindenesetre a kabbalistának könnyű dolga van, ő elbújik a saját világon-túli világában; de mi történiék a kívüli rekedtekkel?
- Nemzeti teológia*. in. *Pompeji és a Titanic*. i.m. 125.
- Nyilvánvaló, hogy a „más istenek” megjelenésnek a noahi szövetség, illetve a pátriárkákkal kötött szövetség alapján is pontos értelme van. Az Isten-Név kinyilatkoztatása után azonban a pár hónappal korábbi egyiptomi állapotok egycsapásra valamiféle „ősi múltba” süllyednek vissza, (ha tetszik: e múlt is „hajózhatóvá válik”), s a szóbanforgó világ(korszak) istenei most/ akkor szolgálnak rá igazán az *ahérim* minősítésre.
- Visszaút Egyiptomba*. in. *A, másik oldal!*. i.m. 45-6.
- u.o. 48.
- Az öröklét gyűrűje*. i.m. 118.
- „Isten halott!” in. *Pompeji és a Titanic*. i.m. 172.
- A „kereszténység kritika” enyhén szólva: eufémizmus. „Megsemmisítő kritikát” kellene írni helyette, amely az antik világ hihetetlen erudícióval táplált feltámasztási kísérletével párosul. Heidegger esetében szinte ugyanez a metafizikai konokság figyelhető meg: amilyen mértékben kihátrál a Nyugat (filozófia) történetéből a ma-

- gát megvonó Lét, s a presszókratika legarchaikusabb régióiba költözik vissza, mint Vihar, Mondás és Elrejtetlenség, olyan mértékben tűnik egyre fenyegetőbbben közelinek a Seyn parusziája.
- 33 *Az öröklét gyűrűje*. i.m. 184.
- 34 Heidegger különösen a *Bevezetés a metafizikába* (ford. Vajda Mihály. Matura, Bp. 1995.) első részében fejti ki a „keresztény filozófiával” kapcsolatos álláspontját, miszerint az valóban *mória*, bolondság, (ahogyan Pál apostol a hellén kultúra szempontjából minősíti a *kérügma Khrisztut*).
- 35 *A létkérdés végső megoldása*. in. *Az angyal színeváltozása*. i.m. 26.
- 36 Most nem a Hitlerrel-jal rövidebb-hosszabb ideig kettáló freiburgi professzor viselt dolgaira szeretnék utalni, hanem arra a sajátos viszonyra – vagy éppen kontinuitás-tudatra –, amely a német kultúra legnagyobbjait az Aufklärung óta a görögséghez fűzi. Mindebben benne foglaltatik – több-kevesebb joggal – az örökös pozíciója is.
- 37 *A létkérdés végső megoldása*. i.m. 28-9.
- 38 Szükséges hangsúlyozni, hogy mindezt csupán az angelus captivus, vagyis a pillanat-buborékba, a képbe zárt angyal teheti meg.
- 39 *Befejezetlen táj*. in. *Az angyal színeváltozása*. i.m. 224.
- 40 „Kéziratok nem égneek el”. –Woland halhatatlan megjegyzése a Mester tűzbe hajított kéziratával kapcsolatban.
- 41 Csupán a filológiai hűség kedvéért: Tatár György éppen tíz esztendeje falun él, Svájcban.
- 42 Franz Rosenzweig egy, azóta már atlantisi mélységbe süllyed világ szülőtte; asszimiláns és anticionista német zsidó, aki hazafiként küzdött a balkáni fronton. 1929-ben meghalt, mit sem tudva az eljövendő katalizmákról, bár az örök *riseszt* természetesen ismerte. Úgy tűnik, eleve „könyvtári használatra” készült, s teljesen Martin Buber által befejezett közös Biblia fordításuk célközönsége már régen nem él, illetve még nem született meg. Mind Tatár György, mind pedig e tanulmány szerzője számára rendkívül rokon-

- szenves viszont az Izrael és az Egyház által közösen járt örök út teóriája. (Tapasztalatból tudom: mind a zsidó, mind pedig a keresztény közönség fanyalogva fogadja, ha szóba kerül. . .)
- 43 *Identitás és allegória*. in. *A „másik oldal”*.i.m. 35.
- 44 *Jesája 7,9*. szójátékára gondolok: „im ló taaminú ló téménú”, az *áman* ige főbb jelentéseit – hinni, hűségessé lenni, szilárdan megállni – mérlegelve talán így lehetne fordítani: „ha nem hisztek, nem tartattok meg”, vagy: „nem álltok meg a lábatokon”. Persze, a példa első tagját lehet így is fordítani: „ha nem vagytok hűségessé”.
- 45 „Ekhete tén pisztin tu theu”; a kifejezés genitivus obiectivusként azt jelenti, hogy „legyen hitetek Istenben”, de genitivus subiectivusként azt, hogy „bírátok Isten hitét.”
- Úgy vélem, a zsidó és a keresztény világ akkor került ebből a szempontból a legközelebb egymáshoz, amikor Pál apostol a *Római-levélben* (4,3) Ábrahám hitéről beszél.
- 46 *Iván poemái* in. *Az angyal színeváltozása*. 157.

Kiss Antal:
Jákob
és az angyal
(grafika)

Egy árgyéhus kisfiú

Karácsonyi ének

Hogyha volna kisbabám,
a bölcsőben tartanám.
Nézném égő füllel.
Takargatnám tüllel.

Hogyha volna kisbabám,
s éhen sírni hallanám,
megszoptatnám egyből
tejes karamellből.

Hogyha volna kisbabám,
Józsefnek megvallanám.
Cseperedjék gyorsan:
tojást enne borssal.

És, ha volna kisbabám,
mindenkinek mondanám:
az ajtóból reá les
gumifarkú Heródes.

Én, ha volna kisbabám,
a földön marasztanám.
Aj, ha volna kisbabám,
dolgozni tanítanám.

Legyen pásztor, tanító,
de ne legyen Megváltó:
hagynám, hogy az emberek
haljanak maguk helyett.

Hogyha volna kisbabám,
az ölemben hordanám.
Becézném csöpp embernek -
én nem adnám Istennek.

Nem adnám az Istennek!

Ítélet után

Talitha kúmi (Márk, 5: 41)

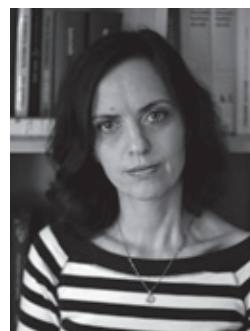
Hogy ezt már nem a mélységből. Megállt
a csillag szilvakék égbolton és
a kis torony a barokk szív fölött.
Hogy mozdulatlanul és hangtalan.
Hogy nem rebbent a lilomos ág.

Térdeplők, ablaktűz, kő volt velem.
Mindent elédbe tettem, tudtad, tudtad.
Ahonnan nincs föl és le; csak kegyelem,
csak ív. Karácsonyfa-város, szét, hanyatt.

A rettegés mélyéből bukva föl,
mint ki másfajta időkre riad –
mélységes földi életre szállatsz.
Karácsonytűkbe csavart lét, szakadt
ajándék: ad maiorem Dei gloriam.

Dorgálatlan, megeredt havakkal
visszacsempészted életem fölénk.
Magaddal sodortál falánk születésbe.
Köszönöm Uram, Fiú. Kisfiam.

Balla Zsófia (1949, Kolozsvár) költő, esszéista. 1993 óta Budapesten él. Pályáját több rangos irodalmi díj és két akadémiai tagság fémjelzi. Eddig összesen huszonegy kötete jelent meg.

Varjak

Varjak

Az öreg szilfa ágai között egy varjú telepedett meg. Tavasszal készül először elcsábitani egy hímét. A szemközti nagy házban egy rövid hajú lány áll az ablakban. Figyeli a fekete varjat. A hideg üveghez szorítja a homlokát. Az alsó ablakban épp felkapcsolták a villanyt. Az asztalnál egy hosszú hajú lány, egy férfi és egy nő ül. A rövid hajú lány még mindig a varjat figyeli. Szinte olybá tűnik, mintha a varjú értené, amit lát. Korall szemével figyelmesen követi az emberi fészekben zajló eseményeket. Bízik az ösztöneiben.

A szennyeskosárban hevert a bugyi. A világoskék virágmintás. Barunáé. Katuškának is volt ugyanolyan, csak az övé zöld. A lába közötti részen véres volt. De egy nyolcéves kislánynak még nem jön meg. Tudom, hogy lehetséges, de akkor valamennyire látszana rajta. Hiszen hányszor megyek be a fürdőszobába, amikor fürdik. Bár nagyobb darab, de a melle még nem nő. Ráadásul egy évvel fiatalabb is Katuškánál. Még neki sem jött meg. Nem, ez valami más kell, hogy legyen. Bedobtam a bugyit egy hideg vizes lavórbá, hogy kiázzon belőle a vér. A biztonság kedvéért átnéztem a többi szennyeset is, de nem találtam semmi mást. Így sem tudtam annyiban hagyni a dolgot. Mert mi van, ha valami komoly dologról van szó?

– Neked vérzett a puncid? – lépek be a lányok szobájába. Katuška éppen olvasott, Bára pedig vagdosott valamit. Jellemző, a vagdosás fecnijei szanaszét hevertek körülötte.

– Nem.

Még csak rám sem nézett. Akárhányszor meglátom a magas homlokát, mindig arra gondolok, milyen iszonyatosan hasonlít Václavra. Örökké frufrut kell majd hordania, hogy eltakarja. Katuška értetlenül nézett rám, mintha nem lenne biztos benne, melyikükhöz beszélek. Ő mindig olyan figyelmes, csak felragyognak a barna szemei. – De vérzett. Láttam a bugyidon. A kéken – fordultam Barunához. Így is nyilvánvaló volt, hogy nem húzok ki belőle egy szót se. Belőle harapófogóval sem lehet kihúzni semmit. Már mindent megpróbáltam. Egy kicsit még vártam, de hiába. – Szóval mit mondasz erre?

– Nem vérzett! – rázta Bára makacsul a fejét. És csak vagdosott tovább kedvére. Pontosan ez az a viselkedés, amivel állandóan kihoz a sodromból.

– Nem vagdosnál az asztalon? – Bárcsak legalább egy kicsit jobban hasonlítana Katuškára. Ő már kiskorában megtanulta, hogy rendet kell rakni. Ha elővette a kosárból az építőkoc-

kákat, automatikusan el is pakolt maga után. De Barča nem. Mindig is más volt. Mintha nem értené, mit akar tőle az ember. Legszívesebben megráznám, de az is hiábavaló volna. Inkább elfordultam és kijöttem onnan. – Porszívózz fel magad után! – jutott eszembe még az ajtóban. De Bára rám se hederít. Azóta rendszeresen ellenőrzöm a bugyiját.

Én azt a dolgot a kék bugyival elmondtam volna anyunak, csak tükre szégyelltem. Még most is szégyellem magam, tizenkét évesen. Tulajdonképpen még annál is jobban, mint korábban. Mert anyu mindent elmesél apunak, szóval ezt is elmondta volna. Simán beszélne róla még munkában is. Én viszont nem akarom, hogy mindenki megtudja. Két nappal korábban történt, amikor fogócskáztunk a sráccal a ház előtti parkban. Petr Polák nem bírta elkapni. Mindig meglógtam előle. Pedig amúgy nem futok valami gyorsan. Katka mondjuk mindig leahagy. Engem többnyire hamar elkapnak. De ezúttal nem. Petr tök ideges lett, hogy még mindig nem bír utolérni, úgyhogy egyszer csak belém rúgott. Télibe a punikámba. Stoplis cipővel. Iszonyúan fájt. Még a könnyem is kicsordult. Próbáltam úgy tenni, mintha nem lenne semmi, aztán hazarohantam. Elbújtam a pincében, pedig egyébként félek ott, nem is járok le soha. Főleg azért, mert apu egyszer azt mesélte, hogy az ilyen régi házakban, mint a miénk, hulla is lehet a pincében. De akkor mindegy volt, becsaptam magam mögött az ajtót, és sírva fakadtam. Bár a fájdalom hamar elmúlt, később sem jöttem ki. Nehogy a gyerekek megkérdezzék, mi történt. Este, amikor fürdés előtt levetkőztem, véres volt a bugyim. De simán csak bedobtam a szennyesbe. Úgyis oda dobtam volna. Mert minden reggel tisztát veszek fel. A hálóing alatt meg nem hordunk bugyit. De aztán anyu megtalálta. És azóta figyel. Főleg a fehérneműmet vizsgálja át.

Karácsonyra kaptam egy új cicanadrágot, egy pulcsit, borvöröset, meg egy rózsaszín salát ezüst szálakkal. Mindet azonnal fel is vettem, és nézegettem magam a tükörben. Örültem tetszettem benne magamnak. Ez az első karácsony, amikor tulajdonképpen nem is zavar, hogy főleg ruhát kaptam. Egyébként mindig játékot és könyvet szerettem volna. Vagy festő cuccokat, mert festeni szeretek legjobban. De most alig várom, hogy az új holmimban menjek suliba. És szép legyek. A nővérem is ruhát kapott. De nekem az enyém jobban tetszik. Főleg a rózsaszín. A piros és a rózsaszín a kedvenc színeim. Pedig anyu azt mondja, hogy a piros jobban áll a tesómnak. Szerinte nekem a kék áll jól. Pedig nagyon szeretném, ha nekem is hosszú hajam lehetne, egy csomó piros csatot hordanék benne. Ahogy a tesóm. Nekem még rövid a hajam, mert mostanáig nem számított. Anyu mindig egy fura fodrásznővel vágatja a hajam nem messze a sulitól. A néni mindig megkérdezi, milyet szeretnék, de anyu válaszol helyettem, hogy rövidet, és hogy nyugodtan vágjon sokat, ne kelljen olyan gyakran járnunk. Aztán olykor mondogatta, hogy túlságosan megkopasztott a fodrász, de nekem mindegy volt. Csakhogy most rájöttem, hogy a suliban minden lánynak hosszú a haja, és ez nekem is sokkal jobban tetszik, mint a rövid. Gyakran rajzolok hosszú hajú lányt csatokkal a hajában. Pont olyat, amilyen lenni szeretnék.

– Mít vágsz olyan mogorva képet?

Szinte megijedtem anyutól. Mind a karácsonyfa körül ülünk. Már kicsomagoltuk az ajándékokat, most mesét fogunk nézni. – Fáj a torkom – válaszolom.

– Hogyhogy fáj a torkod? – kérdi anyu.

Látszik, hogy zavarja. Csak most jövök rá, hogy tényleg eléggé fáj. Meg a lábam is, és valahogy olyan furán fázom. Anyu lázmérőt dug a hónom alá. Aztán azt mondja, majdnem harminckilenc. Mérges, mert el kell vinnie a sürgősségre. Szenteste! Mintha szándékosan csinálnám. Nekem sincs semmi kedvem bárhová is elmenni. Legszívesebben a nappaliban feküdnék a szüleimmel, nézném a tévét, talán elaludnék a pokrócba takarózva, hogy ne fázzak annyira. Csakhogy anyu azt mondja, biztos influenza, muszáj menni, meg hogy apu visz el, mert valakinek otthon kell maradnia Katkával. Csakhogy én azt szeretném, ha anyu is jönne. Azt hiszi, azért akarom, mert nem érzem jól magam, de igazából azért, mert baromira szégyellem magam apu előtt. Az orvos biztos meg akarja majd hallgatni a mellkasomat, és le kell vetkőznöm, akkor pedig apu meglátja, hogy kicsit már el-

kezdett nőni a cicim. Olyan fura ez nekem, nem akarom, hogy apu lássa. Szerencsére ki-könyörgöm anyut, magamon hagyom a karácsonyi ajándék ruhákat, és már indulunk is.

A váróban alig van valaki. Anyu odaadja a nővérnek a kártyámat, aztán várunk. Nemsokára kijön a nővérke az ajtón, és végigmegy egy nagy üvegajtó mögötti folyosón. Észreveszem, hogy apu utánanéz, még egy kicsit előre is dől, de nem értem, miért. Csak olyan fura nekem. Főleg, mert különösen mosolyog közben. Anyu viszont rá se hederít.

A sürgősségin szerencsére megy minden, mint a karikacsapás. A váróteremben csak hárman vannak, és az orvos se vacakol. Gyakran kiszalad a nővérke, bemegy az üvegajtón, beszalad valami raktárba, és rögtön vissza is jön. Észreveszem, hogy Václav utána fordul. Feltűnőmentesen próbálja csinálni, de én látom rajta. Rosszul vagyok tőle. A lány karcsú, húsz körül, majd ha gyerekei lesznek, ő se így fog kinézni. Csakhogy Václavra olyan hatást gyakorol, mint egy kisfiúra. Azt hittem, negyven felett elmúlnak ezek a dolgai, de talán még rosszabb is, mint mikor összeházasodtunk. Ha nem készítenék neki tiszta ruhát, talán nem is lenne képes gondoskodni magáról. Ezt kéne látniuk ezeknek a nőcskéknak. Inkább a másik oldalra fordítom a fejem, hogy ne kelljen a kéjsóvár ábrázatát nézmem.

Barča fázik, rázza a hideg, lázas. Václavnak is feltűnik. A vállára teszi a kabátját. Tudom, hogy idegesíti, hogy nem tudok autót vezetni. A jogosítványom megvan ugyan, de nem ülök a volán mögé. Egyszerűen nem merek elindulni a forgalomba. Ahhoz bátorság kell. Amit meg lehet előre tervezni és el lehet intézni a lányokkal busszal vagy gyalog, azt megoldom. Ő csak akkor vezet, ha tényleg szükség van rá.

A rendelőben iszonyú penészirtószag vagy valami hasonló terjeng, az orvosnak szemléto-mást elege van, igyekszik minél hamarabb megszabadulni tőlünk. Meg se hallgatja Barčát, csak belenéz a torkába. – Ez fáj? – nyomkodja meg a füle tövét.

Barča csak bólint. Az orvos megírja a receptet, amire kiadnak nekünk egy doboz Amosiklavot.

– Lázcsillapítójuk van? – kérdi tőlem.

– Persze – bólintok. Ilyen gyógyszereket mindig tartok otthon.

– Egy hét múlva pedig jöjjenek vissza kontrollra – szól még utánunk, amikor már az ajtóban vagyunk. Václav Baruna vállára borítja a saját kabátját is, hogy ne fázzon annyira, és megyünk az autohoz. Fagy odakint, a szakrendelő előtt csúszik a járda, úgyhogy kicsit magamhoz szorítom Barborát, el ne csússzon még nekem ráadásnak.

Václav megáll a házunk bejárata előtt, úgyhogy Bárával kiszállunk.

– Nem állsz be a garázsba? Csupa fagy lesz minden reggelre...

– De – mormolja Václav, de számomra nyilvánvaló, hogy ha nem mondtam volna neki, nem áll be a garázsba. Ha nem unszólnám folyton valamire, úgy hagyta volna a házat, ahogy vettük. Szinte már villa, a város közepén, a parkra néző ablakokkal. Václavnak itt nyugta van, elég helye, itt elbűtykölgethetne kedvére. Ő bezzeg mindig csak a legszükségesebb munkát végzi el.

Befagyott a kapu, jó erősen kell lenyomnom a kilincset, hogy kinyíljon. Baruna az előszobában a fogásra dobja a kabátját, és beront a nappaliba. Katka közben összepakolt az ajándék bontás után. Minden papírt szépen zacskóba gyűjtött a lépcső mellé. Pontosan ahogy én tettem volna. Nagyon kis ügyes. Barča lefekszik a kanapéra, beveszi az orvosságot, tévét nézünk. Fél tizenegy körül észreveszem, hogy elaludt. Fel akarom ébreszteni, hogy menjen fel a szobájába, de Václav felajánlja, hogy a karjában felviszi. Mikor megemeli, Bára moxyog valamit, de fel sem ébred. Természetesen az ágytakaró a kanapéról, meg a pléd is csupa izzadság, mindkettőt bedobom a mosógépbe a fürdőszobában. Elgondolkozom, hogy el is indítsam-e, de aztán arra jutok, hogy csak feleslegesen zajongna a mosógép a házban, reggel meg még hozzárakhatok valamit. Elég volt mára. A sok takarítás, díszítés. Úgy tűnik, mintha minden évben korábban kezdeném, és bár a lányok már nagyobbak és segíte-

nek, így se győzöm. És semmi sem az elképzeléseim szerint alakul. Nyilvánvaló, hogy egy ekkora házát nehezebb takarítani, mint Irena két és félszobás lakását, másrésztől viszont, még ha öreg ház is, jobb, mint panelban élni. Közel a belváros, a lányoknak két megálló az iskola, közben meg nyugalom van. Jobb, mintha Václav szüleinél maradtunk volna, egy kisebb városban kellemesebb az élet.

Megnézem a hőmérőt a hálószobaablakban. Mínusz hét fok. A park fáin dér csillámlik. Csak állok ott egy picit és visszagondolok arra, ahogy kiskoromban vártam a Jézuskát, hogy mennyire szerettem volna megpillantani a szétnyílt égboltot, ahonnan a szánján leereszkedett. Aztán észreveszem, hogy az egyik fán, fenn, van egy fészek. Talán gerlék, merül fel bennem. Most a sötétben azonban semmit nem látok. Ha eszembe jut, reggel megnézem.

Behúdom a függönyt, még ha ide az emeletre nehezen láthatnának is be. Beállítom az ébresztőórát háromra, hogy Barunának beadjam majd az orvosságot. Meg se hallottam, hogy megjött Václav. Csak amikor megnyikordult a padló az ágy mellett, akkor vettem észre, hogy itt van. – Csak Katuška el ne kapja Barunától – mondom, mikor Václav befekszik az ágyba.

– Miért kapná el? Meg Baruna is jobban lesz a gyógyszerrel – válaszolja, mintha őt nem érintené. Megint alsónadrágban fekszik le, mint akinek nincs pizsamája. Lefekszem mellé, és eloltom a lámpát. Csakhogy számára ez olyan, mintha parancsot kapott volna, hogy kezdheti. Felém fordul és végigsimít a derekamon.

– Beteg a gyerek, te meg ilyesmire gondolsz – fordulok a másik oldalamra. Ki sem állhatom ilyenkor. De ő képtelen felfogni. Főleg azt nem érti, hogy ő tehet az egészről. Egész évben mindent állandóan rám hagy. Nekem kell mondanom, hogy orvoshoz kell vinni a gyereket, ő soha nem határozná el magát. Aztán meg menjek csak és nyugodtan feküdjek le vele.

– De hát nem haldoklik. Csak egy kis mandulagyulladás. Te meg ebből is drámát csinálsz – támad rám ingerülten. Nem válaszolok.

A parkban a fán varjú alszik. A szárnyai szabadok. Csak lábának karmai zárják szorosán össze a faágat, nem és nem eresztik. Fejét a szárnya alá dugta. A fával szemközt házban lassanként fények gyúlnak. Csak az apró hideg kis lampionok világítanak a háztető alatt a sötétségben. A varjú még mindig egyedül van. Mégsem tud félni.

Ma új tanár jött az iskolába. Angolt és rajzot tanít, Machová tanárnő helyére jött, aki állítólag még hosszan betegeskedik. Ez a tanár eszméletlen jól néz ki. Sötét, göndör a haja és kék a szeme. Teljesen úgy néz ki, mint Frodó a *Gyűrűk urából*. Mindenkinek baromira tetszik, mármint a lányoknak, a fiúknak tök mindegy. De mi mind kész vagyunk tőle. Én meg egy mázlista vagyok, hogy pont a kedvenc tantárgyaimat tanítja. Mármint először úgy gondoltam, béna lesz, mert angolórán angol dolgokat kellett kitalálni, és felváltva mentünk a táblához, felvonalkáztunk egy szót, a többiek pedig találgatták a betűket. És amikor Markéta ment a táblához, Frodó viccelődött vele, mintha lovag lenne és udvarolna neki, letérdelt elé, úgy adta a kezébe a táblafilcet, még meg is hajolt előtte, akár egy hercegkisasszony előtt. Talán azért volt, mert előtte filmekről beszélgettünk angolul, és Frodó azt mondta, szereti a lovagfilmeket, meg a *Gyűrűk urát* is. Látszott, hogy Markéta szinte alig érti, amit angolul mond neki, de a hajlongás miatt így is eléggé el voltelve magától. Amikor aztán rám került a sor, hogy a táblához menjek, Frodó nem viccelődött, csak a kezembe nyomta a filcet. Még arra sem emlékezett, hogy hívnak, pedig az óra elején bemutatkoztunk. Úgyhogy gondoltam magamban, engem aztán nem érdekel. Mármint egész rajzóraig. Ott azt mondta, ez az első közös óránk, azt rajzolhatunk, amit csak szeretnénk, megnézi, kinek hogy megy. Gondoltam, valami olyat készítek, amiben jó vagyok: egy kezét rajzoltam. De nem ám körberajzoltam a sajátomat. Tényleg megrajzoltam – kissé hajlított ujjakkal, szépen árnyékoltam is, sőt, ráncokat is rajzoltam rá, hogy már öreg. A többi gyerek csupa butaságot rajzolt, úgyhogy tudtam, hogy az én képem lesz a legjobb.

– Ez tényleg jó – mondta Frodó, amikor megnézte a rajzomat. Szinte úgy tűnt, meglepte a kép. Aztán megkérdezte, otthon is szoktam-e rajzolni, mondtam neki, hogy igen. Legszívesebben elmondtam volna neki, hogy festő szeretnék lenni, de anyu folyton azt hajtogatja, hogy butaság; hogy az embernek rendes szakmája kell, hogy legyen, ő például könyvtáros a helyi könyvtárban, szóval inkább hallgattam, nehogy azt higgye, buta ötleteim vannak. Kicsit nézte még a rajzomat, minden irányba elforgatta, aztán továbbment, és megnézte Linda képét, aki egy tök szép almát rajzolt. Csak amikor kicsöngettek, és összegyűjtöttük a rajzokat hátul egy olyan hosszú asztalon, akkor jött oda hozzám. Megkérdezte, nem hoznék-e neki otthonról pár rajzot megmutatni. Szóval bólintottam, és baromira örültem.

– Mondjuk kedden, a negyedik óra után? – mosolygott rám újra azokkal a szép szemekkel.

– Rendben – ígértem, és iszonyú boldog voltam.

Este folyton Frodóra kellett gondolnom és sajnáltam, hogy nincs vele még gyakrabban óránk. Természetesen a tesóm is őt kapta rajzból, és egész este róla áradozott.

– Azt hiszem, szerelmes vagyok belé. És biztosan viszonzszeret. – Addig hajtogatta, hogy már én is akartam valamit mondani. Felmerült bennem, hogy eldicsekszem neki, Frodónak tetszenek a rajzaim, de aztán butaságnak tűnt. Azért is, mert biztos elfecsegné anyunak, anyu pedig butaságnak titulálná.

– Nekünk úgysis több óránk van vele, válaszoltam végül, mert a tesóm osztályát nem ő tanítja angolra.

– Na és, így csak még jobban elege lesz belőled – nyújtotta ki rám Katka a nyelvét.

Inkább lekapcsoltam a kis lámpát, és még hosszan képzeltem magam elé, ahogy Frodó a képemet nézegeti és megdicséri az egész osztály előtt. Később eszembe jutott, hogy talán különleges vagyok számára, más, mint a többi lány. Belefúrtam magam az ágyneműbe és arról ábrándoztam, hogy megmutatom a rajzaimat és tetszeni fognak neki. Aztán összebarátkozunk, még ha sokkal idősebb is nálam, mindenféleképp beszélgetünk, főleg a rajzolásról, a többi lány pedig mind irigyelni fog.

Ma korábban mentem iskolába, mert nem akartam, hogy a többi gyerek lássa, nálam van a rajzos mappa. Bedugtam a ruhatárban a szekrények mögé, és kitaláltam, hogy nem megyek ebédelni, hanem majd akkor veszem elő, amikor egyedül leszek az öltözőben. Csak hogy aztán matekórán eszembe jutott, hogy ha mondjuk a takarítónő felmos, és észreveszi, hogy valami mappa van a szekrény mögött, elviszi valahova vagy kidobja. Az egész matekóra alatt szakadt rólam a víz, annyira izgultam, hogy ez bekövetkezik. Szidtam magam, milyen ostoba vagyok.

Ahogy kicsöngettek, rohantam a ruhatárba, de szerencsére ott voltak a képek. Gyorsan kivettem a mappát, és bevitettem az osztályba, bár néztek nagyot a lányok, mit cipelek, hogy tényleg Frodónak hoztam-e rajzokat. Bár zavart, hogy múlt héten hallották, amikor Frodó mondta, hogy vigyek be párat, más részről viszont tetszett, hogy egy kicsit felvágatok előttük.

– Persze – válaszoltam, és szándékosan beképzeltlen viselkedtem, ahogy Katka szokott, amikor az orrom alá akarja dörgölni, hogy kicsi vagyok és nem értek semmit.

– Akkor muti! – akarta látni Denisa, és a többi lány azonnal csatlakozott hozzá.

Így végül kinyitottam a mappát, és elkezdtem kipakolni a rajzokat a padra. A nagyján különféle csendéletek voltak, aztán az olyasmit ábrázoló rajzok, amiket a szobám ablakából látok, mert azokat nagyon szeretem. Meg a varjak is, azokat temperával próbáltam megfesteni, aztán még belemaszatoltam némi száraz paszttel. A lányok csak néztek, mert tulajdonképpen soha észre se vették a suliban a képeimet, egészen mostanáig. Persze a legszébbeket válogattam ki, a rosszul sikerült mázelműveket meg otthon hagytam. A végén Marek Rosecký nekiállt könyörögni, hogy adjam neki az egyiket, de mondtam, hogy nem lehet. Pedig igazából inkább nem akartam, mert mindet Frodónak szántam.

A negyedik óra után megvártam, míg mindannyian kimennek ebédelni, mert a lányoknak még a végén eszükbe jut velem tartani Frodóhoz, én viszont egyedül szerettem volna lenni vele. Csakhogy amikor odamentem a rajzteremhez, és be akartam kopogni az ajtón, zaka- tolni kezdett a szívem, és nagyon félttem, bár nem tudom, mitől. Kicsit meghúztam a pó- lóm a hónom alatt, és megszagoltam, nem vagyok-e bűdös, mert matekon annyira meg- izzadtam az izgulástól.

Aztán még egy kicsit vártam, és pont abban a pillanatban, amikor rászántam magam, hogy bekopogok, megszólalt Frodó a hátam mögött: – Jövök már, Bára.

Annyira váratlanul ért, hogy nagyon megijedtem. Eszembe se jutott, hogy nincs a tan- teremben.

– Ügyeletben voltam – magyarázta, mintha mi sem történt volna, én meg éreztem, hogy elvörösödöm. Aztán mondta, hogy üljek le, és megkérdezte, kérek-e ásványvizet. Inkább nemet mondtam, pedig ittam volna, mert a lámpaláztól teljesen kiszáradt a szám.

Leült mellém a kis asztalhoz, kinyitotta a mappámat, és elkezdte nézegetni a rajzokat, egyiket a másik után. Némelyiket egész sokáig nézte, alaposan megvizsgálta, szóval nyil- vánvaló volt számomra, hogy minden hibát látnia kell, ami csak van rajtuk. Meg hogy fel- ismerte, amikor nem volt kedvem dolgozni a képen, és csak maszatoltam a színekkel. Az- tán fogta a varjas képet, és azt mondta, ez tetszik neki a legjobban. Majd elmosolyodott, így még inkább hasonlított Frodóra. Megfigyeltem, milyen szép hosszú ujjai vannak, a kör- me pedig kerek.

– Te tényleg nagyon tehetséges vagy, én felismerem az ilyet – mosolygott rám, miköz- ben a varjakat nézegette.

Úgyhogy én is mosolyogtam, de valójában úgy éreztem, felrobbanok a boldogságtól. Teljesen megfeledkeztem a lámpaláztól, és legszívesebben megmondtam volna neki, hogy a varjakat már régebben készíttettem, amikor a linómetszetet próbáltuk ki, és hogy Machová tanárnő beküldte az enyémet valamilyen versenyre. De mivel ő már nincs az iskolában, úgysem tudom meg, hogy sikerült az egész verseny, meg úgyis más gyerekek nyerik meg.

– Szeretnéd te is megnézni az én képeimet? – kérdezte, mikor már minimum kétszer vé- gignézte az összeset.

Addig eszembe se jutott, hogy egy tanár is festhet. Mármost eddig egy rajztanárnő se mu- tatott olyan képet, amit ő készített volna. Csak biccentettem, Frodó pedig a szekrény felé nyúlt, ahol összetekercselve állt néhány műve. Amikor kihúzta őket, festék illata áradt szét a levegőben, szerintem igazi festőknek való festéké. Néhány képen különféle alakok vol- tak, vagy mondjuk csak egy ember, mintha a papírra nyomta volna a gerincét, aztán szép házikók és néhány beazonosíthatatlan táj. Ezek tetszettek a legjobban, mert tulajdonkép- pen nem volt rajtuk semmi, csak behavazott táj, mondjuk, ahol egy kicsit kilátszott a hó alól a sár és a gát egy része a tónál, és közben mégis ezek voltak a legjobbak.

– Nos, tetszik valamelyik? – kérdezte Frodó, mikor látta, hogy nézek a képekre.

– Mind – bólogattam. Az én rajzaim kész firkalgatásnak tűntek az övéi mellett. Any- nyira, hogy szégyelltem magam előtte. – Ez tetszik a legjobban – mutattam a havas tájra.

– Akkor tartsd meg, ha szeretnéd – nézett rám Frodó –, már ha te is nekem adsz egyet a tieid közül.

– De az enyéme nem olyan szépek – ingattam a fejem, és nem tudtam levenni a szem- mem Frodó tájképeiről.

– Ez csak úgy tűnik, én idősebb vagyok, és kiskorom óta tanulom, az édesanyám fes- tő – mosolygott. Aztán elmesélte, hogy a prágai Képzőművészeti Akadémiára készül, aho- va már néhányszor nem jutott be.

Nem nagyon tudtam, mi ez az akadémia, de annyit megértettem, hogy ott lesz az em- berből festő. Frodó teljesen úgy beszélt velem, mintha egy barátjalennék.

– Ha még néhányszor nem vesznek fel, akkor már megvárlak, és járhatunk oda együtt, mert te aztán tuti bekerülsz.

– Hát, nagyon szeretnék festő lenni – bukott ki belőlem. Teljesen elfelejtettem, hogy pár nappal ezelőtt még félttem, hogy Frodó esetleg azt mondhatja, butaság arra vágni, hogy festő legyek.

– Tulajdonképpen miért nem jársz művészeti iskolába?

Megvontam a vállam. Igazából fogalmam sem volt, miért nem, talán mert soha fel sem merült bennem, hogy oda járhatnék. Meg azért sem, mert nem tudtam, tényleg jól festek-e.

– Járhatnál anyukámhoz, ott tanít – vetette fel Frodó –, majd a szülői értekezleten beszélek róla a szüleiddel, jó?

Én meg elképesztő boldog voltam, és úgy éreztem, ez életem legszebb napja. Elhatároztam, hogy festő leszek, még ha a szüleim ezerszer megtiltják is, mert most már tudom, hogy nem butaság. De aztán nyílt a rajzterem ajtaja, berontott Borková tanárnő, és ezzel mindent elrontott. De így is szuper volt. Frodó végül még azt is mondta, hogy megmutatja a rajzaimat az anyukájának, szóval még jobban örültem.

– Szóval nekem adod az egyiket? – kérdezte végül.

– Festek inkább egy szebbet – ráztam a fejem.

– De megígéred?

Bólintottam.

– Akkor megbeszéltük. Ha lesz majd új műved, hozd el megmutatni!

Szóval tutira lesz még lehetőségem találkozni vele.

Otthon is nagyon boldog voltam. Elhatároztam, hogy ezentúl mindennap festek, hogy legyen egy csomó képem, amikkel újra elmehetek Frodóhoz.

– Mit vigyorgasz? – Katka úgy mordult rám, hogy megijedtem. Észre se vettem, hogy néz.

– Nem is vigyorgok – ütöttem el a dolgot, és inkább lementem a konyhába. Anyu és apu már ott ültek, és azonnal megkérdezték, mi volt a suliban.

– Négyest kaptam töriből – válaszoltam, és mentem gyümölcslevet tölteni magamnak.

– És mi van a képekkel? – kezdett el faggatni anyu, mert reggel látta, hogy viszem őket a suliba, úgyhogy meg kellett mondanom, miért.

– Semmi – vontam meg a vállam. Valójában nem akartam neki elmondani, mit szólt Frodó, mert csak beleártaná magát ebbe is.

– Hogyhogy semmi? Csak mondott rájuk valamit a tanárod, ha meg akarta őket nézni, nem...? Tedd vissza a gyümölcslevet a helyére!

– Hát, hogy jók – feleltem. Felmerült bennem, hogy megemlíthetném anyunak a művészeti iskolát, de olyan furcsán ingerültnek tűnt, ráadásul Frodó majd mondja neki a szüleinek, az jobb is lesz, mint én mondanám, hiszen Frodó tanár.

Inkább szedelődzködtem, hogy megyek a fürdőszobába, beülök a kádba és Frodóra gondolok. Úgyhogy engedtem magamnak vizet, beleültem és a tusfürdővel játszottam, ami uborkás, ezért zöld. Mindenféle képeket rajzoltam vele a hasamra, aztán lemostam. És ahogy közben Frodóra gondoltam, olyan jó érzés volt, hogy összeszorult a gyomrom, meg a punikám is.

Délután elmegyünk Katkával és Barčával a Tescóba. Barčának vennünk kell egy tavaszi kabátot, a zöld kiskabátja már rövid. Egy darabig mászkálunk az állványok között, semmi nem tetszik igazán. Végül kiválasztok egy bézs sportdzsekit. Bárá savanyú képet vág, nem tetszik neki, de végül meggyőzőm, hogy próbálja fel. Hoz még egy pólót, és bemegy a próbafülkébe.

– Kész vagy már? – húzom el a függönyt kicsivel később. Természetesen eltart egy darabig, ott áll félmeztelenül, és bámulja magát a tükörben. Visszahúzza a függönyt, jó, hogy össze nem dől a fülke. Mintha mit tudom én, mi lenne, ha valaki meglátná. De hát még gyerek. – Gyerünk, nem fogok örökké itt álldogálni – noszogatom.

– Katka, nézz körül te is, nem tetszik-e valami – mutatok Katkának a pulcsik felé. Csak három van neki otthon, jól jönne még egy. Csakhogy Katka más, mint Barča, aki nem gondolkodik, csak kiválaszt egyet, és felpróbálja. Meg azok a színek, amiket választ, rózsaszín, bordó. Nem szeretem. Képes úgy felöltözni, mint valami cigány. Közben meg a tanárnője már elsőben mondta, milyen jók a színek kompozíciói. Bezzeg Katuška, ő zöldecskés árnyalatot választ, már szinte borsó-színű, az ember nem kell, hogy aggódjon, hogy majd ereszi a színét mosáskor.

A póló szerencsére kicsi Barčára, és nincs belőle nagyobb. A kabát jó rá, már eldöntöttem, hogy megvesszük, de aztán eszembe jut, hogy elég világos, és így állandóan mocskos lesz. Végül visszaviszem.

Amíg Barča felöltözik, megakad a szemem egy leértékelt nadrágon. Négyszázért egész jó. Gyorsan belebújok a szomszéd próbafülkében. Ránézésre rendben, de érzésre mintha belepréseltek volna. Nem mintha kövér lennék, még mindig harmincnyolcas méretet hordok, de akkor is. Kikukucskálok, hogy megkérdezzem a lányokat. Katuška a részleg végén sálat válogat egy dobozból, Bára már felöltözött, és az állványok mellett ácsorog, oda szólok hát neki. Mikor kedvetlenül felém csoszog, elhúzom a függönyt és kilépek. – Nézd csak, szerinted hogy áll?

Baruna megnéz magának, és azt feleli: – Jól, jól áll.

– Nem kövérít? – fordítok hátat neki.

Baruna csak oldalvást néz oda. – Nem – mondja.

– Nézd már meg rendesen! – mordulok rá, mert neki nyilvánvalóan tök mindegy, mit válaszol.

Baruna megint megnéz, most is csak fél szemmel. – Nem kövérít.

Végül úgysem veszem meg a nadrágot. Biztos kövérít. Barča szavára nem adok. Vissza teszem a polcra, és odamegyünk Katkához.

– Választottál valamit? – de Katuška rázza a fejét. Túlságosan is szerény.

Ma felpróbáltam egy gyönyörű pólót. Rózsaszín volt, piros kövek díszítették, az tetszett a legjobban. De anyu azt mondta, kicsi rám, és nem vesszük meg. Az bosszant a legjobban, hogy folyton bejön a próbafülkébe, amikor öltözöm. Simán elhúzza a függönyt, tök mindegy neki, hogy meglátnak-e. Nem bírom. Meg azt se, amikor kéri, nézzem meg, jól áll-e neki valami. Mert anyun nekem valahogy minden olyan undinak tűnik. Ahogy kidugja a fenekét és azt akarja, nézzem meg, nem kövéríti-e a ruha. Mindig azt felelem, hogy nem, de úgysem hisz nekem. Még ha kétszer vagy háromszor mondom, akkor sem. Ráadásul olyan undorodó fejet vág. Ugyanolyan, mint amikor kiabál velem. Állandóan kiabál, minden hülyeség miatt. Majdnem minden nap. Apu nem is kiabál annyit. Vagy csak anyu miatt. Néha iszonyúan dühös. Többnyire rám. Mert folyton veszekszem anyuval. Még ha valójában nem is akarok vele veszekedni. Csakhogy állandóan belém köt, aztán nem bírok magammal, vitatkozni kezdek, és már kész is a veszekedés. Főleg azon, hogy mindig azt akarja, menjek csinálni valamit, amit én éppen akkor egyáltalán nem szeretnék. Most is. Csak bementem a konyhába egy kifliért, már látszott, hogy ideges.

– Menj mosogatni!

Tudom, hogy már harmadszorra mondja.

– Jó, máris – felelem, és kimegyek az előszobába. Alig várom, hogy beüljek a kádba, és azal a folyékony szappannal játsszak, amelyiknek olyan jó az illata. Csak az a kár, hogy nincs kulcs a fürdőszobaajtó zárjában. Bármikor beronthat valaki, és azt nem bírom. Főleg, ha apu.

– Akkor mikor mosogatsz el? – anyu nem hagyja magát eltántorítani.

– Majd fürdés után.

– Most azonnal mosogass el!

– Szeretnék megfürdeni.

Megragadja a vállam: – Nem, előbb elmosogatsz!

– Nem!

– De igen!

Kirántom magam a kezéből, és megyek a fürdőszobába.

– Most azonnal elmosogatsz, vagy szólok apádnak. – Anyu megszorítja a karom, és odaráncigál a mosogatóhoz.

– De csak fürdés után törölgetek. Majd ha megszáradt – dühöngök. Teljesen tehetetlennek érzem magam. Baromira szeretném, ha anyu azt mondaná: persze, mosogathatok később. Csakhogy azt mondja, már háromszor szólt, most már meg kell csinálnom. Nem képes megérteni, hogy előtte mondjuk festettem, éppen egy olyan bögrét, ami tök jól sikerült. És ott volt a palettán kinyomva a festék, ha mennék mosogatni, az mind rászárad. De az ilyesmi anyut egyáltalán nem érdekli. Neki csak az számít, hogy rend legyen, meg tisztaság.

Anyu otthagy a mosogatónál. – Kész legyen, mire visszajövök – kiált rám, és felmegy.

Forró vizet engedek, tesztek bele Jart, és nekilátok mosogatni. Semmi kedvem hozzá. Főleg a gusztustalan fazekakhoz. Fúj. Drótszivaccsal dörzsölöm, de odaégett. Majdnem fél órát vesződöm vele.

Végre kész vagyok, kiengedem a vizet, és örülök, hogy nincs itt anyu. Eszembe jut, hogy amikor nincs itt, tulajdonképpen nem is zavar annyira, hogy mosogatnom kell, mármint az odaégett fazekakat leszámítva. De így is a saját kedvemre csinálom. Csakhogy amint odajön, egyből rákezdi, hogy előbb a poharakat kell elmosnom, és addig ne tegyem a vízbe az evőeszközt. De ha mondom neki, hogy nem direkt tettem az evőeszközt a poharak közé, már ott voltak, még jobban leszid, hogy akkor előbb ki kellett volna vennem. Végül el is törölgetek. Aztán kiengedem a vizet a mosogatóból, és megyek a fürdőszobába. Oda húzom a szennyeskosarat az ajtó elé. Elkezdtem ebben utánozni a tesómat. Még ha nincs is zárva, ha valaki lenyomja a kilincset, legalább rájön, hogy van bent valaki, és nem tárja ki teljesen az ajtót. Meleg vizet engedek a kádba, és kinyitom a tusfürdős flakont. Ennek a pirosnak nagyon jó az illata. Egy ideje nagyon odavagyok az illatokért, ez édes, ugyanakkor mintha lenne benne egy kis frissen nyírt fű vagy ilyesmi.

Ahogy beérek a konyhába, látom, hogy már nincs ott a mosatlan. El is van törölgetve. Legalább ennyi. Csakhogy Barča semmit nem csinál meg magától. Ordibálás nélkül. A nedves konyharuha a radiátoron lóg, bár csak hányaveti módon van odatéve, de e fölött még el lehet siklani. Megyek megnézni a mosogatót. Bárá után mindent ellenőrizni kell. Tapasztaltam. Hát persze.

– Baruna! – kiáltom. Mocskosan hagyta a mosogatót. Még a szűrőt se tette oda, hogy el ne duguljon a lefolyó. Ott gyűlik benne egy csomó tészta, meg az odakapott fazékból a darabkák. Minden alkalommal elmondom neki, így sincs semmi eredménye. Az ajtóban megjelenik Václav. Későn ért haza munkából. Látszik, hogy fáradt. Az utóbbi időben eléggé meghízott, és mintha semmi nem számítana neki. Folyton borostásan jár, nekem úgy tűnik, csak az érdekli, hogy egy sörrel a kezében odaülhessen a tévé elé. Bár a házban elvégzi a férfimunkát, de a lányok mintha egyre kevésbé számítanak neki. Mindent rám hagy. Aztán meg csodálkozik, hogy nem akarok lefeküdni vele. De az egész napi munka után, hogy mindennel elkészüljek olyan kimerült vagyok, hogy semmi kedvem az egészhez. Ahhoz legalább próbálkoznia kéne. A kolléganőm, Irena ugyan azt mondta, figyeljek, nehogy más nő után nézzem, de annyi nincs benne. Ebben biztos vagyok. Megnézni a nőket, azt igen, de hogy kikezdjen valamelyikkel, ahhoz nincs mersze. Ha akkoriban nem én csábítottam el, magától soha nem próbálkozott volna. Pedig indulatosnak indulatos, de még menyinyire. De inkább azért, mert ideges típus. Olyankor aztán úgy beindul, hogy az ember csak ámul. De amíg nem fajulnak el annyira a dolgok, döntsek csak el mindent én, neki nincs mersze hozzá. De hogy így nekem kell, hogy merszem legyen hozzá, az senkit nem érdekel.

– Mi bajotok van már megint egymással? – morog sértődötten.

Ezzel szörnyen kihoz a sodromból. Mintha én tehetnék róla, hogy gondok vannak a gyerekekkel. – Na, mi? Már megint kuplerájt hagyott itt maga után. És állandóan felesel. Állandóan! Václav legyint. Jellemző.

– Mit legyintesz? Hányszor mondtam már neki, és még mindig nem csinálja meg.

– És én mégis mit csináljak? – feleli Václav, amikor látja, hogy azt várom, mit reagál.

– Hát mondj neki valamit! És még tiszteletlen is velem!

Václav viszont ehelyett a hűtőhöz lép. Nem szól semmit. Kinyitja, és szalámit meg vaját vesz elő. Aztán elvesz a pultról három kiflit. Látszik, hogy kezd bedühödni. Leül az asztalhoz, a terítőre teszi a kiflit, pedig elé tettem a tányért.

– Muszáj az asztalon? – mordulok rá.

A tányérra teszi a kiflit, és továbbra is hallgat.

– Akkor mit csinálsz Barunával?

– Intézd el vele te – próbál lerázni.

– Én? Megint én! Miért kell mindig mindent nekem megoldanom?! Te meg csak ülsz itt, és el van intézve.

– A jó kurva életbe, most már ne idegesíts! – förmed rám, mintha netán én tettem volna valami rosszat. Én csak azt szeretném, ha egy kicsit ő is kivenné a részét a lányunk neveléséből.

– Akkor intézd ezt el Barunával! – Mondom a magamét, és a nedves mosogatóronggyal törölgetem a pultot.

Václav kirohan a konyhából. Hallom, ahogy beront a fürdőbe. Kivágja az ajtót. Baruna megint odatette elé a szennyeskosarat. Aztán már csak a rettenetes ordibálás hallatszik.

Apu megint elvert. Iszonyú dühös volt, mert anyu kiabált. Mindig elver, ha anyu kiabál. Mert állítólag nem mosogattam el rendesen. De én tudom, hogy rendesen megcsináltam. Még a fazekat is alaposan kisikáltam. És még fürdés előtt el is törölgettem. Bár talán nem csavartam ki a rongyot.

A nővéremet egyáltalán nem veri apu, mert ő rendesebb nálam. És mindent rendesen megcsinál. Én meg nem annyira. És szerintem nem akar engem se teljes erőből verni, csak dühös anyu miatt.

De ma nem is az volt a legrosszabb, hogy apu dühöngött, és kikaptam. Hanem pont az, hogy amikor rám támadt, meztelen voltam a kádban. A kosarat, amit odatoltam az ajtó elé, úgy lökte el, mintha nem is lett volna ott semmi. Mire felocsúdtam, megragadta a karom, kirántott a kádból, és ütötte a csupasz fenekemet. Közben biztosan látta, hogy kicsit megnőtt már a cicim, meg azt is, hogy elkezdett szőrösödni a punikám. A kezemmel próbáltam védeni magam, de szinte egyáltalán nem sikerült. Azért is, mert a kádból nem volt hova menekülnöm. Baromira zokogtam. Meg se törölköztem, felvettem a hálóinget, és elrohantam. Az ajtóban belefutottam a nővérembe, aki jött fogat mosni. Úgy csinált, mint aki nem is látja, hogy böngök. Mindig úgy csinál, mintha nem látná. Fölmentem a szobánkba, és az ablakhoz bújtam a függöny mögé. Hosszú, a földig ér, oda szoktam bújni.

Egy kicsit ültem ott a padlón, és sírtam, de aztán eszembe jutott, hogy kinézhetnék az ablakon, hogy nem ül-e ott a parkban a nagy fán a varjú, amelyiket lefestettem. Még mindig ott van.

Nem úgy gondoltam én azt, hogy Václav ennyire elverje Barunát. Csak azt akartam, hogy ő rendezze le vele a dolgot. Lelkiismeret-furdalásom van, hogy egy kicsit én provokáltam ki. De hát látom a különbséget Katka és Barča között, úgyhogy egyszerűen nem tudok mit tenni. Az a legrosszabb, hogy Irena folyton azt meséli, mennyi mindenhez értenek már a lányai. Az anyémekkel egykorúak. Például szombaton állítólag automatikusan felkelnek nyolc körül, és nekiállnak port törölni az egész házban. Az idősebb már megfőzi az ebédet, vasárnap buktát sütnek. Katuška, na, ő szintén igyekszik. Magától észreveszi, ha kiömlött valami a konyha padlóján, megy és felmossa. Bezzeg Baruna, annak minden mindegy. Ez az Irena meg aztán hogy előadja magát, az az érzésem, hogy nekem is noszogatnom kell a lányokat, hogy ők is ilyenek legyenek. Barunával emiatt nehéz állandóan. Más részről viszont tudom, hogy nem szabadna így elverni egy gyereket.

Egy pillanatig vívódom, aztán összeszedem magam, és felmegyek a gyerekszobába. Úgy tűnik, mindkét lány alszik. Baruna a párnába fúrta a fejét. Egy darabig állok ott az ajtóban, de mielőtt eljőnnék, meghallom, hogy felzokog. Visszamegyek, és odaülök az ágya szélére. Csak el kell neki mondanom, hogy megy ez.

– Apukád nem úgy gondolta – kezdem.

Baruna egy darabig hallgat, aztán újra felzokog. Kicsit erősebben.

– Apukáddal mindketten szeretünk – folytatom.

Megfogja a kezem, és most már visszatarthatatlanul sír. – De én... én... – úgy rázza a sírás, hogy nem képes elmondani.

– Miért csinálsz nekünk folyton csak gondot? Nézd meg Katuškát. Hiszen nincs abban semmi nehéz, hogy feltakarítás magad után. – De Baruna még mindig hangosan bömböl. Érzem a nedves kört a párnáján. Ez majd megint foltot hagy, és tehetek rá új huzatot. De akkor megcsináltatom vele. Papírsebkendőbe kellett volna fűjnia az orrát, nem pedig a párnába törölni a taknyát. Különben nem tanul belőle. De ma hagyom. Olyan kime-

rülten sír, ma inkább már nem kötök bele semmibe. Tulajdonképpen arra kell rájönnöm, hogy olyan, mint az apja, amíg nem nyaggatják, nem hatja meg semmi.

– Most már ne sírj, felébredted Katuškát – vigasztalom. Hamarosan úgyis abbahagyja, már ritkábban zokog fel. Halkan felállok és kimegyek. Végül ez is megoldódott.

– Neked meg mi van a fenekeden? – faggat a teszióra előtt öltözéskor Karolína. Először azt sem tudom, miről beszél. Kicsit megijedek, nehogy lyukas bugyi legyen rajtam. Anyu azt mondja, oda kell figyelnünk, hogy némelyiket csak akkor vehetjük fel, ha senki előtt nem fogunk levetkőzni.

– Olyan, mintha egy kézlenyomat lenne rajta – mutat Karolína a fenekemre.

Gyorsan felhúrom a melegítőt, és úgy csinállok, mintha mi sem történt volna. – Ja, az, tegnap elestem.

– És akkor miért néz ki úgy, mint egy kéz? – kérdez vissza Karolína.

Abban a pillanatban tényleg gyűlölöm. – Mert a lépcsőn estem el, úgyhogy lezötyögtem rajta – felelem, és teljes erőből drukkolok, hogy elhiggye. Soha nem ismerném be a lányok előtt, hogy apu elvert. Mert ez fura. Talán azért is, mert a többi lány nem kap otthon verést. Vagy egyikük sem beszél róla.

Borzasztóan szégyellem magam miatta, és tesi után inkább a vécére megyek átöltözni, nehogy még több lány meglássa. Szerencsére utána már senki rám se hederít, úgyhogy ki is megy a fejemből. Mármost egész estig, amikor ülök az asztalnál a széken, tanulok, és ahogy sokáig ülök a kemény ülőkén, fáj valami a fenekemen. Eszembe jut, nem lett-e tényleg kék foltom.

Megvárom, míg a tesóm elmegy fürdeni, felállok a szobában a székre, és megnézem a fenekemet a tükörben. Tényleg látszik rajta az ujjak helye. Karolína tutira nem hitt nekem. De akkor se vallanám be neki.

Tök váratlanul betoppan a szobába a nővérem. Elfelejtette a hálóingét. Egyből leesik neki, mit csinállok.

– A csülkeidet bámulod? – veti oda lenézően.

Nem válaszolok neki, gyorsan felhúrom a bugyim, és leugrok a székről.

A tesóm felkapja az ágyról a hálóingét, és olyan arcot vág, mintha mindenről úgyis én tehetnék. Végül ki is mondja. – Anyuak igaza van, megérdemled.

A következő tesi holnapután lesz, úgyhogy gondolkozom, addigra elmúlnak-e a kék foltok, mert megint észrevehetné őket valaki. Azon is elgondolkodom, hogy a tesi előtti öltözésnél arra is figyelnem kell, hogy nincs-e valamelyik lánynak szintén, akkor legalább nem én lennék az egyetlen.

Inkább visszaülök az asztalhoz, és befejezem a házi feladatot, pedig már elég éhes vagyok. De egyáltalán nincs kedvem lemenni. Mindig így vagyok ezzel, miután kikapok. Nem akarom látni aput, és főleg nem akarom, hogy apu lásson engem. Mármost korábban azért nem akartam, hogy lásson, mert utána két napig nagyon morcosan nézett rám. Annyira, hogy félttem, hogy simán újra elver.

De most azért nem akarom, hogy rám nézzen, mert tudom, hogy látott meztelenül. És ráadásul úgy vert meg. Anyuval mégis csak jobb. Ugyan alig szól hozzám, és apu miatta vert meg, de előtte nem szégyellem magam annyira. Mert ő is lány. ■ ■ ■

J. Hahn Zsuzsanna fordítása

■ **Petra Dvořáková** (1977) Magnesia Litera és Arany pántlika (Zlatá stuha) díjas cseh író és fordító-könyvíró. Az igazi hírnevet *Seběš (Chirurg)* című regénye és *Varjak (Vrány)* című kisregénye hozta meg számára, ez utóbbival 2020-ban elnyerte az Év könyve díjat.

J. Hahn Zsuzsanna (1979) Susanne Roth díjas és Babits Mihály ösztöndíjas műfordító, szerkesztő. Elsősorban kortárs cseh prózát és gyerekkönyveket fordít.

Töredék a közepéből

hogy préselődjön össze úgy,
akár két fog közé szorult
borsó, mögöttünk az egész,
hogy tényleg múljon úgy a múlt,
az adatok meg a tények,
mint a hó és eső között
félúton rekedt csapadék,
ha hull – amit megöntözött

se tudja, mi volt pontosan,
csak rémlik, hogy nem az, ami
most – ami majd lesz akkor, ott,
és már nem kell sarkítani,
felvértezi saját magát
a tény, hogy idén nekünk is
lettek halottaink, és kell
majd beszélni róluk úgyis

ahogy előtte, ahogy most,
mégsem lesz itt, ilyen közel,
nem rángatnak vissza senkit,
akik korábban mentek el,
és másokat se messziről,
levélben vagy telefonon,
mikor a név csak keret lesz,
alul szilánk, a tartalom

Egy fémtál alján

Inkább szúrjon ide, a két bordám közé,
ahol a rések közül felnevet, néha
tejpor-nyugtatót szed bennem
egy hajnali álom.

Gorbacsov fején anyajegy-barnaság,
napkitörés, nem tudom. Leégek a kerti
fűben, hadd zsidbadjon addig a kép,
amíg meg nem látom a kezem
a nagy fémtál alján

a cseresznyék között, nagyanyám nagy,
tömör testét, nagyapám szikkadó bőrét,
hideg kútvízzel locsolja magát,
vasas, stroke íze van.

Mint testben a sejtek, a napon boldogok
vagyunk. Mire a gyerekorvosom háromig
számol, „lassú voltál, kiestél” – nevet,
a tűt belém szúrja. Szédelvek a mosás
felett. Gorbacsov öreg,
és már tél van.

Anyám írt egy hosszúverset

Néhány évvel ezelőtt anyám írt egy hosszúverset. Három-négy-soros szakaszokra tagolta, ült a kanapéban és egy lexikonra simított papírról olvasta a kéziratot.

„Csillagaim vagy Csillagok? Melyik a jobb cím?” – kérdezte, közben úgy csinált, mintha firkálna a lapra, mintha épp most szerkesztené saját kéziratát. Az első mondat ez volt: „Higgyétek el, jól vagyok!” – és elismerően bólogatott, ez egy kiváló felütés.

Akkor néhány hétig nem volt munkája, és nekünk fel sem tűnt, hogy miután reggel elindított minket iskolába, ugyan abba a székbe ült vissza, amiben délután is láttuk, ha hazajöttünk. Egész nap nem mozdult, csak nézett maga elé, bámulta a régi Lehel hűtőt, amit nagyanyám nekünk adott, dohos, olvadt hó szaga volt belül, gyengén hűtött.

Anyám a papír aljára nézett, tovább szöszmötölt a tollal és azt mondta: „A végében nem vagyok biztos.” – óvatosan eltépte az utolsó versszak előtt, mintha nem is létezett volna. Csak a hullámos papírvég feltűnő.

Szabados Attila (1999, Debrecen) a BME mesterszakos hallgatója, Budapesten él. Verseket, kritikákat ír, melyek többek közt az Alföld Online, a Bárka, az Eső, a Forrás, a Székelyföld, a Látó oldalain jelentek meg. Első verseskötetén dolgozik.

Mennyei ketrec

1. rész

Máris összeszedem magamat, tulajdonképpen nem is kell hozzá különösebb erőfeszítés, legalábbis nem lesz annyira nehéz, amennyire korábban hittem. Úgy is fogalmazhatnék, hogy attól fogva, amikor anyaméhben rejtőz megtermékenyített petesejtként először osztódni kezdtem, folyamatosan, egészen mostanáig, akarva, akaratlanul, erre a pillanatra készültem, pedig nem is sejtettem, hogy melyik lesz ez a bizonyos perc, amikor megtörténik, még az imént sem, amikor éppen bekövetkezett.

Szóval ebben a március közepi, koraesti pillanatban, minden vezényszó és mozgósítás nélkül, én magam, spontán, önkéntesen, halkán és rendben nekiláttam, hogy a mélyebben vagy sekélyebben fekvő, kisebb-nagyobb méretű epevezeték, hasnyálmirigyvezeték, gerinccsatorna, csontcsatornácskák, légcső, hörgő, ondóvezeték, húgyvezeték, valamint a pókhálószerű verőerek, visszerek, hajszálerek mentén, követve az agy redős tekervényeit, a hippokampusz csodálatos fogazott tekervényeit, a tároló és üreges szervek labirintusszerű csöveit és mélyedéseit, az izmokat, ínakat, izomrostburkot, izomhártyát, csonthártyát és csontüreget, majd legvégül az éppen 40 fokos lázban égő halandó testem minden egyes tűzforró részén keresztül összegyűjtsem az utolsó lehetetemet, ami kiszökött a résnyire nyitott szájüregemen és orrlyukamon, de abban a pillanatban, amint összeért a levegővel, hirtelen összerándultam, megérezve valami soha nem tapasztalt jéghideget és féktelenséget.

Kiszabadultam volna? Ez volt az első gondolatom, miután hátrahagytam a porhüvelyemet, ezt a bőrtömlőt.

Lehetséges, hogy ez a szabadság íze? Ilyen lenne az a közmondásos, kötöttségek, szabályok, irányítás nélküli szabadság? Csakhogy még át sem tudtam érezni ezt a semmi-ből előbukkanó és szokatlan izgalmat, amikor észrevettem, hogy valaki hirtelen belökte a kórterem ajtaját, a tetőtől talpig úrhajósnak beöltözött, zömök Ágnes főnővér jött be két infúziósüveggel a kezében, és felakasztotta őket a szomszéd ágy fejénél lévő állványra, valamit dűnnyögött, majd leszegett fejjel bekötötte az infúziót a megtermett cigány férfi tetovált karjába. Ügyet sem vetett rám, talán egyáltalán nem is vett észre. Szorosan a főnővér nyomában egy fiatal ápoló, Csaba is bejött, ugyanolyan hiánytalan harci szerelésben.

Szigorú értelemben véve Csaba nem is volt állományban lévő ápoló, csak egy hallgató az ápolóképzésből, aki éppen gyakornoki pozícióban lát el egy betöltetlen státuszt. Fél évvel ezelőtt ez a fiú még bicikli nyergében ülve ételfutárként száguldozott fel-alá a városban, de amikor meghallotta, hogy a járvány miatt ápolóhiány lépett fel, és soron kívül felvételt hirdettek az ápolóképzőben, habozás nélkül beadta a jelentkezését, egyrészt, mivel már régóta találni akart valami viszonylag stabil állást, másrészt pedig jelenleg éppen rendkívül helyzet van, most sokkal könnyebb bekerülni ebbe a munkakörbe, mint korábban, és miközben csinálja, be is gyakorolja, tulajdonképpen részben dolgozik, részben tanul, ráadásul a gyakornoki juttatáson kívül még egész tisztességes „járványügyi prémiumot” is kap. Természetesen tisztában volt vele, hogy az elmúlt egy évben az egészségügyi dolgozók nagy arányban fertőződtek meg, és ennek a munkának könnyen az lehet az ára, hogy ő is elkapja a kórt, de a srác bízott ifjú szervezete immunrendszerében. Minden alkalommal, amikor Csaba vett tőlem vért, legalább három-négy szűrés kellett, hogy vénát találjon, ilyenkor mindig igyekeztem megnyugtanni: „Bocsánat, olyan vékonyak az ereim, akár egy csecsemőnek, a főnővérnek sem szokott elsőre sikerülni...” Bár a vérvétel és az infúzióbekötés technikájában még nem volt valami gyakorlott, de ha betegeket kellett forgatni, vagy ágyneműt cserélni, egyértelműen ő bizonyult a legügyesebbnek, főleg amikor a páciensek mozgatására volt szükség, olyankor Csaba lehetett a kórterem izomembere, s emiatt az ápolónők is nagyon kedvelték.

Miután Csaba belépett az ajtón, rám pillantott, és azonnal összeráncolta a homlokát, majd komoly arccal egyenesen felém indult. Igencsak szaporázta a lépteit, időm sem volt elbújni előle, így egymásnak ütköztünk. Nem tudtam visszafojtani a rémült kiáltást, de nem jött ki hang a torkomon, miközben ez a hórihorgas fiú úgy sétált át rajtam, akárha levegő lennék, a legcsekélyebb mértékig sem vette észre a jelenléteimet. Ekkor eszméltem rá, hogy nem csak hangom nincs, de átlátszóvá is váltam. Láttam, hogy a kórterem ajtaja csak résnyire van nyitva, ezért gyorsan előresiettem és kicsusszantam. Amikor a fehér faajtó becsapódott mögöttem, csak abban a pillanatban jutott eszembe: rémületemben hátra sem néztem saját magamra.

Tulajdonképpen még az utolsó pillanatban, mielőtt kiszöktem az orrlükamon, nagy kíváncsiság fogott el, tudni akartam, vajon igazából miként is nézhetek ki? Már leélttem negyvenpár évet ezzel a bőrtömlőmmel együtt, noha úgy ismertem a zsigerei szagát, hőmérsékletét, sőt, a nyálkahártyájának csillogását, meg a gyűrődéseit is, akár a tenyereimet, ráadásul össze tudtam számolni a belsejében lévő összes göböt, fekélyt, sejtburjánzást és meszesedést; jóllehet képes voltam a talp aortaíve és a koponyafalcsont alatti agyhártyában futó erek közötti távolság alapján kiszámolni a magasságát, vagy a májában, a véreinek falán és a nagy csepleszében felgyűlt testzsír alapján megbecsülni a testsúlyát és testalkatát; bármennyire is tudtam, hogy milyen a hangja, a lélegzete, sőt, az orrlükán nyögdecseles közben kiáramló levegő sebessége és szaga, no meg persze a vérmérséklete és a hajlamai – végtére is, ezek mind az enyémeek –, ám valójában még sosem láttam a külső megjelenését. Furcsamód, amikor a tükörbe néztem, akkor sem láttam a saját arcomat, azt csak ő láthatta, én nem. Ugyanis az ő szemén keresztül a tükörben én mindig csak ürességet láttam, semmi nem volt ott, gondolom, ez talán azért lehetett, mert a lélek csak a lélekkel rendelkező élő testet láthatja, viszont a tükör magát a lelket nem tudja visszatükrözni, tehát a bőrtömlőm ilyenkor mindössze egy hamis képet észlel, ami a fénytán elvei szerint verődik vissza a felületéről.

A kórterem előtti folyosón üres csend ömlött szét, a mennyezeti lámpák úgy permeztették a fluoreszkáló fényt, akár a fertőtlenítőszer, izgatott szívdobogást kellett volna éreznem, de mivel a még ki sem hűlt szívem az ágyban maradt, ezért ezt az izgatottságot kizárólag a stresszhelyzet által az emlékeimből előhívott érzés képzelete okozta. Ha nem láttam, hát nem láttam, mindegy is! Az igazat megvallva, nem is vágyakoztam a negyven éven át fogdámul szolgáló bőrtömlő után, hiszen igencsak kezdtem megutálni, különösen a kapuzárási pánik bosszantó időszakában. Ráadásul, ha akkor mégis visszaneztek az ajtóból, egyáltalán nem biztos, hogy láttam volna azt az arcot, mivel már szakítottam a bőrtömlőmmel, vagyis otthagytam saját magamat. Amint gondolatban ideértem, villámgyorsan letettem a visszafordulás szándékáról, mivel magához vonzott az abla-

kon túl még mindig derengő égbolt. Ismét előkerült az imént egyszer már felbukkant „szabadság” fogalma, és minden ok nélkül elkezdett felfúvódni, sürgetve engem, hogy mielőbb induljak el innen, igyekezzek kifelé, és odakint, az éjszakai égbolt alatt élvezem ezt a függetlenséget, ami végre megérkezett, és hatalmas tehertől szabadított meg.

Noha a folyosó meglehetősen széles volt, de mégis keskenynek tűnt a szoroson fal mellé állított, összevissza méretű és színű oxigénpalackok miatt, akadt közöttük régi és új is, mindenféle színekben, piros, kék, fehér, változatos nagyságban és formában, feltehetőleg már a kórház teljes készletét felsorakoztatták; tudvalévő ugyanis, hogy a koronavírusos kórtermekben az oxigén a legfontosabb életmentő varázsszer.

Ez az épület eredetileg a Budapest F kerületében található Szent J. Kórház Szív- és Érgyógyászati Klinikájának fekvőbetegellátó épületeként működött, de a járvány kitörését követően az összes korábbi beteget elszállították, és az egész épületet átalakították szigorú karanténrendszerű fertőzőbeteg-ellátó területté. A páciensek nem hagyhatták el a kórtermeket, az őket felügyelő orvosok is csak a rendszeres hajnali vizit során léphetek be egyszer a kórterembe, a többi időben kizárólag az ormótlan karanténruhát, arcmaszkot, hajhálót és arcpajzsot viselő ápolók jártak ki-be, a beosztásuk szerint. Miután megbizonyosodtam róla, hogy senki sem lát, valamelyest lehiggadtam, ekkor meghal-lottam, hogy a folyosó beugrójában lévő nővérállomáson valaki kimerült hangon telefonál, és tájékoztatja a hívót az egyik beteg állapotáról. Először kíváncsian meg akartam állni, hogy hallgatózzak, de a hátam mögötti szárnyasajtó nagy robajjal kivágódott, majd rögtön ezután sietős lépteket, meg gépek vontatásának zaját hallottam, úgy tip-peltem, hogy minden bizonnyal észrevették, hogy kileheltem a lelkem, és az előírások-nak megfelelően még utoljára ellenőrzik az életfunkcióimat.

Megdöbbenésemben nem is akartam tovább maradni, ezért azonnal befordultam a folyosó sarkán, és tovább menekültem a szembefújó szél irányába. Átmentem egy két-szárnyú, savmárt üvegből készült lengőajtón, könnyedén megtaláltam a lépcsőházat, de nem vártam meg a liftet, helyette lementem a „vészkijárat” mögötti betonlépcsőn, hét-nyolc forduló után ráleltem arra a fém csapóajtóra, amin keresztül pár napja a sürgős-ségi személyzet engem is betolt, és ugyanott mentem ki. Visszagondoltam a látványra, ahogy oxigénmaszkkal az arcomon ülök a tolószékben, ágyülvédék méretű fehér oxigénpalackot ölelgetek, kábultan szédelve a láztól, minden köhintés fájdalomtól görcs-be rándul a mellkasom, a mobiltelefonon és igazolványon kívül nincs nálam más, csak egy golyóstoll és néhány gyűrött fehér papírlap a kabátom zsebében, azért tettem be, hogy végrendeletet tudjak írni, de végül nem került rá sor, hiszen amikor az ember tudatánál van, mindig azt hiszi, hogy még nem ütött az órája.

Éreztem, hogy a testem annyira könnyű, akár egy marék lúdpehely vagy nádszál. Odakint a hideg mellé még metsző szél is társult, ugyanis tavaszi hideghullámot hozó márciusi nap köszöntött be. Azonban számomra mindössze tapasztalatból derült ki, hogy hideg van, csak a pillanatnyi látvány alapján jöttem rá, mivel láttam a magasban reszkető lombokat, az út mentén örvényekben kavargó, lehullott leveleket és a kórház tetejére tapadó ólomszürke alkonyatot. Valójában bármilyen könnyű is volt a testem, a szél mégsem tudott elsodorni, legfeljebb átfújta, átsüvített rajtam. Eltűnt a napról nap-ra sorvadó bőrtömlőm, s noha még mindig képes voltam érzékelni az alakom létezését, de a testem körvonala már nem látszott, hiszen átlátszóvá váltam.

Emlékeztem az útvonalra, amerre behoztak, ugyanarra haladtam kifelé, a kórház bel-ső udvara tágas volt, és egészen néptelen, egy árnyat sem láttam, a saját lépteim zaját sem hallottam, mintha a lábam nem is érintené a földet, hanem felette lebegnék. Szabadság, újra ez a gondolat merült fel bennem, micsoda régóta várt ideális állapot, úgyhogy is-mét fellelkesültem, széttárt karral ugrándoztam boldogan a repedésekkel teli aszfaltozott úton, körbe-karikába, képzeletemben rikoitoztam, azt akartam, hogy az egész világon mindenki tudja meg. Nem bírtam betelni ezzel a váratlanul jött és izgató szabadsággal, bár se hangom, se testem, így senki sem láthatta az önkifejezésem, de nem is érdekelt.

Hirtelen egy mentőautó kanyarodott be az előttem lévő kereszteződésbe, épp az imént kapcsolta le a szirénát, áthaladt a két kórházépület közötti magas, boltíves kapun, és felém hajtott, a reflektorok fénye érzéketlenül vetült rám, megriadtam, úgy éreztem,

hogy lesből támadó merénylő fenyeget, önkéntelenül is el akartam rejtőzni előle, de már nem maradt rá időm, a sofőr örült módjára gyorsított, hogy a kerekek alá vessen, fel-lökjön, eltaposson, matricává lapítson, egy szempillantás alatt elnyelt ez a vakító fénycsóva, ami úgy ragyogott, akár a nap, és elveszítettem az eszméletemet.

Ezt követően katasztrófák utáni csönd fogadott. Nem is tudom, mennyi idő múlva, de a történet hamarosan szép csendben folytatódott, mintha egy megvágott filmjelene-tet látnék a mozivászonon: egy piros színű mentőautó állt a közeli fémajtó előtt, ahonnan nemrég magam is kijöttem, két markos mentőápoló fűrgé mozdulatokkal leemelt egy toloszékben ülő beteget az autóról, majd feltolták az ajtó előtti rámpán, bár nem láttam tisztán, de biztosra vettem, hogy az az ember ugyanúgy maszkot visel, oxigénpa-lackot ölelget, és szívből retteg a haláltól, ahogy korábban én is. Ekkor már visszanyer-tem az öntudatomat, és észrevettem, hogy nem gázoltak el, se nem löktek fel vagy lapí-tottak ki, a hajam szála sem görbült, ott állok a toldott-foldott aszfaltúton, ugyanúgy, mint az utolsó másodpercben, mielőtt elnyelt volna a fényzóró.

Te jó ég! Hát ez tényleg lehetséges?! – szegeztem magamnak döbbenet a kérdést.

Nem elég, hogy elnyertem a szabadságot, se alakom, se hangom, de még sérthetet-len is vagyok, halhatatlan testet kaptam. Úgy látszik, a halál mégsem annyira félelme-tes, hiszen a halott már nem halhat meg újra, úgyszólván innentől kezdve a félelem is messze tűnt.

Lehet, hogy ez már maga a legendás örökkévalóság?

Nagyon szerettem volna azonnal elmondani ezt a felismerést minden élő embernek, ha tényleg közölni tudnám velük, biztosan képes lennék segíteni nekik, hogy ne aggód-janak egész életükben. Viszont sajnos senkivel sem tudom megosztani, ugyanúgy, ahogy azok sem tudták soha közölni velem, akik már korábban meghaltak. Ez hát a menny-bemenetel terve, az emberekre hagyott örömteli meglepetés. Mire gondolatban eljutot-tam idáig, a korábbiakhoz képest teljesen megnyugodtam.

Visszaemlékezve erre az egy évnél is hosszabb, reménytelenségbe taszító karantén-ra, a számos és nehezen leküzdhető válságra, amit az étterem kényszerbezárása okozott, azonnal nyugtalanság fogott el. Miután a kormány meghozta a város lezárásáról szóló rendeletet, bevezették a kijárási tilalmat, és bezárásra kényszerítették az üzleteket, vi-szont a bérleti díjat és a rezsit ugyanúgy kellett fizetni, a társasági- és személyi jövede-lemadót egy fillérrel sem csökkentették, mások szállodái részesültek valamennyi kor-mányzati támogatásban, de az általam nyitott „Pálmahegy Gyorsbüfé” csak magára számíthatott. A mesterszakácsom, Tang, akit rengeteg pénzért hoztam ide Kínából, ta-valy télen önállósította magát, vietnámiakkal fogott össze, és maszkokkal, fertőtlení-tővel meg hasonló keményvalutákkal kezdett üzletelni, sőt, magával vitte az étterem-ből a magyarul legjobban tudó, a vevők által leginkább kedvelt pincérlányt, Kis Fant is: még ha holnap véget is érne a járvány, és újra megnyithatnánk, az én kis büfém akkor sem tudná egyhamar ismét beindítani a tevékenységét. Még négy hónap, és Tomi be-tölti a tizennyolc évet, de már több mint fél éve nem is láttam, Ilona a „szavatoljuk az öreg biztonságát” című kifogással nem engedte, hogy találkozzon velem, az „öreg” nem más, mint az apám, aki már tényleg elmúlt hetven, alapbetegsége is van, veszélyezte-tett csoportba tartozik... Amióta Ilonával nem vagyunk együtt, szinte elidegenedtünk egymástól, a régi képességét, amivel a vevőket szerelte le, most velem szemben kama-toztatta, és ha egyáltalán valamiféle kapcsolatról még beszélhetünk közöttünk, az csak annyi, hogy a fiunkat fegyverként használta az ellenem vívott csatában, én meg egy-re jobban tartottam tőle, gyűlöltem, néha annyira, hogy a halálát kívántam... de arra nem számítottam, hogy végül én leszek az, aki előbb elmegy, úgyszólván ettől azért elég gyászosan érzem magam.

Az apám még mindig a halottasházban fekszik, nem volt idő a temetésére. Velem együtt lett koronás, nála két nappal korábban jelentek meg a tünetek, egyszerre kerül-tünk kórházba, de egy fél lépéssel megelőzött engem. Ő viszont hagyott végrendeletet, könyörgött nekem, hogy essen meg rajta a szívem, vigyem haza a hamvait Fujian tar-tományba, a szülőföldjére, és az általam leginkább rühellt Chen néniével együtt legyen eltemetve. Chen néni a házastársa volt, de nem az én anyám; őt még az óvodáskorom-

ban kivégezték. Hirtelen az jutott eszembe, hogy amikor a mentő elvitt, lehet, hogy elfelejtettem becsukni az ablakot, viszont az ajtót egészen biztosan bezártam, ugyanis az apám paranoiás, bármit képes elfelejteni, kivéve azt, hogy bezárja az ajtót. Jut eszembe, ott van még a vadonatúj autó is, ami teljesen ki van fizetve, és két hét múlva át lehet venni, szerencsére telefonon már elmondtam Tominak, az autót az ő nevére rendeltem, ezzel az ajándékkal készültem előzetesen a nagykorúságára, azt akartam, hogy tudja, bár a vén apja nem egy művelt ember, de pénzt keresni azért képes, és nagyon kedveli, nem, nagyon szereti őt, annak ellenére, hogy azt a szót, hogy „szeretlek”, közvetlenül neki soha nem mondtam. Az is nyugtalanított, hogy ott volt még Afang és Dasen, akik Kínában, a szülőföldemen maradtak, legalább Dasennek kellett volna hagynom pár sort, hogy értesüljön a büntudatomról, jóllehet, nem hagytam számára végakaratot, de jogosan és igazolhatóan örökölhet mindent, ami utánam marad... egyszóval, ahogy az összes többi elhunyt, én is összegyűjtöttem számtalan, még az élő koromból származó levérséget, tehetetlenséget, kimerültséget és megbánást, ami viszont furcsa: ebben a másodpercben, miután kihunyt a fénycsóva, ami elgázolt és kilapított, az összes aggodalmam azon nyomban megszűnt létezni; szétspricceltek, akár a víz, mint amikor leütik a számítógépen a törlés gombot, és korábban sohasem érzett felszabadultság érzete fogott el, akárha átvágtam volna a gordiuszi csomót, olyan megkönnyebbülést éreztem, mint amikor minden probléma megoldódik, miután elvágjuk a gyökerét.

A messzeségben, a kórház főbejárata mellett lévő portáról halványsárga lámpafény szűrődött ki, áthatolt az egyrétegű ablaküvegen, ami a lehelettől behomályosodott, láttam a szolgálatos portást, aki nagykabátba burkolózva lehajtott fejjel éppen a mobilját bújtja, feltehetőleg a híreket görgette: ma megint mennyivel nőtt a fertőzöttek száma, hányan haltak meg, hány PCR tesztet csináltak, mennyien kerültek karanténba, kórházba, lélegeztetőgépre, hány ember kapta meg az oltást, hányat regisztráltak a hivatalos weboldalon; persze, valószínűleg előkerült még a vakcinák típusairól, eredményességéről és mellékhatásairól szóló vita, a kormányzat legutóbb kihirdetett járványvédelmi intézkedései, az ellenzék fáradhatatlan támadásai a kormányzat ellen, bármit is mond a másik, mi totálisan ellenezzük, bármit is ellenez a másik, mi totálisan támogatjuk, minél közelebb az óriási katasztrófa, annál egyszerűbb a politikai küzdelem... bár ami engem illet, ezeknek az aktuális híreknek számomra már nincs jelentőségük, mivel azok mind csak a börtömlővel rendelkező embereket foglalkoztatják, az attól megszabadult énségemet cseppet sem érdekli, hogy új korona vagy régi korona, rajtam úgysem fog semmiféle baj. Bizony ám, szép dolog is a szabadság! Azt is jelenti, hogy többet nem kell tartani a szerencsétlenségtől, rám nem hat már a fenyegetés. Legyen az vírus, vagy maga az élet, ezektől én már egy cseppet sem félek.

Nem is kellett a portást azzal zaklatni, hogy nyisson ajtót, a zöld festékfoltos vaske-rítés résén keresztül könnyedén kicsusszantam, a járdán állva egy pillanatra elbambul-tam, hogy lecsendesítsem az elmém.

Az utcalámpák sárgás fénye a sűrű felhők szürkületében a szokásosnál is élénkebb-nek tűnt, a fák tövénél szürkés hókupacok púposodtak, az utca két oldalán sorban áll-tak az autók, mivel az úttest egészen keskeny, az autók jobb oldali kerekükkel felálltak a padkára, a kocsik ettől ferdén megbillentek, ami ránézésre kissé instabil érzést oko-zott. Bár elég jól ismerem ezt az utcát, mégis először járok rajta – úgy értem, azóta, ami-óta kiléptem a börtömlőmből. Régebben gyakran hoztam erre apámat beteglátogató-ba, Tomi is ebben a kórházban született, ekkor Ilona még nagyon kedves volt velem, sőt, ő maga mondta, hogy „akkor sem lesz késő összeházasodni, amikor a gyerek már kicsit nagyobb”. Akkoriban nagyon hálás voltam ennek az asszonynak, egészen előn-tött a szenvedély, tényleg megfordult a fejemben a házasság gondolata. Hogy aznap ha-za tudjam hozni őket a kórházból, kimentem egy külvárosi használatautó-kereskedésbe, megszabadultam a régi kocsimtól, és vettem egy alig négyéves piros Volkswagent, tu-lajdonképpen csak az öröm kedvéért. Amint a jobb kerekkel felálltam az útszéli pad-kára, óvatlanul meg is húztam kicsit az alvázat. A kisbabát egy műanyag kosárban hoz-tam ki, akkor is ezen a kapun jöttünk keresztül, a piros színű Volkswagen szemben állt az utcán. Amikor először néztem rá a kis Tomira, azonnal eszembe juttatta Dasent, To-

mi fehérebb volt nála, papírvékony bőre alatt látszottak a vérerek, a szempillája is sűrűbb volt az övéénél, de a szemhéját és az orrát tőlem örökölte; abban a másodpercben azt éreztem, hogy bűnös vagyok. Persze, ez a röpké gondolat gyorsan elmúlt, a kiskrapek mindenféle kedves dolga hamarosan meghódított, és én is felolvadtam az Ilona teljes lényét átítató boldogságban.

A tekintetem akaratlanul is végigsöpört az útszéli autókön, nincs köztük piros, és az enyémhez hasonló Volkswagent sem láttam. Az utcán szinte nincs járókelő, mindenki maszkot hord, sőt, titkos ügynöknek is tűnnek, mindegyikük tudatosan kerüli a másikat, ha mégsem tudják kivédeni, hogy egymáshoz érjenek, reflexből elfordítják a fejüket, félve attól, hogy belélegzik a mások által kilehelt szennyezett levegőt. A járvány miatt az egész világon kölcsönösen gyanakodnak és óvakodnak egymástól az emberek. De én nem olyan vagyok, mint ők, nagy örömmel várom, hogy szembetalálkozzak a gyalogosokkal, hagyom, hogy mit sem sejtve átsétáljanak rajtam, olykor a jobb oldali járdán haladok, néha pedig átmegyek az út bal oldalára, hogy egy embert se hagyjak ki, akár szembejönnek velem az utcán, akár előttem haladnak, nem tudom megállni, hogy ne szaporazzam a lépteim, és át ne hatoljak rajtuk... tisztára olyan érzés, mintha „Pacman”-t játszanék, ahogy meglátok egyet, rögtön bekapom, ha ketten jönnek, akkor párosával eszem meg őket, aki kutyát sétáltat, azt a kutyával együtt falom fel! Néha hiába sétálok végig több kis utcán, feleslegesen fordulok be jó pár sarkon, mivel egy zsákmányt sem tudok leteríteni, ez pedig teljesen felkavar, a torkom úgy kiszárad, hogy vér fémes ízét érzem – persze, mindez csak elképzelt „ézés”, hol van már nekem torkom. A távolban hirtelen megpillantok csapatba verődve néhány harcias fiataalt, azonnal kiéhezett leopárd módjára feléjük rontok... és bravó, sikerült szintet lépnem! Mintha csak Gameboyban irányított játékhős lennék, az ellenség öldöklésébe már a szemem is bele-vörösödött. Minden irányba figyelek, balra ugrok, jobbra vetődök, a mozgásom egyre gyakorlottabb és fürgébb, lelkesedésem és függőségem folyamatosan nő, szinte fékezhetetlen a tehetetlenség gyorsulása.

Előttem a 19-es villamos megállója, pont elhúzott mellettem egy jármű, majd a tábla előtt lassan megállt, egy mintás maszkot viselő öregasszony kászálódott le róla, egyik kezében botot tartva, a másikban pedig ránézésre igen nehéz műanyag zacskót cipelve, lassacskán mozgott, de a vezető türelmesnek bizonyult. Csakhogy nekem végképp nincs ennyi önuralmam, ennélfogva áthatoltam a testén, és felpattantam a villamosra. Elégedtetnek éreztem magam: mivel láthatatlan vagyok, maszkot sem kell viselnem, egyetlen szigorú szabály sem korlátozhatja azt a szabadságot, ami csakis engem illet.

Miután elindult, és gyorsítani kezdett, a jármű teste néhányszor hevesen megrázkódott, csak tizennéhány méter után vált lassan egyenletesebbé a járása. A szerelvényben mindössze három utas tartózkodott, egymástól legalább öt-hat sornyi távolságban, kényelmesen át tudtam sétálni köztük, egyenként rájuk ültem, „bekaptam” őket, majd odaálltam a vezetőfülke nyitva hagyott ajtaja elé, a széles és hatalmas üveg szélvédőn keresztül egy darabig bűvöltem az előttem elterülő csendes utcát, ezután rápillantottam a vezetőnőre, akinek hatalmas maszk fedte az arcát, és hirtelen az egész játéktól elment a kedvem. Mindegy, hagyjuk, gondoltam magamban, neki megkegyelmezek, majd leültem a hozzám legközelebb eső ülésre, az ablak felé fordítva arcomat ugyanúgy kifelé bámultam, mint a többi utas, a hideg és komor utcát szemléltem, de közben a rázkódó szerelvényt is figyeltem, amint az üvegben tükröződik, és éreztem, lassan megnyugszom.

Odabent a szerelvény lámpái fényesen világítottak, a sötét utcával összevetve mintha a földgolyó két oldalát láttam volna, erről eszembe jutott a kórterem, feltételeztem, hogy ebben a pillanatban Csaba utoljára dörzsöli le a testem, Szilvi már feltekerte és helyére rakta az EKG berendezés kábelrengetegét, majd kitolta a kiskocsin, utána vizszatért a szobába, hogy segítsen a fiúnak. A betegágy két oldalán állva csöveket húztak, testet forgattak, gumilepedőt cseréltek, törlőkendőt adtak, egészen összehangoltak a mozdulataik, végtére az elmúlt hónapokban túl sok halálesetnek voltak a szemtanúi, már régen túljutottak a biológiai undoron és a lelki rettegésen, sőt, miközben a kezük járt, időnként felemelték a fejüket, tekintetük egymásba fonódott, hang nélkül is szót értettek egymással. Az elmúlt pár napban végzett megfigyeléseim alapján: ezek ketten

éppen a „egymásba szerelmesedés” szakaszában vannak... talán pont emiatt is örvendeztem azon, hogy időben léptem le, és nem kellett szembenéznem azzal a szégyennel és megaláztatással, amikor feltárult előttem a fonnyadó altetem. Bármennyire is hozzászórtak az emberi tetemek kezeléséhez, mégiscsak rendkívüli kegyetlenség fiatalokat szembesíteni a személyem által képviselt valósággal.

Amikor apám kilehelte a lelkét, én a tőle két méterre lévő ágyon feküdtem, de jártányi erőm sem volt, mozdulni sem bírtam, csak feszülten figyeltem Csaba és Szilvi mozdulatait. Azok ketten egy hangot sem adtak ki, lemosdatták az öreget, egy keményített fehér lepedővel letakarták, amin piros színű betűkkel a kórház neve volt olvasható... Mielőtt kimentek a kórteremből, Csaba önszántából az ágyam mellé lépett, valami olyasmit mondott magyarul, hogy „részvétem”, és a takarón keresztül megsimogatta a lábamat. Ha az ember elkeseredett, sokkal könnyebben meghatódik, abban a pillanatban kicsordultak a régóta visszafojtott könnyeim, többször azt suttoztam, „köszönöm”, őszintén hálás voltam neki, hogy elvégezte apámmal azokat a végső tennivalókat, amiket igazából nekem kellett volna, meghatott, hogy ekkora kockázatot vállal miattunk, „köszönöm, köszönöm”, elszoruló torkomból nem jött ki más szó. Ha az ápolók a járvány elleni védekezés hősei, akkor Csaba és Szilvi egyenesen egy angyalpáros.

Mivel angyalok búcsúztatták, ezért apám is igazán elégedett lehet. Noha nincs rá hitteles bizonyítékom, de mindvégig azt gyanítottam, hogy bűnös volt, valamit rejtegetett az anyám dolgával kapcsolatban. Sehogy sem bírtam elhinni, hogy egy férjzett, gyermekes, általános iskolai tanító „női huligán” lehessen, ráadásul „huligánfőnök, aki a haláláig sem bánta meg a tetteit”. Utánakérdeztem másoknál, anyámat valóban a „szigorú intézkedések” korszakában végezték ki, „csoportos kicsapongás” bűnével vádolták, bár volt, aki szerint igazságtalanul, Chen néni árulta el, és tulajdonképpen helyette bűnhődött, pedig valójában Chen néni volt a hírhedt „nagyvilági nő”. Apámat is megkérdeztem, de ő határozottan tagadta, azt állította, hogy az anyám halálát a „túlzottan hajthatatlan természete okozta”, ha lehajtott fejjel beismeri a vétkeit, akkor talán meghagyják az életét, de erre nem volt hajlandó, sőt, nagyvonalúan minden felelősséget magára vállalt... Most visszagondolva az egyáltalán nem is bűn, amikor a fiatalok összejönnek táncolni. Úgy következtettem, hogy a táncmulatságot bizonyára Chen néni kezdeményezhette, abból az okból, hogy ő hajdon lévén képtelen volt elviselni a magányt; sőt, végtére az anyám Chen néni kedvéért szervezte az egészet, segíteni akart neki ismerkedni, hiszen a vidékre vezényelt fiatalok csapatában ők ketten testvérré fogadták egymást. Egyszer Chen néni magyarázkodni akart nekem valamiről, de én leköptem, hogy hagyja abba, hallani sem akarom! Pedig igazából csak félttem meghallgatni, tudat alatt attól tartottam, hogy valami olyan indokot mond, amivel arra kényszerít, hogy megértem őt, de én azt nem akartam, nem volt szabad megértenem! Szükségem volt valakire, akit gyűlölhettem, mert csak így lehettem biztos benne, hogy anyámat igazságtalanság érte, hogy feddhetetlen. Alsó-középközpiskolás, harmadikos koromban apám a hátam mögött jelentkezett be Chen nénival házasságkötésre, ezt a dolgot a fényképész Jia mester második fiától tudtam meg, mivel ő látta, amint azok ketten elmentek esküvői fotót csinálni. De az apám magától nem mondta el, és Chen néni sem költözött hozzánk, tudtam, hogy fenntartásaik vannak velem kapcsolatban; úgyhogy a saját fegyverüket fordítottam ellenük, úgy csináltam, mint aki semmiről sem tud, ezzel a módszerrel büntettem őket, úgy éreztem, hogy legalább titkon kiadom a dühömet. De már akkor tervezni kezdtem, hogy megszököm ebből a családból.

Első lelépésem az volt, amikor felvettek egy bentlakásos szakközépbe, három évig lényegében haza se mentem, viszont így valójában az ő céljukat segítettem elő, apám és Chen néni összeköltözött. Második szökésem a szakközép elvégzése után történt, a lakásunkhoz egész közeli gyárba osztottak be rádiótechnikai műszerésznek, ezért kénytelen voltam hazaköltözni, és megkezdődött az otthoni hidegháború. Pár év munkát követően az apám azt mondta, hogy az egyik bajtársa feleséget akar szerezni nekem, és kérdezi, hajlok-e rá. Kitaláltam, hogy ez biztosan Chen néni mesterkedése, azt akarja, mielőbb önállóvá váljak, és így ők is élhessék a saját életüket, ennek ellenére örömmel beleegyeztem. Mindegy volt, hogy ki a lány, a házasságot mindössze a szökés lehető-

ségeként fogtam fel, még akkor is, ha ez csak jelképes szabadság. A házassági procedúra elősegítése érdekében apám megbízott valakit, hogy a lakhelyregisztrációs igazolványomban javítsa át másfél évvel korábbira a születési dátumomat. Miután megkaptuk a házassági bizonyítványt, Afanggal együtt beköltöztem a hátsó udvar egyik kis szobájába, az ablakra piros színű boldogság-írásjegyet ragasztottunk, és már az esküvő előtt birtokba vettük a nászszobát.

Afang csendes, visszafogott vidéki leányszónak bizonyult, és hiába volt róla papírunk, de nem kerültünk közel egymáshoz. Még jó, hogy felfokozott nemi vágygal rendelkező korosztályba tartoztunk, ezt a dolgot pedig csak egyszer kell megízlelni, és függővé válik tőle az ember, noha nem mondhatnám, hogy kedveltem Afangot, de a teste minden este könnyedén megbabonázott, néha éreztem ugyan, hogy vonakodik, de nem érdekelt, hát a házasság végül is nem azért van? Az apám iránti elégedetlenséget, anyám iránti nosztalgiát, Chen néni iránti gyűlöletet, és a magammal szembeni sajnálatot egyaránt átforgattam fiziológiai képességgé, és egy hónap alatt teherbe is ejtettem Afangot, majd ezt követően már csak az ideges zavarodottságot, és a kitörni nem tudó izgalom miatti elfojtást éreztem.

Végül csak kibírtam Dasen születéséig, de a lehangoltságom tovább fokozódott, Afang kiköltözött az ágyamból, hogy még jobban elláthassa a csecsemőt, és csak ekkor vált világossá barátom intelme: „a feleséged várandósságának első napjával megkezdődik a te aszkéta életed...”, de már későn fogtam fel. Dasen tündéri volt, de cukiság ide vagy oda, mégis nehezen megfogalmazható ellenérzés töltött el vele kapcsolatban. Afanggal is kihűlt a viszonyunk, néha leírhatatlan gonosz tűz lángolt fel közöttünk. Ekkor ismét felütötte bennem a fejét a gondolat, és végül sikerült is megszökni.

Dasen még egyéves sem volt, amikor egy ismerősöm rábeszélésére vettem egy nemzetközi vonatjegyet a K3-as számú transzszibériai vasútra, és belekerültem a Kelet-Európába igyekvő aranyásók áradatába. Indulásom napján Chen néni és az apám együtt utazott a szülőföldről Pekingbe, hogy elbúcsúztassanak, majd mielőtt felléptem a vonatra, apámhoz hasonlóan az a nő is meg akart ölelni, de ellöktem magamtól. Kicsordult a könnye, azt mondta, hogy egyáltalán nem neheztel rám, sok szerencsét kívánt nekem, majd szinte hangosan gondolkodva kibökött egy megmagyarázhatatlan mondatot, azt mondta, hogy nemcsak az anyámnak tartozik az életével, de nekem is... még azt is hoztátette, hogy „igazából egyikünk sem bűnös”. Ha abban a pillanatban tovább faggatom, biztosan mindent elmond a valóságnak megfelelően, de kibírtam, és nem kérdezősködtem, nem érdekelt, mit ért a „bűnös” kifejezésen, ez nekem egy fikarcnyit sem számított, fiatalságomban csak a gyűlöletet ismertem, és nem akartam megtudni a valóságot.

Csak úgy repült az idő, rengeteg minden történt. Miután elhagytam az otthonomat, apám és Chen néni szép éveket töltöttek együtt, én viszont hajthatatlan voltam, és hat hét évig haza se mentem. Először azért utaztam vissza, hogy elhozzam az apámat Budapestre, majd egy csomó pénzért cserébe megtaláltam a megoldást, és „családegyesítés” címszóval elintéztem a tartózkodási engedélyét, kértem, hogy segítsen Tomira vigyázni, mivel engem lekötött az üzlet, Ilonával is jól kijöttek, a kedvemért egy szóval sem említette Afang ügyét. Végre újra összekerült az apa és a fia, természetesen ő is örült neki, de szíve mélyén aggódott Chen néniért, bár kibírta, hogy ne szóljon, mivel tudta, hogy képtelen vagyok azt a nőt elfogadni. Ezután Chen néni hasnyálmirigyrákot kapott, a diagnózistól a haláláig fél év sem telt el. Bár próbáltam megakadályozni, de apám mégis hazautazott, hogy a temetéssel kapcsolatos ügyeket intézze, ám visszatérését követően egy szóval sem említette Chen nénit. Apám és köztem végre nem létezett az a nő. Azt mondják, hogy az idő mindent begyógyít, nem tudom, hogy valóban így történt, vagy csak a lelkem fásult el, de a felhalmozott gyűlöletem is fokozatosan elapadt, különösen, miután Ilona Tomival együtt elhagyott, és apámmal teljes mértékben egymásra lettünk utalva, ezért még kevésbé emlegettük a felzaklató, régi ügyeket. Most, hogy az öreg is elment, elvitte magával anyám halálának a titkát, végetérték az előző generáció sérelmei és neheztelései. Már senkit sem gyűlöltem, tényleg nem, bár nem tudtam meg a valóságot, de végtére mindég is, hogy mi az, hiszen mindenképpen megértem, főleg miután rájöttem, hogy az idősebb nemzedéknek, akár az apámnak, aki gyáva

módon élt, valójában göröngyösebb, tehetetlenebb, erőszakosabb és véresebb fiatalokra volt, mint nekünk, nemcsak a saját tévelygésemet és kegyetlenségemet bántam meg, de még a csodálatot is éreztem. Persze ez az „egyáltalán nem tudtam” sem teljesen igaz, hallottam, hogy ők hárman kiskoruktól kezdve együtt jártak iskolába, később együtt vezényelték le őket vidékre, együtt tértek vissza a városba, olyan baráti „acélháromszög” volt ez, amelyikben nincs te meg én.

A villamos beért a végállomásra, kinyíltak az ajtók, a szerelvényben kialakultak a lámpák, az egyik sötétségből beléptem a másikba. Leszállt az éjszaka, az égboltról végleg eltűnt a fény, az utcai boltok nagy része is elsötétedett, néhány kirakatban világított csak lámpafény, rombusz alakú fénycsóvát vetettek a járdára, s időnként összefonódtak a fák árnyékával, amiket hosszúra nyújtottak az utcalámpák. Mivel már nem játszottam gyilkosodit, és nem is érzékelttem a saját lételemet, ezért lehajtott fejjel ránéztem a lábamra, karomra és kezemre, sehol semmi, semmit sem éreztem. Vagy az ember átlátszó, vagy az éjszaka üres és sötét, ez járt a fejemben, miközben felemeltem a jobb lábamat, és egy régiségbolt kirakatának fényébe nyújtva alaposan megnéztem, tényleg nem látszik semmi, még kontúrja sincs. Átlátszó ember vagyok, esetleg levegővé váltam, akkor ez most létezés, vagy nem? Képtelen voltam tapasztalati alapon meghatározni a jelenlegi állapotomat.

Egy széles útkereszteződéshez érve elmosódott morajlást hallottam a távolból, a hang irányát követve az út vége felé néztem, az éjszakában egy arany palota tündöklött, rettenthetetlen méltósággal magasodott a tágas tér és az alacsonyan szálló felhők között. A számomra különleges jelentőségű Keleti pályaudvart láttam: egy huszonöt évvel ezelőtti nyári délelőtt hét napig tartó kalandos utazást követően, nálam háromszor nehezebb csomagot vonszolva, ott ugrottam le a vonatról. Huszonkét éves, tapasztalatlan zöldfülű voltam abban az évben.

Azt viszont nem értettem, hogy az apám nemhogy akadályozott volna a külföldre utazásban, de még mindenhonnan össze is kéregetett nekem egy kalap pénzt; Afang sem tartóztatott, épp ellenkezőleg, nyugtatólag közölte velem, ha egyszer már úgy döntöttem, hogy elmegyek, akkor szerezzek csak nyugodtan tapasztalatot, egyedül is tudja Dasent nevelni, arról nem is szólva, hogy az anyja is besegít, csak arra figyelmeztetett, egy szál magamban a távolban mindig a biztonság legyen az első, és ha sikerül pénzt keresni, rögtön jusson eszembe haza is küldeni belőle, „nem hagyhatjuk, hogy apa helyettünk törlessze az adósságot”, ez a mondat nagyon segítőkészen hangzott, törekvőbbnek tűnt, mint én. Miután megérkeztem Budapestre, rájöttem, hogy pénzt keresni egyáltalán nem olyan bonyolult, mint korábban gondoltam, rengeteg Fujian tartományból érkezett földim élt itt, a nehezebb pillanatokban mindig volt valaki, aki segített, vagy utat mutatott. Hozzájuk hasonlóan először én is piacozni kezdtem bizományos áruval, azután piacos kollégákkal összedobtuk a tőkét, közösen hoztuk be konténerben az árut, a bolti árusításban már nem volt jó pénz, ezért éttermet nyitottam helyette, a kínai étterem sem volt kifizetődő, átalakítottam gyorsbüfévé, és bár ez az üzlet is hullámozott, túl sikeresnek sem mondhatnám, de a hazautalt pénz mégiscsak elég volt Afangnak, hogy a gyerekekkel együtt felhúzzanak egy kis házat, így legalább valamennyire megnyugtattam a lelkiismeretemet. Bár lobbanékony vagyok, néha felkavarom a dolgokat, de a szívem mélyen igazán nem vagyok kegyetlen.

Amikor Afanggal beszéltem telefonon, minden alkalommal megpróbáltam nyugtatni, mondván „még két sikeresebb üzlet, és hazaköltözöm, én aztán nem szeretnék öregkoromban itt meghalni...”. Nem tudom, hogy hitt-e nekem, mindenesetre nem sürgetett, nem zaklatott, de magamban tisztában voltam vele: nem túl valószínű, hogy valaha hazaköltözzek! Itt még csak tudok magammal valamit kezdeni, de Kínában semmirekellő válna belőlem, szülőföldem óriási változáson ment keresztül az elmúlt években, ez az összegyűjtögetett pénzcseke ottani befektetésre nem elég, de még az öregkoromra is kevés, arról nem is szólva, hogy itt van Ilona és Tomi is... Míg Dasen iránt a legfőbb érzésem a büntudat volt, eközben kijelenthetem, hogy Tomit imádom. Nagyon szoros érzés fűz bennünket össze, Ilona is tisztában van vele, hogy ez az én gyenge pontom, jól ki is használja, hogy a lehető legtöbbet szedjen ki belőlem, egyedül csak én nem kellek neki.

Tapostam a fák reszkető árnyékát, zarándok módjára igyekeztem az arany palota irányába. Átvágtam a szürke betonlapokkal kövezett Baross téren, elhagytam a tér közepén magasodó bronzszobrot – úgy hallottam, hogy ez az ember volt az Osztrák–Magyar Monarchia idején a közlekedési miniszter, a Keleti és a Nyugati is az ő irányítása alatt készült, a Keletit magyar építész tervezte, a Nyugatit pedig a híres-neves Eiffel, akinek a párizsi Eiffel-torony is köszönhető... Ezeket a dolgokat mind Ilona mondta el nekem, még azt is mesélte, hogy Baross Gábor beceneve az volt, hogy „vasminiszter”. Ilona tervezőiskolát végzett, az én szakiskolai tanulmányaimhoz képest műveltebb volt. De amikor beleestünk a szerelem csapdájába, akkor a főnöke lettem, s a ruhaipari cégnél alkalmaztam tervezőnek. Bár együttlétünk alatt nem voltam hajlandó hangosan beismerni, de magamban sehogy sem bírtam legyűrni a kisebbségi érzést, és természetesen ugyanebből fakadóan rendkívül elégedetté tett a közös életünk, sőt, még elfojthatatlannul önteltté is váltam. Ha hiszünk benne, hogy a világon mindennek megvan a maga ellenszere, akkor Ilonát az Isten azért küldte, hogy megfőkezzen engem.

A járvány idején a vasúti közlekedés változatlanul működött, a pályaudvar csarnokának nyitva voltak a kapui. Felsétáltam a lépcsőn, az ajtóra ragasztva megláttam egy figyelemfelhívó hirdetményt, felülre egy maszkot viselő profilkép került, öntudatlanul is a zsebemhez nyúltam – szokás szerint a jobb zsebemben tartottam a maszkot –, persze, nem találtam, nem csak a nadrágot, de még a lábamat sem, megrezcentem, bele is borzongtam az ijedségbe, ráébredtem, hogy többé már nem vagyok önmagam. Az állomás csarnoka a monarchia stílusát tükrözi, hatalmas és mégis könnyed fém tartószerkezet, kiváló természetes fényt biztosító óriási üveglakok, az állomás belsejét a külső fal színével megegyező élénksárgára festették, az egész légiesnek és világosnak hat. Néhány utas bőrönddel a kezében a peronon várta a vonatot, öntudatosan betartották a másfél méteres távolságot, és mindenki maszkot viselt, egy fiatalemberen még arcpajzs is volt. Céltalanul sétáltam tovább a peron mentén, tisztán emlékeztem rá, hogy abban az évben a baloldali legszélső vágánynál szálltam le.

„Dang-didádang-didádang”, a pályaudvar hangszóróiból hirtelen felhangzott ez a jól ismert, öt másodpercnél is rövidebb dallam, majd a bemondó csengő hangon felhívta a tisztelt utasok figyelmét: a Bécsből Budapestre közlekedő vonat azonnal megérkezik az állomásra.

Elmentem a peron legtávolabbi pontjáig, megbámultam a látóhatáron feltűnt és zakatolva közeledő vonatot, néztem, vártam, gyorsuló szívveréssel, a zakatolás, a kerekek dübörgő zaja előhívta a rég elfeledett csavargás ösztönét. Hamarosan egy kék színű nemzetközi vonat húzott be hangos füttyentéssel az állomásra, noha már elkezdett lassítani, de még mindig vadul száguldott előre. Az egyik vasúti kocsijának üveglakja mögött hirtelen megláttam egy elmosódott, idegen arcot: rövid, fekete haj, felfelé ívelő szemöldök, elnyújtott mandulaszem, hegyes áll, az ádámcsutka minden nyelésnél fel-alá kúszik, az arc csordultig tele fiatal féktelenséggel és nyers hősiességgel, de figyelmebben szemügyre véve, a fiú arckifejezése meglehetősen furcsa, kissé ráncolja a homlokát, tekintete szétszórt, orrcimpája kitágult, ajkai kissé kinyitva, nyaka előrehajlik, nem lehet megmondani, hogy ennek kínzó fájdalom vagy dühöngő vadság az oka.

Abban a pillanatban emlékeim között váratlanul felbukkant egy jelenet, pontosabban szólva a testem emlékezete segített feléleszteni azt a pillanatot, tisztán éreztem abból a minutumból az arcizom irányíthatatlan görcsét, a test izgatott feszülését, a jobb kéz mozgásának sebességét, a tenyérben érzett forró lüktetést és a hirtelen előspriccelő nedvességet; hogy mik nem jutnak az eszembe! Az volt az életem legboldogabb, legszabadabb, legfigyelmeztelenebb, legelragadóbb orgazmusa. Abban a másodpercben, ahogy szemügyre vettem azt az ablaküveghez tapadó arcot, meg tudtam állapítani: ez az ifjú ábrázat az enyém! Magamat látom, fiatalkoromban! Ebben a pillanatban, ennyi év után villámcsapásszerűen megértettem, hogy miért izgultam fel akkor annyira, hogy nehéz volt, sőt, nem is akartam visszafogni magamat.

Mindez a K3-as vonat másodosztályú kocsijában történt, és mivel Budapest állomás következett, ezért olyan izgatott voltam, hogy egész éjjel le sem bírtam hunyni a szememet. Amikor megvirradt, elhúztam a halványbarna sötétítőt, megláttam az ablak előtt

elsuhanó fák árnyékát és a távolban lángoló hajnali fényt, úgy éreztem, most vonják fel a függönyt az életem darabjában, elképzelés és remény, aggodalom és kíváncsiság, nyugtalanság és izgalom, minden érzés teljesen összekavarodott bennem, mintha a testemben lévő összes neuron ebben a szempillantásban egyszerre sülné ki, minden mirigy egyszerre szabadítaná fel a hormonjait, úgy éreztem, mintha a testemben lévő összes izomrost hirtelen megfeszült, és az összes véna kitágult volna. A kupéban csend honolt, csak két fekvőhely volt, fent és lent, hátrafordított fejjel felnéztem a fenti ágyon fekvő, és még mélyen alvó útitársamra, már nem tudtam türtőztetni magam, ezért a bal kezemet az ablaküvegnek támasztottam, felsőtestemmel előredőltem, a talpam ívbe feszült, combom tövét a kisasztal széléhez szorítottam, az ablak előtt a hajnali napfényben fürdő vidékben gyönyörködve halkán nyögdécseltem, miközben rángattam a gyeplőt, hadd száguldjon a ló. ■ ■ ■

Kínából fordította: Mohr Richárd

Yu Zemin (Jü Cömin): Magyarországon élő kínai író és műfordító. A Pekingi Idegen Nyelvi Tanulmányok Egyeteme (BISU) Európai Intézetének megbízott előadó professzora, az ELTE Fordítástudományi Intézetének szakmai témavezető tanára. 1989-ben végezte el a Pekingi Orvostudományi Egyetem klinikai orvos szakát, ugyanabban az évben felvételt nyert a Kínai Zeneakadémia Zenetudományi Karának művészetpszichológiai mesterszakára. 1991 őszén utazott Magyarországra, jelenleg Budapesten él.

Első, *Magyar tánc* című elbeszéléskötete 2005-ben jelent meg, amelyért ugyanebben az évben elnyerte a „21. század csillaga” irodalmi díjat, *Keskeny égbolt* című regényét 2007-ben az „Arany regények” sorozat egyik köteteként adták ki. *Papírvárium* című regényéért 2016-ban Zhongshan irodalmi díjat kapott. Több kulturális témáról szóló prózakötete is megjelent, például *Európa kávéházból nézve* (2007), *Európa más színben* (2008), *Bormámorosan Európán át* (2010), *Töredezett történetek Európáról* (2012) *Európai benyomások Európáról* (2012); valamint egy festőművészről írt életrajza, *Yiming Tibetje* (2018).

Elbeszélései és regényei az Európában élő kínaiakról szólnak, ő az első kínai író, aki kifejezetten Magyarországra helyezi történetei helyszínének középpontját. Színesen kidolgozott szereplőin keresztül kitűnően ábrázolja, hogy a hagyományos kínai mentalitást megőrző vagy abból kilépő kínaiak miként vegyülnek bele az európai kultúra közegébe, és milyen módon viszonyulnak a különböző kultúrák találkozása során adódó konfliktusokhoz; ezt a kínai olvasók nagyon egzotikusnak és különlegesnek tartják. *Papírvárium* című regénye magyar nyelven Mohr Richárd fordításában a Kossuth Kiadó gondozásában jelent meg 2021-ben.

Húsz év alatt rengeteg kiemelkedő magyar irodalmi alkotást ültetett át kínai nyelvre, a kínai olvasó lényegében rajta keresztül ismerhette meg a kortárs magyar írókat és remekműveiket. Fordításaiért nemcsak kínai műfordítói díjakat vehetett át, mint például a The Open Book Award (2016, Tajvan), Wu Chengen regénydíj (2016), Az Év Könyve díj (2017), JD Irodalmi díj (2018), Az Év Fordítója (2018), Kék Színű Kelet-Európa Fordítói Díj (2019), de 2017-ben a magyar állam is kitüntette Pro Cultura Hungarica díjjal.

Legjelentősebb fordításai: Kertész Imre: *Sorsalanság, Az angol lobogó, Valaki más, Gályanapló*; Esterházy Péter: *Egy nő, Hrabal könyve, Harmonia Caelestis*; Nádas Péter: *Párhuzamos történetek (I., II., III. kötet), Egy család-regény vége*; Krasznahorkai László: *Sátántangó, Kegyelmi viszonyok, Az ellenállás melankóliája*; Márai Sándor: *Egy polgár vallomásai, A gyertyák csonkig égnek, Hallgatni akartam*; Szabó Magda: *Az őz*; Bartis Attila: *A nyugalom*; József Attila válogatott versei; Szőcs Géza: *A napon, A szomorúság a csutakon*; Dragomán György: *A fehér király*; drMáriás: *Lomtalanítás, Egy halott naplója, Szabadkőműves szex*; Dalos György: *Ezerkilencszáznyolcvanöt*; Szántó T. Gábor: *1945 és más történetek*; Péterfy Gergely: *Petőfi utca 8.*; Péterfy Gergely – Péterfy-Novák Éva: *A panda ölése (kínai útinapló)*; Molnár Ferenc: *A Pál utcai fiúk*; Müller Péter: *Jóskönyv*.

Mohr Richárd: sinológus, Kína-kutató, tolmács, fordító, műfordító, egyetemi oktató. Az SZTE Konfuciusz Intézet korábbi igazgatója. Tíz évet élt Kínában, ahol az üzleti szektorban dolgozott. Kínával kapcsolatos érdeklődése széles területet fed le: az üzleti kultúra, gazdasági kapcsolatok és modern kínai nyelv mellett foglalkozik magyar–kínai interkulturális ismeretekkel, valamint kínai mű- és szakfordítással. A Magyar–Kínai Baráti Társaság alelnöke. Számos magyar és angol nyelvű szakmai cikk szerzője, valamint a BGE KÜAK kiadásában megjelenő *Japán, kínai és koreai üzleti kultúra* (2019) című tankönyv Kína-tematikájú fejezeteinek írója. Főbb műfordításai: Yu Zemin *Papírvárium* (Kossuth Kiadó, 2021) és Tian Er *A halálba tippelt ember* (Kocsis Kiadó, 2022).

Eredeti nyelven megjelent a *Jiangnan* (A Jangcétől délre) folyóirat 2021/6 számában

megjelölve

kooperálni kell
– zsigeri alapvetés ez –
persze előbb csak lappangunk
besimulunk betokozódunk
mások játékát figyeljük
ám hajtásainkkal lassan
bejárjuk a színpadot
fel-felbukkanunk
tüneteket mutatunk
beazonosítható jeleket
és várjuk a végszót
amikor középpontba
kerülünk célkeresztbe
vizsgálandóvá válunk
aggályos szigorral figyelnek
elemzések születnek
lázgörbéket rajzolnak
összefüggéseket tárnak fel
és elégedetten biccentenek a
tisztába tett ártatlanságra
a mindennapok részévé válva
megszálljuk a belső szerveket
kiütjük a hamisítványokat
a pontokat kérdőjelre
cseréljük packázni kezdünk
az okoskodókkal
szítunk és uszítunk
naplórírásba kezdünk
megoldhatatlan rejtvényt gyártunk
hír leszünk veszélyes kaland
s kitakarva hagyjuk a jeltelen sírokat

[visszalapoztam]

visszalapoztam oda
ahol még kérdezhettem volna
de elmulasztottam ahogy elmulasztottam
sok más fontosat is amit már
nem lehet kiigazítani
minden olyan merev és szigorú
mint régen a villamoskalauzok
összegyűrt sörösdobozként
heverek a padon
érezem a surlódást
a fájdalomküszöb kiszolgáltatott
alkonyodik
megint olvasatlan maradsz
pedig jó lett volna beszélni veled
de befagyott minden
s már amúgy is csak hallgatni tudsz

tétjeink

vagabund mesétől sikamlós a járda
a kocsi ablakát belepte a pára
amnéziás vigaszt szakít el a szándék
kusza másolat vagy csiklandós ajándék

hiába töprengek egy másik mondaton
törölt postafiók fordít a bánaton
nem emelünk tétet – a partinak vége –
a szomjazó jégnek sincs már itt esélye

szünetjelek

sör mellett ücsörögtünk
a tóparti teraszon
fegyelmetlenül idézgetve
kamaszkorunk zsákmányait
nyugtalanító voltál és decens
mint amikor magaménak képzeltelek
primitív ötlet időt mérni
rekonstruálni a lehorgasztott fejet
nem is értettem
hisz megválogattalak
a kínlás határain egyensúlyozva
követtelek s tudtalak gyűlölni is
azon a nádasba nyújtózó stégen
beláthatatlanok maradtunk
és felismerhetetlenek
mígnem elkezdődött a tagadás
s már hiába csaltalak homokfalak
csöndjébe te folyton
szünetjeleket rajzoltál
a magunk álmodta vadonba

Oláh András (Hajdúnánás, 1959) Illyés Gyula-, Ratkó József- és Ady Endre-díjas, valamint Quasimodo-kü-löndíjas költő, író. A Partium folyóirat szerkesztője. Mátészalkán él. Legutóbbi kötetei: *Visszafelé* (válogatott versek – [Hungarovox Kiadó, Bp. – 2019]), *Fagypon alatt* (versek – [Magyar Napló Kiadó, Bp. – 2020]).

LARUNG

LARUNG

Ez az asszony valóban egy *pawang*.* Ahogyan azt Pak Sembodo azaz Bambang Sembodo is állította. De ő biztosan nem azok közül való, akik a cigarettájuk füstjével fakasztanak esőt. Inkább egy nagyerejű *dukun** lehet. Az esőcsinálás csak az egyik képessége. Rendelkezik a szürke mágia felett, ami egyfajta keveréke a fehér és a fekete mágiának. Talán boszorkányságot is művel, de olyanfajta bűbájt is, ami képes visszaverni a gonosz erőket. Nagymamának tizedennyi ereje sincs. De vajon miért hintett esőt az utazásom napjára? Kezdek aggódni, hogy talán ellenére van, hogy végezni akarok a nagyanyámmal.

Minden áldott nap innen nézem a napfelkeltét – hangzanak fel az öreglány szavai a szemközti sarokból. – az erdőből bukkan elő és egészen olyan, mint az a bronz edény, amibe az emberek a bételhez használt köpöcsészét meg a mésztartó *cupu-t** teszik. Ezúttal tényleg hozzám beszél.

Nézze csak, micsoda egy ügyefogyott napfelkelte!

Erre ő sietség nélkül előhúzza a melltartójából egy csomag cigarettát, a szájába tesz egy szálat és komótosan szívni kezdi. Már a harmadik szippantás után látni, ahogy az eső elvonnul, mindjárt a Nap is felkel, hatalmasan és sápadtan, felhőkbe burkolózva. *Retjo Pentung*-ot szív. Az illata elnyomja Nagymamám szagát, aminek máris nyoma veszett. Pillanatnyi remegés fog el.

Különös. Valaki, aki képes esőt fakasztani a harmadik lélegzetvételével, nyilván azt is tudja, mi járhatban vagyok, nem igaz?

Ahogy a napfény beszűrődik a szobába, már-már ki tudom venni a vonásait. Most már felismerem ezt az arcot, ugyanaz, mint a fényképeken, csak lefoszlott róla minden hús. A porcok és a fogak azonban még megvannak, ezek különböztetik meg egyik embert a másiktól, hisz minden koponya egyforma. A személyazonosságát az orra, a szája és a fülkagylója őrzi tovább. Az állkapcsa azonban már összezsugorodott.

Hát igen, válaszolja, anélkül, hogy megmozdulna. A nagyanyád nem valami szerencsés. De azt már nem árulja el, miért. Annak idején együtt tanultunk – folytatja, majd ismét szünetet tart. Mikor aztán kezdtünk ráeszmélni, hogy az emberek nem maradhatnak örök-

ké szépek és fiatalok, én mindjárt mások szolgálatába állítottam a tudományomat. Azóta is így élek. Már százhuszonhárom éves vagyok.

Csakhogy te magad vagy, nem pedig az anyád, aki Adjani halálát kívánja.

„Nem igaz.”

Lehet – válaszolja. – Bár az ilyesmiben ritkán tévedek. Gyere ide, fiam – szólít meg ismét – gyere ide, mert már nem látok.

Közelebb lépve szemügyre veszem a szivárványhártyáját, mely mostanra egészen megfakult, rikító ellentétet képezve a dohány-, és bételrágástól sötétnarancs színűre vált szájjal. Meglengetem a kezemet az arca előtt, de ő továbbra is abba az irányba mered, ahonnan az imént szóltam. Erre előnt valami szomorúságféle, amiért képtelen érzékelné a közelségemet, de az is lehet, hogy a nagyanyám jutott az eszembe, aki már csakis a szemére hagyatkozhat. Itt vagyok előtted, Nagy! Hát nem képes a leheleted visszaáramolni a kézfejemről, hogy a tudomásodra hozza a jelenléteimet?

Miért gyűlölöd a nagyanyádat, gyermekem?

Nem gyűlölöm. Egyáltalán nem.

Akkor mégis miért kívánod a halálát?

Ő talán nem érzi, hogy beteg? Rajtam kívül nincs ember, akinek fel ne fordulna tőle a gyomra. És mi lesz akkor, ha én halok meg előbb? Az emberek annyira utálják, hogy a végén még elevenen eltemetik.

Ha nem lett volna az ereje, te és az anyád rég halottak lennétek. Ugyanúgy eltűntetek volna, akár az apád.

Nem értem, mit mond.

De valamit biztosan érzékeltél belőle, nem igaz? Mikor gyerek voltál az emberek feldobáltak másokat a kamionokra és elvitték őket valahová, ahonnan sosem tértek vissza. Ezek a kamionok Jáváról érkeztek.

Nem értem. (Mintha nem akarnám megérteni).

Elhallgat. Egy időre.

Ha így van, várj egy kicsit, mert csak a sötétben jönnek elő.

Kicsodák?

Hát ők.

Tényleg muszáj megvárunk hozzá az éjszakát? (Eszembe jutott a motor.)

Hallgat. Hosszan.

Nem muszáj. Ők mindenhol ott vannak, ahová nem jut el a fény.

De hát kik azok az ők?

Denevérek; egy denevérbarlanghoz visznek.

Ahogy áthaladunk egy szakaszon, egyszeriben megcsap Nagyanyám rothadás szaga, ami egyszerre hátborzongató és szomorú.

Hármasban vágunk neki. Jómagam, a vénasszony és a segédje, Muluk, akivel elsőként találkoztam. A fiatal férfi a hátára vette a vak öregasszonyt. Olyan könnyedén cipeli keresztül a teakfa erdőn, mint mikor a nagyanyámat viszem a fürdőszobába. A szemében hűséget fedezek fel, az én szemem az: felszíne sötét tó, de áthatolhatatlan mélye titkot rejt, a nagyanyám iránti érthetetlen odaadásomét. Utálatos, mégis szép kötelesség. Az ellenszenv és a szófogadás közötti feszültség, ami nálam abban a döntésben tetőzött, hogy véget vetek az életének. Muluk barátom, te vajon mikor jutsz el ideig, hisz látom én, hogy egy a mi sorsunk.

A barlang egy domb lejtőjének hasítékában fekszik. Jó mélyre benyúlik. Páfránycserjék és erős, kellemetlen szagot árasztó spórás növények között. A levelek lefelé lógnak és összepöndörödött végeikkel egészen olyanok, akár az embriók. Leereszkedve hidegnek és nedvesnek érzem. Alatta a Lembu Peteng folyik, a medrét egy patak keresztezi, ami a föld mélyén, ebből a barlangból ered. Sötét. Áradáskor a barlangot elönti a víz, mondja a vén-

asszony, az élőlények pedig csapdába esnek, ha nem képesek közel kúszni a barlang tetején lévő nyíláshoz, vagy megkapaszkodni a cseppkövekben. De a veszély elmúltával a kövek olyan simák és ragyogóak, akár a világos márvány, mert a víz mind lesöpri róluk a sok moszatot és algát, melyek a vén mészköveken összegyűlt sárba eresztették a gyökereiket.

Úgy mondja: a barlang folyója ismét visszatér a föld alá és egyenesen beleüríti hordalékát a Déli óceán hatalmas pofájába. Majd hallom, amint kongóvá válik e hang, az öregasszony hangja: Akárcsak az emberek, akik megölték apádat, fiam. Azok is ilyenek voltak. Elvitték mind, akit ellenségnek gondoltak, akár élő volt, akár holt, férfi, asszony, fejjel vagy anélkül, vagy csakis a fejet, hogy azután behajítsák a tátongó délkeleti földbe, ami alatt ott áramlott e folyó, a Brantas-szal párhuzamosan. Így a testeket, amiket a nyílásba dobáltak a folyó egész a nyílt tengerig magával vitte. Amelyik még élt, az úton biztosan meghalt, odaveszett a hullámok között és mire felbukkant a torkolatnál nem volt több egy halovány, felpuffedt tetemnél. Rothadó hulla, de legalább már nem véres. Mindez '66-ban történt, de csak visszaemlékezni erre az évszámra megremegtetni az itteni embereket, nem beszélve az olyan apróságokról, hogy melyik szomszédot ölték meg és hogy vajon felismerhető maradt-e az arca. Iszonyú idők voltak! Mert a halál angyalainak serege emberi alakot öltve a földre szállt, mi azonban nem ismertük fel őket. Mi csak annyit tudtunk, hogy ők vittek el bennünket a nyíláshoz, az arcuk sötét volt és hiányzott a szemük. Senkinek sem hittünk, még a szeretőknek sem és még kevésbé saját magunknak. Mert akkoriban csak a másokra való mutogatással menthettük meg magunkat, áthárítva a fejünk fölött ólálkodó halált a többiek fejére. De még így is aggódtunk: vajon nem lehetséges-e, hogy a testünk melyet már átjárt a halál, részabadtította a világvégét a hozzánk közelállókra? És te fiam, honnét vagy olyan biztos benne, hogy az apádnak nem ugyanaz lett a sorsa, mint azoknak, akiket behajítottak az átjáróba, ami a folyóba vezet? És honnét lehetsz biztos benne, hogy ez a gödör nem egyenesen a pokolba torkollik, hiszen nincsenek jók a viszálykodók között, csak győztesek és vesztesek vannak, akik mind egyformán kegyetlenek. Előbb vagy utóbb, végül mind a pokolban végzik, ahol a hazugok nyelvét apró darabokra vagdossák.

Nincs valami vidámabb története, Nagy?

E barlang denevéreinek, fiacskám, megindító a története. Te csak hegyezd jól az érzeléidet, hogy észrevedd, ahogy ott függeszkednek többszáz, sőt, többezren a barlangtető repedéseiben! Érzed a dobogó kis szíveiket, meg ezeket a forró testeket? Látni nem láthatod őket, mert ide nem hatol be a fény. Ha azonban mégis besurranna egy kósza sugár, a barlang tetején tátongó nyílások mindjárt megannyi csillaggá változnának: pont, mint a Nagy Medve és a többi csillagkép. A háttérben szerteágazó üregek. Itt élnek ők, ezren meg ezren, mint az emberek a nagyvárosok síkátoraiban.

„Tudod, hogy kik ezek?”

„Dehogyan. Fogalmam sincs.”

A legyőzöttek. De nem halottak, inkább olyanok, akik az éjszaka álmait birtokolják. Ne nevesd ki és ne gondold, hogy ez valami költői butaság! Kevesen vannak, akik ismerik a történetüket:

AZ emberek úgy nevezték: a lefátyolozott lány.

Évszázadokkal ezelőtt élt itt, a 11. századi Dhahában, mielőtt a királyságot felosztották volna a Nyugaton fekvő Kedhirre és a keleti Jenggalára. Egyre csak az erdőket járta, hogy elkerülje Airlanggát és a nyomára jusson Durgának, az öreg fák kérge alatt rejtőző istennőnek, akinek a *ringin*, a *kepub* és a gyapotfa voltak a kedvencei.

Bár nem mutatkozott, a falubelieknek egy fonott bambuszfalba vágott lyukon mégis csak sikerült meglesni a lány árnyékát. Kecsesen mozgott, akár a fekete párduc, a lábán érmekkel díszes bokalánc csilingelt. Öltözéke sötét *lurik*-szövetből* készült. Mindig tudták, ha közeledett, mert megelőzte a *cempaka** virág illata, a nyomában azonban csak a rothadó test bűze járt.

Volt, aki megesküdött volna rá, hogy ő Ratna Manggali, aki elárulta a férjét és Airlangga királyt, és azért fátyolozta el magát, nehogy felismerjék. Bizonyítani azonban senki sem tudta. Mások szerint azonban csak egy egyszerű lány volt, aki valami bűnös dolgot cselekedett, s azóta átok sújtja: bajusza nőtt és szőr lepi a mellkasát. Szégyenében rejtí hátt tétét sötét fátyol mögé. Talán valóban ő volt Ratna Manggali, akit a férje és a nagy király átka kísért. De mégis miféle bünt követhetett el?

Miután a felbukkanása szóbeszéd tárgya lett, a parasztgyerekek kora-reggelente harmatkönnyeket kerestek a gyalogúton, melyeket előző este hullatott a fátyla alól és olyan épen maradtak, akár a higancsepppek: szépségesen, változatlanul és veszedelmesen. Nehogy belelegezdz! Nem több árulkodó jelnél. Semmi más, csak csillogás. A gyerekek pedig feltették őket a *taro* levelekre, ezüstöt a zöldre. Aztán átnyújtották a falu véneinek, azok meg előadást tartottak a feleségeknek és leánygyermeknek az árulásról:

No, emlékezzetek csak vissza, micsoda szépség volt Uma istennő, a nagy Siva ékköve! Mégis odaadta magát egy csónakosnak, igaz, vágy nélkül, csak hogy átvigye a folyón a férje után, mikor pedig teljesült az óhaja, az elátkozott Uma testéből vörös és fekete szőrszálak nőttek és *raksaszává** változott. Szégyenében és mérgében éjszakánként a temetőben bujkált, csúf arcát halála napjáig fátyol mögé rejtve. Csakhogy a homlokán szarvak nőttek. Mert egy nő tisztasága mindennél értékesebb. Még a férje iránt érzett szereteténél is.

Így változott Uma Durgává, akit a bűbájosságot űző nők imádtak. Ezek a varázslónők azután nagyon erősek lettek.

Élt a Dhaha-i királyság peremén fekvő Girah falucskában egy bosszúszomjas özvegy. Ő volt Calon Arang, a fekete mágia mestere. A tanítványai csupa *ksatrija** származású szűzlány, olyan gömbölyű mellekkel, akár a szélrózsa: Lendi, Larung, Gandi, Guyang, Weksirsa és Mahisawadana, amelyek olyan hetykén álltak, akár a nyílhegyek. Csak kettő volt, aki később hűtlen lett hozzá. Az Özvegy mégis haragra gerjedt. Mert ő maga özvegy volt, a lányának, saját véreinek pedig nem jutott kéré, s érhet-e nagyobb szerencsétlenség egy nőt annál, mintha férfi nélkül marad, mikor a nő értékét a férfi adja meg? Bizony nagy kár volt egy olyan szépségért, mint Ratna Manggali!

Elment akkor Calon Arang egy öreg, nagyon öreg sírhoz, hogy áldozatot mutasson be Durgának, a jákafa és a tamarindfa közelében, melyek gyümölcse azért olyan ízletes, mert a halottakból táplálkoznak. De az Istennő a szőrös gyökerek rostjai, a gyapotfa bogyói, meg a levelek lapjai közül bukkant elő, zümmögve, akár a méh, s csak ezután vette föl isteni alakját. Sötét. Meghallgatásra talált Calon Arang bosszúja. Hirtelenjében a fa minden repedéséből bogárszárnyak surrogása hangzott fel, akárha természetek, vagy kártevő *walangok* lettek volna, és a sírokban haldokló testekből lárvák vonaglottak a felszínre. A levegő megtelt tüskés lábú kártevőkkel. Airlangga palotáján túl vadul tombolt a halál. Halmokban heverték a hullák. A levegőben romlás szaga terjengett. Az embereknek arra sem volt idejük, hogy eltemessék a halottaikat.

Egy papnak azonban sikerült semmissé tennie a varázslónő gonosz szándékát. Egy békés öregembernek. Konttyal és szakállal. Fehérrel. Talán szürkével. Baradah mester tanítványát Bahula mesternek hívták. S előbbi, hogy lecsendesítse a dühöngő anyát, azt parancsolta a fiatal papnak, vegye nőül Ratna Manggalit. A lány tehát katasztrófát okozott, amit aztán a fiú hártott el.

De miután lecsillapították a girahi özvegy dühét s vele a járványt, Baradah mester kioltotta az öregasszony életét egy *waru* fa árnyékában. (Ekkor változott a fehér mágia feketévé. S az emberek az éjszakai égen a valaha volt legeslegsörnyűbb *siat wengit** követhették végig. Mintha tűzlabdák lövelltek volna ki a Semeru vulkán torkából.)

Ekkor Calon Arang két tanítványa Weksirsa és Mahisawadana odatértek a Mester elé. „Tisztíts meg minket a te szent csöndedben.” Gandi, Guyang, Lendi és Larung azonban a halált választották. (Mégsem haltak meg, helyette az álom sötétjébe léptek.)

De Manggali igenis sírt. Annak ellenére, hogy a költők nem jegyezték fel a könnyeit, hisz ők csak a *lontarokba** írtak, elszenesedett kukui dióval. A férje, Bahula azonban megvigasztalta: a varázslónő megérdemelte a halált.

Manggali a könnyeivel írt. Egy történetet, amit magukba szívtak a papír rostjai. Többé már nem lehet elolvasni. Anyám gonoszsága nem a semmiből jött. Ahogy az ember sem a semmiből jön, hanem egy kezdet nélküli tartományból, akár a számok: azokról sem tudjuk, hol érnek véget. Anyám gonoszsága nem a semmiből jött, hanem hosszú számvetés eredménye. Az előítélet vénséges vén és kimerítő.

Férjem, miért is hagytam, hogy feleségül vegyél?

Hogy minden járvány és tüskés féreg eltűnhessen a föld színéről. Te talán nem bámulod az érett rizskalászatokat, melyek olyanok, akár a tested?

Egyik este aztán Manggali elment. Otthagyta a férjét a moskitóháló alatt. Elment Gandhi után, Guyang után, Lendi után és Larung után. Anyja nyomait követve.

De idővel, talán egy átok hatására, a teste lassanként megváltozott. Szépsége elhamvadt. Azt beszélték, hogy ráncos testén, megfeketedett bőrén, amit hullámzó köntöse takart, szőr nőtt, még mielőtt a szél, ugyanez a szél rongyokká szaggatta volna. Odalett karcsúsága. És mikor belépett a barlangba, ahol a sziklákon és a barlang tetején anyja nyomait fedezte fel, már egészen olyan volt, mint a többiek. Ezrek voltak itt, akiket legyőzött a Mester. Belépett az álom sötétjébe. És orrhangon énekelt. Ha hegyezzük a fülünket, mi is hallhatjuk a zümmögő visszhangot.

De az emberek soha többé nem letek könnycseppeket a gyalogúton.

Cs önd. Olykor-olykor színtelen madarak húznak el az egyenletesen csepegő cseppkövek között. Az iménti történet különösen gyászosan hat a szívemre, mintha csak valaminek, ami a régi időkől származik köze lehetne az életemhez, vagy mintha egy előző életemről mesélne, miközben a barlang mind élesebben rajzolódik ki a tekintetem előtt. A padlót korallszínű por borítja és irdatlan mennyiségű éles kavics, meggyötörve a talpunkban lévő idegeket. Az az lejtő lehet a folyó ágya, ami épp visszahúzódóban van. A tiszta kövek jelzik, hogy a sebes víz gyakorta megmosdatja őket, én mégsem kérdelem, mikor jön az ár, mert megbízom ebben az asszonyban. ■ ■ ■

SZÓMAGYARÁZAT

* **pawang** – a sámán egyik típusa és megnevezése a jávai kultúrkörben, nem összekeverendő a nagyobb hatalommal bíró, gyógyítással is foglalkozó dukunnal. Több altípusa létezik, ezek közül néhány: esőcsináló, tigris-, vagy krokodilszelídítő ~

* **dukun** – a maláj sámánok jellemző elnevezése. Ellentétben a szintén samanisztikus gyakorlatokat végző pawangokkal a dukun főként az emberek és a szellemek világával foglalkozik, míg a pawang a természettel és az állatokkal. Bár mindkét kategóriába tartozó személyekhez számos alkategória kapcsolható, közös bennünk, hogy az emberek és a természet fölötti világ közötti közvetítéssel „varázlással”, gyógyítással vagy bajúzással foglalkoznak. De míg a pawang általánosságban az esőért vagy annak elmaradásáért (pawang hujan), esetleg egy tigris-, vagy krokodil támadás elkerüléséért (pawang harimau, pawang buaya) tevékenykedik, az általában fontosabb, jelentősebb személyként számon tartott dukunhoz testi és szellemi betegségek, átkok, jóslások és sok egyéb esetben is járulnak. A határ azonban nem mindig ilyen éles.

* **mészartó cupu** – (indonéz: cupu sirih), apró csésze vagy edényke/féleség; egyike, a bételkészítés szertartásához szükséges hozzávalókat (úgy mint bételbors levelet, aréka diót, oltott méaszt, gambírt, dohányt és ízlés szerinti fűszereket), tartalmazó különböző alakú edényeknek

* **lurik** – jávai szövet, illetőleg szövés technika

* **ksatrija** – a hindu kasztrendszer és a korai, indianizált jávai királyságok társadalmának második legfontosabb kasztja a harcosoké (-). Az iszlám előretörésével ez a fajta társadalmi tagozódás (triwangsa – három fő társadalmi kaszt) már csak Balin élt tovább

* **cempaka** – (lat. magnolia champaka), illatos liliumfa. A ratna campaka egyébiránt bostyánt és topázt is jelent

* **ráksasza** (indonéz: raksasa) – szörny/démon/óriás, eredetileg szanszkrit nyelvű fogalom, a hindu-buddhista mítoszok közismert szereplői. Délkelet-Ázsia-szerte használatos elnevezés.

* **siat wengi** (balinéz-jávai): éjjeli párbaj; mindig a túlvilági erőkkel való vagy ezen erők egymás közötti összecsapására utal

* **lontar** – szárított pálmalevelekre írt (karcolt), legyezőszerűen összekapcsolt könyv; a belevéselt írást a kukui dió elszenesedett maradványának beledörzsölése teszi láthatóvá; lontárok: a jávaiak, később a balinézek nagy becsben tartott „szent” iratai

fordította: Vécsei Anna

A fordítás a Petőfi Irodalmi Ügynökség Babits Mihály Műfordítói Ösztöndíjának keretében jött létre.

Ayu Utami (1968, Bogor): az indonéz kortárs irodalom egyik legismertebb, sokszorosan díjazott szerzője, polgárjogi aktivista. Az író, akinek újságírói munkásságát a Tempo magazin 1994-es be tiltását követő események mellékvágányra terelték, a kényszerű pihenőt regényírásra fordította: Első könyvének kéziratával (az utóbb, több, mint százazres példányszámában kiadott Samannal) elnyerte a Jakarta Art Council első díját, 2000-ben pedig a rangos Prince Claus Awardot. Megjelenése a hazai irodalmi színtéren az indonéz feminista írók egészen új generációjának útját készítette elő, személyét és munkásságát állandó figyelem övezi. A regény 1998-as kiadása óta tíz idegen nyelven (köztük magyarul, 2018, Athenaeum Kiadó) látott napvilágot.

Vécsei Anna (1984, Budapest) dramaturg, író, műfordító, a Hopp Ferenc Ázsiai Művészeti Múzeum Délkelet-ázsiai gyűjteményének kurátora. A Pázmány Péter Katolikus Egyetem művészettörténet-magyar szakán, majd a Színház- és Filmművészeti Egyetem dramaturg-szakán szerzett diplomát. 2013-ban ösztöndíjasként hosszabb időt töltött Indonéziában. Lefordította Ayu Utami *Saman* című kiemelkedő regényét (Atheneum, 2018). A duológia második részének magyar fordítása, *Larung* címmel a 2020-as Babits Mihály Műfordítói Ösztöndíj támogatásával jött létre; jelenleg kiadás előtt áll.